socialno delo

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

letnik **51** – **december 2012** – št. **6**

Izdajatelj
Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Urednik
Bogdan Lešnik

Uredniški odbor
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Pomočnik uredništva
Borut Petrović Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Uredniški svet
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Rener
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Naslov
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809260, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd

Subvencije
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Tisk
Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naročnina (cena letnika)
za pravne osebe € 75,00
za fizične osebe € 36,22 (študentje € 31,69)

Oblikovanje
Jaka Modic

Vključenost v podatkovne baze
International Bibliography of the Social Sciences
Linguistics & Language Behavior Abstracts
Mental Health Abstracts
Social Planning/Policy & Development Abstracts
Sociological Abstracts
Studies on Women Abstracts

Časopis izhaja dvomesečno, začenši s februarjem.

Navodila, kako pripraviti in predložiti prispevek za objavo, in s tem povezane informacije so na spletnih straneh časopisa (www.fsd.uni-lj.si/sd – Pisanje za SD).

Metka Kuhar

PODALJŠANO SOBIVANJE STARŠEV IN MLADIH ODRASLIH V SLOVENIJI

RAZSEŽNOSTI, DEJAVNIKI IN IMPLIKACIJE

Hotel mama 23. 11. 10 13:20

Sem mlada upokojenka v 67-letu. Po neznosnih mukah sem spravila svoja dva sončka na noge in sta odletela iz gnezda. V tem času sem se sama postarala. Skrbela sem zanju in ju ovijala v vato po svojih najboljših močeh. Sedaj imam prvič v življenju čas zase, vendar ne morem biti brez dela. Zato dajem oglas: če kakšen sonček okoli 35-45 leta potrebuje nadomestno mamo, sem jaz pripravljena. Ponudbe na: HOTEL MAMA do konca![1]

Škàrtgenerácija -e ž (á) generacija, ki se je znašla v nemogočem eksistenčnem položaju, odpadna generacija, pozabljena generacija, generacija brez perspektiv, generacija, ki ne more uresničiti svojih potencialov, generacija mladih v Sloveniji, generacija v kurcu, pizdi ali riti 1. generacija, ki je pozabila na politiko in je bila pozabljena od politike 2. generacija, ki predstavlja 40 % vseh brezposelnih v Sloveniji in tvori glavnino prekerno zaposlenih (prek napotnic, avtorskih pogodb, honorarno, delo za določen čas, delo »pri stricu«) 3. generacija, ki se stežka sama preživlja in katere varnost jamči zastarela socialna politika, ki računa na družbo z velikim deležem stalno zaposlenih 4. *generacija brezdomcev, kronična klientela hotela mama: generacija, ki jo z dragimi stanarinami nategujejo novodobni stanovanjski oderuhi /…/*[2]

[1] Objavljeno na spletnem forumu med.over.net: http://med.over.net/forum5/read.php?87,6589630 (4. 12. 2012).

[2] Študentski časopis *Tribuna*, november 2010, ležeči tisk M. K.

UVOD

Odseljevanje mladih od izvorne družine je zelo kompleksna raziskovalna tematika. Dotika se tako mikro- in mezo- kot tudi makroravni, saj nanj vplivajo tako individualne odločitve kot družinski in strukturni dejavniki. Z vprašanji, ki jih ta tematika poraja, od povezave med odselitvijo od izvornega doma, vzpostavitvijo lastne družine ipd., strukturnih pogojev, individualnih motivov, družbenopolitičnih implikacij ipd., se ukvarjajo različna področja, od psihologije in sociologije do ekonomije in demografije; vse pogosteje je pristop k temu večdimenzionalnemu fenomenu večdisciplinaren, pa tudi primerjalen.

Različni viri kažejo, da je v zadnjih letih Slovenija glede dolžine skupnega bivanja s starši oz. pozne odselitve iz gospodinjstva staršev[3] v samostojno gospodinjstvo v vrhu evropskih držav. Že samo zato je preučevanje odseljevanja od izvorne družine v Sloveniji posebej relevantno in o tem obstaja kar nekaj analiz (npr. Mandič, Gnidovec 1999, Mandič 2007, 2009, Rener 2006, Ule, Kuhar 2003).

V članku nadgrajujem obstoječe podatke in ugotovitve. Najprej pregledno in sistematično predstavim razsežnost poznega odseljevanja od doma v Sloveniji v historični in mednarodno primerjalni perspektivi, potem predstavim nekaj podatkov o povezanosti odselitve od doma in drugih statusnih prehodov, sledi analiza izbranih dejavnikov, ki pripomorejo k podaljševanju bivanja s starši oz. zavirajo odseljevanje. Članek temelji na rezultatih obstoječih študij in na la-

[3] Lahko gre seveda tudi za skrbnike; v članku zaradi poenostavitve kljub temu mestoma uporabljam izraz starši – in pri tem mislim tudi skrbnike.

Preglednica 1: Odstotki mladih, ki bivajo s starši (odgovori oseb, starih med 18 in 34 let).

	SJM 1980 Biva s starši in partnerjem/-ko in/ali otroki	SJM 1980 Biva samo s starši	EVS 1999 Biva s starši in partnerjem/-ko in/ali otroki	EVS 1999 Biva samo s starši	EVS 2008 Biva s starši in partnerjem/-ko in/ali otroki	EVS 2008 Biva samo s starši
Slovenija	40,1 %	25,0 %	64,6 %	56,8 %	63,8 %	53,6 %
EU 15	Ni podatka	Ni podatka	37,6 %	36,1 %	34,0 %	31,1 %
EU postsoc	Ni podatka	Ni podatka	47,0 %	38,0 %	51,8 %	42,1 %

stnih izračunih, izvedenih na podlagi podatkov javnomnenjskih podatkovnih baz, zlasti baze European Social Survey (2006; v nadaljevanju ESS 2006); ta je obsegala poseben modul za analizirano tematiko relevantnih vprašanj, imenovan »tempiranje življenja – organizacija življenjskih potekov v Evropi«. Sistematična predstavitev fenomena in nekateri novi empirični vpogledi pokažejo, kaj manjka za popolnejše razumevanje te žgoče tematike.

PODALJŠANO BIVANJE V IZVORNI DRUŽINI V SLOVENIJI: OSNOVNI PODATKI

Po Eurostatovi raziskavi Labour Force Survey (2007 v Comission of the European Communities 2009) je Slovenija glede dolžine skupnega bivanja staršev in otrok na drugem mestu v Evropi, takoj za Slovaško. Po podatkih iste raziskave v Sloveniji moški v povprečju zapustijo dom staršev pri 31-ih letih in pol (podobno tudi v Bolgariji in na Slovaškem, na Finskem pa se to v povprečju zgodi pri 23-ih letih), ženske pa pri 29-ih letih in pol (podobno kot v Bolgariji). Povprečna starost odhoda od starševskega doma (za oba spola) na ravni celotne Evropske unije znaša občutno manj, tj. 25 let. Mediana (tj. starost, pri kateri polovica mladih zapusti dom staršev) pri istem vprašanju variira za moške od 21 let na Finskem do 31 let na Slovaškem. Pri ženskah analogna mediana znaša med 20 na Finskem in 28 na Slovaškem. Vrednost mediane v Sloveniji je 30,5 za moške in 27,5 za ženske (*ibid.*).

Podatki (reprezentativnih) javnomnenjskih raziskav Evropska študija vrednot (European Values Study 1999–2008[4]) (preglednica 1) kažejo, da je v obeh letih meritve s starši živelo okrog dve tretjini ljudi, starih od 18 do 34 let – tudi tisti, ki živijo v istem gospodinjstvu s starši in partnerjem/-ko in/ali otroki. Vendar pa je bilo slednjih le okrog deset odstotkov vzorca v obeh letih meritve. Primerjava z analognimi odstotki za leto 1980 (podatki iz raziskave Slovensko javno mnenje 1980[5] – v preglednici 1 kot SJM 1980) pokaže, da se je skupno bivanje s starši podaljšalo v postsocialističnem obdobju. Ista preglednica kaže tudi povprečne odstotke podaljšanega skupnega bivanja za EU 15[6] in preostale postsocialistične države Evropske unije (v preglednici 1 kot EU postsoc). Ti so občutno manjši od odstotkov za Slovenijo.

Na podatkih javnomnenjske raziskave European Values Surves (1999–2008) (v nadaljevanju EVS) sem izračunala še odstotke mladih, ki bivajo s starši, po starostnih skupinah. Pokaže se, da v Sloveniji v starostni skupini 18–24 let s starši živi več kot 90 % otrok obeh spolov; v starostni skupini 25–29 let okrog 60 % žensk in tudi moških; v starostni skupini 30–34 let pa še vedno dobrih 40 % moških in dobra tretjina žensk. Precej podobne, čeprav po spolu precej bolj različne podatke daje (za leto 2002) tudi zadnji slovenski popis (Statistični urad Republike Slovenije 2002), saj so po njem odstotki mladih, ki živijo kot otroci v domu svojih staršev (brez lastnih partnerjev), takšni: 90,2 % moških, starih od 20 do 24 let, in 79,1 % žensk, starih od 20 do 24 let; 63,5 % moških, starih od 25 do 29 let, in 38,1 % žensk, starih od 25 do 29 let, ter 32,9 % moških, starih od 30 do 34 let, in 11,9 % žensk, starih od 30 do

4 Vzorec raziskave EVS 1999 obsega 352 oseb, starih med 18 in 34 let; leta 2008 pa 362 oseb, starih med 18 in 34 let.

5 Vzorec oseb, starih od 18 do 34 let, v raziskavi Slovensko javno mnenje (1980) obsega 703 anketiranih.

6 Kot navajam v nadaljevanju, se seveda v Evropski uniji države zelo razlikujejo glede dolžine skupnega bivanja staršev in otrok.

34 let. Ob tem je zanimiv podatek iz raziskave European Social Survey (2006), kajti pokazala je, da Slovenci in Slovenke v starostni skupini od 18 do 34 let v povprečju menijo, da je 25,0 let zgornja meja, ko naj bi se otroci odselili od staršev.

Odlašanje z odselitvijo od izvorne družine je sicer značilno za celotno Evropo (Holdsworth, Morgan 2006, Biggart *et al.* 2004). Povprečna starost, pri kateri mladi zapuščajo dom staršev, so zgodnja dvajseta; toda ta starost se zvišuje (Laaksonen 2000, Oinonen 2003). V južni Evropi mladi odrasli živijo s starši do zgodnjih tridesetih (Iacovou 1998, Palomba 2001, Giuliano 2002, Leccardi 2005). Poskusi oblikovanja skupin evropskih držav s podobnim vzorcem odhoda iz stanovanja staršev so bili že številni (npr. Cavalli, Galland 1995, Reher 1998, Iacovou 2002), med najpopolnejšimi je gotovo model Srne Mandič (2007), saj zajema vse obstoječe članice Evropske unije.

Mandič (2007) na podlagi raziskave European Quality of Life Survey (2003/04) (v nadaljevanju EQLS), izvedene v vseh državah, ki danes sestavljajo Evropsko unijo, ugotavlja, da mladi v starosti med 18. in 34. letom živijo pri starših daleč najredkeje v nordijskih in atlantskih državah, tem sledijo kontinentalne, izrazito najpogosteje pa tako živijo v južnoevropskih državah. To velja tako za mlade moške kot za mlade ženske; vendar pa mlade ženske povsod, razen na Švedskem, zapuščajo dom staršev v povprečju prej kot mladi moški. Med državami so se tudi v tej analizi pokazale velike razlike, najmanjši delež mladih v stanovanju/hiši staršev je bil po podatkih EQLS 2003/04 na Švedskem (10 % mladih žensk in 10% moških), največji v Italiji (61 % mladih moških, 57 % žensk). Nove članice Evropske unije so po dolžini sobivanja otrok in staršev kot skupina zelo blizu skupini južnoevropskih držav, saj je odstotek mladih v gospodinjstvu staršev v vseh velik. Vendar pa so tudi znotraj novih članic velike in konsistentne razlike med srednjeevropskimi in baltskimi državami. Baltske države (še posebej Estonija in Latvija) imajo najmanjši odstotek bivanja oseb, starih od 18 do 34 let pri starših (30–37 %); tem sledi zelo homogena skupina srednjeevropskih držav z vrednostmi od 46 do 48 %. Tudi po teh podatkih ima Slovenija med vsemi novimi članicami, v tem primeru z izjemo Malte (tam živi s starši 67 % oseb, starih od 18 do 34 let), največji odstotek mladih, ki živijo v gospodinjstvu staršev; to velja za mlade moške in ženske (*ibid.*).

POVEZANOST MED ODSELJEVANJEM OD DOMA IN DRUGIMI STATUSNIMI PREHODI

Odseljevanje od doma pogosto preučujejo v povezavi z drugimi statusnimi prehodi (Goldscheider, Goldscheider 1993), predvsem s poroko in (z njo povezanim) starševstvom. V predindustrijski dobi na Zahodu glede povezave odhoda od doma staršev in poroko ni bilo standardnega vzorca – poroka ni nujno pomenila odhoda od doma. V 20. stoletju, predvsem po drugi svetovni vojni, pa je ta povezava postala uniformirana in se je okrepila. Mladi so večinoma zapustili dom staršev, ko so se poročili in ustvarili lastno gospodinjstvo, temu pa je kmalu sledilo starševstvo. Ta proces so spodbujale tudi zaposlitvene in stanovanjske možnosti, splošna blaginja in dojemanje poroke kot načina osamosvajanja in samoizražanja. Od sedemdesetih let pa je predvsem v severno- in zahodnoevropskih državah odseljevanje od staršev vse manj povezano z ustvarjanjem lastne družine in slednje s pridobivanjem avtonomije. Vzorci odseljevanja od doma so se v tem delu Evrope diverzificirali, odselitev od doma v južnoevropskih državah (Billari *et al.* 2001, Iacovou 1998, 2002) pa tudi v večini držav na območju Balkana (Kuhar, Reiter 2011) pa je še vedno zelo povezana s poroko.

V Sloveniji ob pluralizaciji življenjskih potekov in družinskih oblik – začela se je v šestdesetih letih, intenzivirala pa od osemdesetih – odselitev od staršev naj ne bi bila nujno neposredno povezana s poroko in ustvarjanjem lastne družine (Ule, Kuhar 2008). Zato je zanimivo preučiti morebitne povezave med stanovanjskim statusom ter zakonskim stanom/kohabitacijo in starševstvom.

Podatki European Social Survey (2006) o osebah, starih med 25 in 34 let, ki živijo pri

starših (31,5 % vzorca[7]), kažejo, da jih 7,9 % živi hkrati s partnerjem/-ko oz. možem/ženo; 9,5 % s partnerjem/-ko oz. možem/ženo in lastnimi otroki; 3,2 % pa s starši in svojim otrokom/-ki (ne pa hkrati s partnerjem/-ko oz. možem/ženo), 79,4 % jih torej živi kot otroci svojih staršev[8]. Med odseljenimi so odstotki poročenih/kohabitirajočih in staršev občutno (statistično pomembno) večji, in sicer jih v isti starostni skupini 70,1 % živi z možem/ženo oz. partnerjem/partnerko (približno pol od teh je poročenih, pol jih kohabitira, to je analogno populacijskemu odstotku zunajzakonskih skupnosti), 54,0 % pa jih ima otroka (med njimi je nekaj tudi takih, ki hkrati ne živijo v zakonski zvezi ali kohabitaciji).

Tudi tuje raziskave potrjujejo povezavo med prehodom iz stanovanja (gospodinjstva) staršev v lastno stanovanje (gospodinjstvo) in odločitvijo za rojevanje, celo povezavo hitrosti odseljevanja s stopnjo rodnosti – če mladi zapustijo dom staršev pozno, imajo (pozneje) v življenju manj otrok (Comission of the European Communities 2009: 61). Billari in Tabellini (2008) sta na vzorcu italijanskih moških celo pokazala, da imajo tisti, ki se prej odselijo od doma staršev, sredi tridesetih večji dohodek, in na podlagi tega predlagala vrsto ukrepov za spodbujanje zgodnejšega odseljevanja od doma staršev.

Dani podatki brez dvoma kažejo na močno povezavo med označevalci posameznih prehodov v odraslost, na podlagi njih pa še ne moremo sklepati, da se mladi v Sloveniji odseljujejo od doma z namenom ustvarjenja lastne družine. Na podlagi podatkov ne moremo sklepati, da med odselitvijo od staršev in ustvarjenjem lastne družine mladi ne živijo samostojno. Prav tako podatkovna baza ESS 2006 ne daje podatka o morebitnem obstoju stabilnega partnerstva, pri katerem ne gre nujno za skupno življenje (kohabitacijo). Na podlagi podatkov tudi ne moremo dobiti vpogleda v morebitno povezavo med (ne)obstojem stabilnega partnerstva in tempiranjem odselitve od doma, čeprav bi to pripomoglo k boljšemu razumevanju dinamike odseljevanja od doma v Sloveniji.

DEJAVNIKI PODALJŠANEGA BIVANJA S STARŠI

Številne študije (tako za individualne države kot za primerjalne študije izbranih držav) so analizirale dejavnike odselitve od izvorne družine oz. dejavnike podaljšanega sobivanja s starši, pri tem pa so najpogosteje preučevale materialne razmere, državne podpore in kulturne dejavnike (makroanalize), redkeje pa družinske in psihološke dejavnike (mikroanalize).

Poleg splošnega slabšanja ekonomskih razmer na Zahodu v zadnjih letih so z makrovidika ključne razlike med državami te: situacija mladih na trgu dela oziroma zaposlitvene priložnosti mladih (odseljevanje od doma zavira povečevanje brezposelnosti mladih in vse bolj negotove, fleksibilne, začasne nove zaposlitve nasproti zaščiti starejših delavcev), značilnosti stanovanjskega trga (negativno vpliva majhen najemniški sektor in težka dosegljivost lastniških stanovanj) in možnost zanašanja na različne vire finančne pomoči v posamezni državi blaginje, to hkrati odslikava kulturne vzorce vloge družine v družbi oz. tip družinskih vezi (odseljevanje pospešujejo državne podpore nasproti starševskim); z individualne perspektive pa odslikava teh makrodejavnikov na mikroraven (Billari *et al.* 2001, 2005).

V potranzicijskih državah podaljšano bivanje s starši pogosto razlagajo kot enega izmed vidikov vse večjega pomena primarnih odnosov in omrežij za preživetje v (ekonomski) negotovosti tranzicijskega obdobja[9]. Starši so tisti, ki se trudijo zapolniti posledice razgradnje predhodne univerzalne državne blaginje

[7] Numerus za omenjeno starostno skupino je v raziskavi ESS 2006 za Slovenijo obsegal 200 anketiranih: 96 moških in 104 ženske. Od teh je bilo 68,5 % odseljenih od doma; drugi so živeli v gospodinjstvu z vsaj enim od svojih staršev. Raziskava ni pokazala statistično pomembne razlike med spoloma glede hitrosti odselitve: v tej starostni skupini je od doma staršev odseljenih 66,7 % moških in 70,2 % žensk (Pearsonov koeficient znaša 0,592).

[8] V nadaljnjih analizah, v katerih primerjam vzorec odseljenih in neodseljenih, sem izločila respondent(k)e, ki so že starši (osem respondentov/-k).

[9] Na splošno imajo močni medgeneracijski odnosi in solidarnost znotraj družin in med njimi v postsocialističnih evropskih državah korenine v socialističnih politikah, ki so namenjale pravice in privilegije družinam in ne posameznikom. V postsocialističnem obdobju je varnostna osnova, ki jo je zagotavljal socialistični sistem, razrahljana ali ponekod povsem uničena, zato družine postanejo ključni ponudniki materialnih in nematerialnih virov.

(*cf.* Kovacheva 2006, Tomanović, Ignjatović 2006, Tomanović 2002, 2008). Seveda pa je pri analizi držav nekdanjega socialističnega bloka nujno upoštevati posamezne materialne, institucionalne in kulturne okvire, zaradi katerih so razlike med temi državami precejšnje.

Za Slovenijo makroperspektiva nakazuje večinoma zaviralne dejavnike odseljevanja od izvorne družine. Predvsem lahko omenimo redkost finančno dostopnih stanovanj. Stanovanjska ponudba v Sloveniji je nezadostna, posebej v Ljubljani. Ta problem je izrazit zaradi lastniške kulture stanovanj. Več kot 90 % stanovanj in hiš v Sloveniji je v zasebni lasti. Slovenija sodi med države z najmanjšim najemnim skladom. Je med tistimi državami, ki so ga v tranziciji (s privatizacijo in denacionalizacijo nekdanjih najemnih družbenih stanovanj) najbolj radikalno zmanjšale – s 33 % celotnega sklada leta 1990 na 9 % leta 2003 (Mandič, Gnidovec 1999)[10]. Cene za nova stanovanja in gradbene parcele ostajajo razmeroma zelo visoke (tudi v primerjavi z drugimi velikimi evropskimi mesti). Podaljšano bivanje pri starših v Sloveniji lahko razumemo tudi kot »kolateralno škodo« tranzicijske stanovanjske reforme, ki je zelo radikalno zmanjšala javni najemni sektor stanovanj (Mandič 2007).

Poleg neugodnega stanovanjskega trga postavlja mlade (odrasle) določeno obdobje v šibak in neugoden položaj tudi trg dela. V Sloveniji gospodarstvo kljub velikemu osipu študentov v času študija[11] (ta je skupaj z dolžino študija po podatkih OECD [2010] med največjimi v Evropi) ne more hitro absorbirati visoko izobraženih mladih, ki stopajo na trg dela. Letni priliv novih diplomiranih oseb s terciarno izobrazbo je recimo leta 2006 skoraj za dvakrat presegal ponudbo razpoložljivih delovnih mest; celo letni priliv diplomiranih oseb s sekundarno izobrazbo je istega leta za enainpolkrat presegal ponudbo razpoložljivih delovnih mest zanje (Kramberger 2007: 98). S sunkovitim višanjem izobrazbe nastajajo strukturna neskladja med povpraševanjem in novimi pritoki na trg delovne sile. Tako je za mlade, ki prvič stopajo na trg dela, zelo verjetno, da bodo žrtev pomanjkanja zaposlitvenih možnosti, torej brezposelnosti ali manj gotovih in kratkoročnih zaposlitev.

Kot kažejo dostopni podatki po starostnih skupinah, je bilo leta 2005 57,1 % zaposlenih mladih med 15. in 24. letom (kljub zelo majhnemu odstotku mladih v tem starostnem obdobju, ki so že na trgu dela) ter 26,9 % mladih med 25. in 30. letom zaposlenih za določeno obdobje, nacionalno povprečje pa je znašalo 10,5 % (Anketa o delovni sili 2006 – SURS 2006). Leta 2009 je bilo med osebami, starimi od 15 in 24 let, v Sloveniji že 66,6 % takih, ki so zaposleni za določen čas (Eurostat 2010), in sklepamo lahko, da se je tudi v nekoliko starejši starostni kohorti ta odstotek povečal. Podaljševanje študija z željo po zagotovitvi čim boljših vstopnih pogojev za trg dela ali zaradi odlašanja spoprijema s krutim trgom dela in pomanjkanje zanesljivih zaposlitev gotovo pomembno vplivata na podaljševanje bivanja s starši.

Eurobarometrova študija (Eurobarometer 2007), izvedena na vzorcu oseb, starih od 15 do 30 let, nakazuje, da tudi mladi sami vidijo ključni razlog podaljševanja bivanja v izvorni družini v »objektivnih« dejavnikih – zlasti v neugodnih finančnih in stanovanjskih razmerah. Mladi v tej študiji niso odgovarjali konkretno zase, temveč so odgovore podali za mlade na splošno.

Kot kaže preglednica 2, je največ mladih izjavilo, da mladi podaljšujejo bivanje pri starših, ker si ne morejo privoščiti, da bi se odselili. V Sloveniji in v vseh novejših članicah Evropske

[10] Zasebno lastništvo stanovanjskega fonda je bilo sicer že značilnost socialistične Slovenije (Kos 1992).

[11] V Sloveniji imamo tudi enega največjih deležov študirajočih na tretji stopnji v Evropi. Odstotek mladih, ki so vpisani v visokošolsko izobraževanje, se vztrajno povečuje od začetka tranzicije. Po Eurostatovih podatkih za študijsko leto 2007/8 naj bi bilo v višješolsko ali visokošolsko izobraževanje vključenih 54,8 % oseb, starih od 20 do 24 let (Rakar 2009: 34). Odstotki iz drugih statističnih virov so še večji (natančne vrednosti žal ni); recimo Unicef za leto 2005 (to je žal zadnje leto spremljanja tega indikatorja v njihovi podatkovni bazi) navaja, da v Sloveniji študira na visokošolski ravni kar 85,1 % oseb, starih od 19 do 24 let (Unicef 2007). Omeniti velja še, da ima Slovenija v primerjavi z drugimi državami EU najmanjši odstotek mladih med 18. in 24. letom, ki ne nadaljujejo izobraževanja po nižji srednji šoli – takih je bilo leta 2007 le 4 %, povprečni odstotek za EU pa je znašal 14,8 % (Comission of the European Communities 2009: 22).

Preglednica 2: Razlogi za podaljševanje bivanja pri starših. Vprašanje je bilo: kaj je po tvojem mnenju glavni razlog, da mladi odrasli dlje živijo pri starših kot nekoč?. Odgovarjali so stari od 15 do 30 let (v %).

	EU15	NMS12	Slovenija
Skupni numerus vzorca	11770	7855	500
Ne morejo si privoščiti, da bi se odselili.	42,5	47,3	47,7
Na voljo ni dovolj stanovanj, ki bi si jih lahko privoščili.	27,4	28,9	26,3
Želijo vse domače ugodnosti brez obveznosti.	18,5	9,5	11,1
Pozneje se poročijo, kot so se nekoč.	6,2	8,7	9,6
Ker morajo finančno podpirati svoje starše.	2,7	3,1	3,2
Drugi razlogi	1,9	1,4	1,5

Vir: Eurobarometer 2007 (Youth Survey).

unije skupaj (NMS12) je tak odgovor dala skoraj polovica mladih, v EU15 je ta odstotek nekoliko manjši (42,5 %). Drugi razlog po pogostosti je, da ni na voljo dovolj stanovanj, ki bi si jih mladi lahko privoščili. V Sloveniji znaša odstotek pri tem odgovoru dobro četrtino, v EU15 in NMS12 je odstotek pri tem vprašanju v povprečju še nekoliko večji. Manj kot desetini anketiranih v Sloveniji se je zdel ključni razlog, da se mladi poročijo pozneje, kot so se poročali nekoč – v EU15 in NMS12 je ta razlog izbral nekoliko manjši odstotek anketiranih. Približno desetina anketiranih je tako v Sloveniji kot v NMS12 izbrala odgovor, da mladi želijo vse domače ugodnosti brez obveznosti. V EU15 je povprečni odstotek pri tem odgovoru skoraj petina. Majhen odstotek mladih je izbral tudi odgovor, da se bivanje pri starših podaljšuje, ker morajo mladi finančno podpirati svoje starše.

Podobne rezultate je dala tudi raziskava na vzorcu študentov Univerze v Ljubljani, izvedena leta 2002 (*cf.* Ule, Kuhar 2003), le da so bolj izstopali dejavniki osebne narave oziroma je drugačen način merjenja (rangiranje dejavnikov) pokazal, da so zelo pomembni tako materialni in strukturni kot tudi bolj osebni dejavniki. Med slednjimi je ta raziskava poudarila zlasti lagodnost bivanja v izvornem domu, visoko stopnjo svobode in avtonomije doma, prijateljske odnose s starši in občutek čustvene varnosti v domu staršev (Ule, Kuhar 2008).

V nadaljevanju poglejmo, kaj še lahko o podaljšanem sobivanju staršev in otrok oz. o tempiranju odselitve od doma sklepamo iz analize različnih javnomnenjskih baz podatkov, in sicer iz primerjave med že odseljeno in še neodseljeno skupino mladih odraslih glede socialno-ekonomskega položaja mladih in njihovih družin, kakovosti odnosa s starši, stališč glede avtonomije in o splošnih življenjskih usmeritev. Hkrati v nadaljevanju predstavim, kateri za zdaj manjkajoči podatki bi omogočili celovitejšo in bolj poglobljeno razumevanje dinamike odseljevanja v Sloveniji.

Socialno-ekonomski položaj

Študija Mladina 2010 (2010: 294), izvedena na stratificiranem vzorcu 1257 oseb, starih od 15 do 29 let, je za starostno skupino 25 do 29 let pokazala, da mladi, ki so študirali, v povprečju odhajajo od doma prej kot njihovi manj izobraženi vrstniki. To naj bi bilo povezano z višjim skupnim mesečnim dohodkom, ki ga prejemajo bolj izobraženi (kot je pokazala raziskava, tisti, ki imajo vsaj višjo šolo, v povprečju prejemajo 922,3 €, tisti z največ srednješolsko izobrazbo pa 705,4 €), pa tudi z nekaterimi psihološkimi značilnostmi uspešnejših v šolanju (bolj izobraženi so npr. bolj usmerjeni v prihodnost).

Po drugi strani pa podatki European Social Survey (2006) za vzorec nekoliko širšega starostnega razpona – za vzorec starih od 25 do 34 let (gl. opombi 4 in 5) – kažejo, da med že odseljenimi, in tistimi, ki še živijo s starši, ni razlike glede števila let izobraževanja (odseljeni in neodseljeni imajo v povprečju 14,05 let dosedanjega izobraževanja, pri prvih standardni odklon znaša 3,15, pri drugih 4,09, Pearsonov koeficient pa znaša 0,603). Podatki kažejo tudi, da med obema skupinama

Preglednica 3: Nastanitveni status glede na vrsto delovne aktivnosti med osebami, starimi od 25 do 34 let.

	V izobraževanju	Plačano delo	Brezposeln/-na	Gospodinji, pazi otroke	Drugo	Skupaj
Odseljen	9,0 %	77,4 %	9,1 %	3,8 %	0,8 %	100 %
Živi s starši	19,0 %	68,3 %	6,4 %	4,8 %	1,6 %	100 %

Vir: European Social Survey 2006 (Pearsonov koeficient je 0,356).

ni statistično značilne razlike niti glede na aktualno vrsto aktivnosti (ali je oseba trenutno v izobraževanju, zaposlena, brezposelna ipd. – preglednica 3).

Podatki iste raziskave kažejo še, da so tisti, ki so odseljeni od doma, v povprečju zaposleni več let (8,20, standardni odklon je 4,19) od tistih, ki še niso odseljeni (5,55, standardni odklon je 4,31; Pearsonov koeficient je 0,009). To lahko v veliki meri pojasnimo s tem, da so odseljeni v povprečju starejši od neodseljenih. Na podlagi danih podatkov ne moremo preveriti, koliko (če sploh) je tempiranje odhoda od doma povezano s stabilnostjo zaposlitve/dohodka oziroma zadovoljstvom z zaposlitvijo/zaslužkom.

V tem kontekstu je zanimiva še korelacija med nastanitvenim statusom in občutji anketiranih glede tega, ali jim gospodinjski dohodek omogoča lagodno življenje ali ne (4-stopenjska lestvica; odseljeni so odgovarjali za lastne dohodke oziroma dohodke na novo ustvarjene družine; živeči s starši pa za izvorno družino). Tudi ta korelacija ni statistično značilna (Pearsonov koeficient je 0,778). Med odseljenimi in s starši živečimi osebami, starimi od 25 do 34 let, v raziskavi European Social Survey (2006) torej ni razlike ne glede tega, ali dojemajo, da jim dohodek omogoča udobno življenje (v obeh skupinah je takih dobra polovica) ali da bolj ali manj težko shajajo. Ta ugotovitev je v nasprotju s tujimi raziskavami, ki večinoma kažejo, da gredo mladi iz ekonomsko slabše situiranih družin prej od doma (npr. De Marco, Cosner Berzin 2008).

V nasprotju s tujimi raziskavami za nastanitveni status mlade osebe (npr. Turcotte 2006, Baizan 2010) tudi niso statistično pomembne tele spremenljivke: materina in očetova izobrazba, njun zaposlitven status, število otrok v družini. Na podlagi dostopnih podatkov nisem mogla izračunati povezave med vrsto izvorne družine (enostarševska, dvostarševska ipd.) in nastanitvenim statusom mlade odrasle osebe, ki je v tujih študijah po navadi statistično pomembna (*op. cit.*).

Med socialno-ekonomskimi vidiki velja opozoriti še na stanovanjski status izvorne in nove družine mladih. Izračuni Srne Mandič na podlagi podatkov EQLS 2007 (2009) pa tudi podatki raziskave Mladina 2010 (2010: 301) kažejo, da je približno četrtina oseb, starih od 15 do 29 let, v Sloveniji izpostavljena neprimernim stanovanjskim razmeram; niti ena niti druga študija pa prinaša podatka o morebitni povezavi med kakovostjo stanovanjskih razmer in tempiranjem odseljevanja. To je še ena v vrsti neznank za bolj poglobljeno razumevanje odseljevanja mladih od izvorne družine v Sloveniji.

Kakovost odnosa s starši

O povezavi med tempiranjem odselitve od doma in različnimi vidiki kakovosti odnosa med starši in otrokom v Sloveniji ne moremo empirično zanesljivo sklepati. Povezanost podaljšanega sobivanja z različnimi vidiki družinskih odnosov so pokazale že številne tuje raziskave; recimo, pokazalo se je, da na hitrost odselitve od doma pomembno vplivajo: zadovoljstvo z odnosom med starši in otrokom; stopnja avtonomije, ki jo otrok uživa doma; celo količina sodelovanja otroka pri domačih opravilih (npr. Biggart *et al.* 2004, Baizan 2010, Mencarini *et al.* 2010). Za Slovenijo na podlagi obstoječih podatkovnih baz ne moremo preveriti takšnih povezav; se pa podaljšano sobivanje pogosto interpretira kot (med drugim) posledica v povprečju podpornih, zavezniških odnosov med starši in otroki ter razmeroma visoke ravni avtonomije otrok doma (Ule, Kuhar 2003, Rener 2006).

Različne v Sloveniji izvedene kvantitativne raziskave namreč nakazujejo, da je večina mladih Slovencev in Slovenk deležna razmeroma dobre čustvene in instrumentalne podpore staršev (Ule, Kuhar 2003, Rener 2006, Kuhar 2010). Slovenski mladostniki so tudi v mednarodni perspektivi (po podatkih študije HBSC 2012) v samem vrhu po samooceni kakovosti odnosa s starši, posebej z materjo (Pokrajac 2006). Hkrati pa iste raziskave opozarjajo, da se manj kot petina mladih doma ne počuti dobro oz. ocenjuje odnose s starši kot nekakovostne – toda ne moremo sklepati, da se ti mladi prej odseljijo od doma.

Stališča glede avtonomije

Tuje raziskave pogosto povezujejo hitrost odselitve tudi s stališči in željami glede osebne avtonomije (npr. Baizan 2010, Kins *et al.* 2009). Raziskava ESS 2006 dopušča ugotavljanje več vrst takih morebitnih povezav. Preverila sem jih na vzorcu oseb, starih od 25 do 34 let. Korelacijski koeficient ni pokazal statistično pomembnih razlik med skupino odseljenih in skupino še živečih pri starših pri teh potencialno relevantnih spremenljivkah:

- ocena starosti, pri kateri postaneš odrasel/-la (F (1, 196), p = 0,634),
- ocena idealne starosti začetka kohabitacije s partnerjem/ko (F (1, 196), p = 0,102),
- ocena idealne starosti za poroko (F (1, 193), p = 0,767),
- ocena idealne starosti za starševstvo (F (1, 195), p = 0,493),
- ocena starosti, pri kateri si prestar, da bi še živel z lastnimi starši (F (1, 186), p = 0,845),
- ocena, kako pomembno je imeti zaposlitev za polni delovni čas, da veljaš za odraslega (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), p = 0,886),
- ocena, kako pomembno je živeti s partnerjem/ko, možem/ženo, da veljaš za odraslega (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), p = 0,685),
- ocena, kako pomembno je biti mati/oče, da veljaš za odraslega (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), p = 0,953).

Za statistično pomembno pa se je pokazala zgolj ocena, kako pomembno je zapustiti dom staršev, da veljaš za odraslega (5-stopenjska lestvica, F (1, 196), p = 0,0007). Že odseljeni se v povprečju pogosteje strinjajo z navedeno trditvijo od še neodseljenih (prvi dosegajo pri tej spremenljivki vrednost 2,81, drugi pa 2,29).

Splošne življenjske usmeritve in zadovoljstvo z življenjem

Raziskave podaljševanja bivanja v domu staršev vse pogosteje preučujejo tudi povezavo med tempiranjem odseljevanja in doživljanjem sreče, občutkom zadovoljstva z življenjem ipd., pri tem pa gre tako za preučevanje posledic odseljevanja kot tudi njegovih dejavnikov. Recimo Manacorda and Moretti (2006) sta na podlagi podatkov World Value Survey (1999–2008) našla pozitivno povezavo med doživljanjem sreče in sobivanjem mladih odraslih s starši v Italiji, ne pa tudi v Franciji. Billari in Tabellini (2008), ki sta uporabila isto podatkovno bazo na primeru devetih evropskih držav, trdita, da ta povezava ni nikdar statistično značilna. Avtorici Newman in Aptekar (2007) pa na podatkih EQLS (2003) na primeru 15 članic Evropske unije pokažeta na nižje izraženo subjektivno zadovoljstvo z življenjem pri mladih, ki živijo s starši; hkrati pa pokažeta, da na povezavo med stopnjo zadovoljstva z življenjem in stanovanjskim statusom zelo vpliva razširjenost sobivanja s starši med mladimi odraslim v državi: subjektivno nezadovoljstvo z življenjem neodseljenih je v povprečju manjše v državah z večjim deležem odseljenih mladih odraslih.

Vzorec oseb, starih od 25 do 34 let, v raziskavi ESS 2006 ne kaže statistično značilnih korelacij med nastanitvenim statusom in nekaterimi izmed takšnih spremenljivk, za katere sem izvedla izračune, in sicer odseljeni in neodseljeni se ne razlikujejo glede teh postavk: oseba načrtuje prihodnost ali vzame vsak dan, kot pride (10-stopenjska lestvica, F (1, 197), p = 0,251); optimizem glede prihodnosti (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), p = 0,188); splošno pozitivno vs. negativno samoobčutenje (5-stopenjska lestvica, F (1, 197), p = 0,145); občutenje sebe kot neuspešnega (5-stopenjska lestvica, F (1, 196), p = 0,114); prepričanje, da je življenje blizu želeni

predstavi (5-stopenjska lestvica, F (1, 197), p = 0,444); občutek svobodnega odločanja o tem, kako živeti (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), p = 0,104); percepcija, da ima oseba ljudi, ki jim je mar zanjo (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), p = 0,176).

Kot statistično značilne pa so se pokazale tele samoocene: splošno zadovoljstvo z življenjem (10-stopenjska lestvica, F (1, 197), p = 0,002), zadovoljstvo z dosedanjim potekom življenja (5-stopenjska lestvica, F (1, 198), p = 0,014) in občutek sreče (10-stopenjska lestvica, F (1, 198), p = 0,018). Odseljene osebe, stare od 25 do 34 let, so v tej raziskavi v povprečju nekoliko zadovoljnejše z življenjem nasploh, zadovoljnejše z dosedanjim potekom življenja in srečnejše.

SKLEPNA RAZPRAVA

Slovenija sodi v sam vrh evropskih držav glede podaljšanega sobivanja staršev in mladih odraslih. Ta pojav je v Sloveniji vse pogosteje javno tematiziran in problematiziran, tudi na politični ravni (gl. recimo programski dokument Mladinski svet Slovenije 2010), poleg tega pa je vse pogosteje tudi predmet strokovnega preučevanja. Poleg predstavitve razsežnosti fenomena v primerjalni perspektivi sem v članku analizirala dostopne potencialno ključne dejavnike podaljšanega sobivanja v Sloveniji in vidike, ki so z njim povezani, tako iz makro- kot mikroperspektive. Pri obravnavi posameznih dejavnikov podaljšanega sobivanja mladih odraslih in staršev ter povezav med prehodi sem se opirala na obstoječe analize iz različnih raziskav (sekundarni viri) in izvedla statistične analize na vzorcu oseb, starih od 25 do 34 let, v podatkovne baze ESS 2006. Pri tem sem opozorila na potencialno pomembne povezave, ki jih jih za zdaj ne moremo preveriti zaradi pomanjkanja ustreznih podatkov. Opravljene empirične analize dostopnih podatkov so zato zgolj parcialne, ne gre za holistično kvantitativno obravnavo fenomena z mikroravni.

Na splošno med študijami fenomena odseljevanja od izvorne družine prevladujejo tiste, ki se osredotočajo na institucionalne, materialne in kulturne dejavnike, zlasti v primerjalni, meddržavni perspektivi. Odseljevanje od doma je dokazano povezano z dostopnostjo stanovanj v posamezni državi, s položajem mladih in mladih odraslih na trgu dela, z dostopnimi podporami, tako podporami sistema blaginje kot družinskimi podporami. Na stanovanjski status mladih odraslih iz makroperspektive pomembno vplivajo tudi kulturni dejavniki, predvsem trdnost družinskih vezi, ta pa je pomembno povezana s širšimi strukturnimi dejavniki. Prelaganje odselitve od doma lahko umestimo v sklop podaljševanja in individualizacije mladinskih biografij. To je v skladu z globalnimi trendi razširjanja in podaljševanja izobraževanja, povečevanja mladinske podzaposlenosti, previsoke formalne kvalificiranosti mladih glede na zaposlitveno ponudbo ipd.

Predvsem v zadnjih letih pa se vse več študij ukvarja z odseljevanjem z mikroravni. Pri tem prevladujejo: analiza pogojev sobivanja mladih odraslih in njihovih staršev (s poudarkom na psihološkem udobju bivanja v domu staršev, merjeno npr. s stopnjo avtonomije, ki jo otrok občuti v gospodinjstvu staršev, kakovostjo odnosa med starši in otroki), analiza stališč staršev in otrok (npr. glede avtonomije), pa tudi analize povezanosti stanovanjskega statusa z različnimi vidiki zadovoljstva z življenjem. Povezanost med tempiranjem odseljevanja od doma in drugimi prehodi v odraslost, kot so uspešen konec izobraževanja, prva zaposlitev, obstoj stabilnega partnerstva, poroka, starševstvo, pa so že dolgo redna tema tujih raziskav.

Podaljševanja bivanja s starši v Sloveniji na podlagi sekundarnih virov gotovo ne moremo interpretirati zgolj kot preživetveno strategijo, ampak tudi kot kulturno določeno prakso, pa ne samo v smislu, da so zavezniški, podporni, celo prijateljski odnosi staršev in (mladih odraslih) otrok posledica zaostrovanja materialnih in institucionalnih pogojev prehodov, temveč tudi v širšem pogledu spreminjanja medgeneracijskih odnosov (Ule, Kuhar 2003, 2008). Podaljšano bivanje s starši lahko interpretirano kot vsaj do določene mere izbrani življenjski slog, povezan z udobnostjo »hotela mama« – v luči vse večjega poudarka na neavtorirarnih, čustvenih družinskih odnosih od druge svetovne vojne, zlasti pa za otroke generacije staršev,

ki so se v revolucionarnem duhu proti koncu šestdesetih in na začetku sedemdesetih sami upirali avtoritarnim družinskim odnosom. Vse poznejše odselitve pa so brez dvoma pomembno povezane (tudi) s pomanjkanjem cenovno dostopnih stanovanj in drugimi omejitvami strukturne narave (predvsem težavnostjo pridobiti stabilno zaposlitev z rednim dohodkom).

Kakšen dodaten vpogled v izjemno kompleksen fenomen prinašajo analize vzorca oseb, starih od 25 do 34 let, iz podatkovne baze ESS 2006?

V nasprotju s podatki študije Mladina 2010 (2010) na vzorcu oseb, starih od 25 do 29 let, ki kaže, da mladi, ki so študirali, v povprečju odhajajo od doma prej kot njihovi manj izobraženi vrstniki, podatki ESS 2006 za nekoliko širšo starostno skupino (do 34 let) kažejo, da med tistimi, ki so že odseljeni, in tistimi, ki še živijo s starši, ni razlike glede števila let izobraževanja. Podatki ESS 2006 kažejo še, da so tisti, ki so odseljeni od doma, v povprečju zaposleni več let od tistih, ki še niso odseljeni. Na podlagi tega podatka pa ne moremo sklepati, da se prej odselijo tisti, ki dobijo zaposlitev, saj so že odseljeni znotraj preučevanega vzorca v povprečju starejši od neodseljenih. Na podlagi danih podatkov tudi ne moremo preveriti, , ali/kako je tempiranje odhoda od doma povezano s stabilnostjo zaposlitve/dohodka oziroma zadovoljstvom z zaposlitvijo/zaslužkom. Povezava med koncem izobraževanja, pridobitvijo zaposlitve in odselitvijo od doma ostaja nepojasnjena.

Med že odseljenimi anketiranimi in tistimi, ki še živijo s starši, na danem vzorcu tako rekoč ni razlike glede dojemanja, ali jim dohodek omogoča udobno življenje. Pri tem je treba upoštevati, da so odseljeni odgovarjali za lastne dohodke oziroma dohodke nove družine, živeči s starši pa za izvorno družino. Iz teh podatkov tudi ne moremo sklepati o povezavi med socialno-ekonomskim statusom in odseljevanjem – recimo, da se odselijo tisti, ki se jim ob stanovanjski osamosvojitvi socialno-ekonomski položaj ne poslabša. Statistična analiza ni potrdila povezav med stanovanjskim statusom mladih odraslih in temi spremenljivkami: materina in očetova izobrazba, njun zaposlitveni status, število otrok v družini.

Na podlagi danih podatkov nisem mogla preveriti morebitne povezave med kakovostjo stanovanjskih razmer in tempiranjem odseljevanja; tega podatka nisem zasledila tudi v nobeni od obstoječih študij. Podatki EQLS 2007 (Mandič 2009) pa tudi podatki raziskave Mladina 2010 kažejo le, da je približno četrtina oseb, starih od 15 do 29 let, v Sloveniji izpostavljena neprimernim stanovanjskim razmeram. Prav tako na podlagi obstoječih podatkov ne moremo preveriti, ali je tempiranje odhoda od doma povezano s stabilnostjo zaposlitve/dohodka mlade odrasle osebe oziroma zadovoljstvom z zaposlitvijo/zaslužkom. Tudi morebitna povezava med vrsto izvorne družine (enostarševska, dvostarševska ipd.) in nastanitvenim statusom mlade odrasle osebe ostaja neznanka.

Pridobljeni podatki sicer namigujejo, da socialno-ekonomski status posamezne mlade odrasle osebe in njene družine v Sloveniji ni odločilen za tempiranje odselitve od doma. Vendar pa ostaja preveč morebitnih socialno-ekonomskih dejavnikov vpliva na tempiranje odseljevanja nejasnih. Za bolj poglobljeno razumevanje tempiranja odseljevanja v Sloveniji bi bili dobrodošli prav tako manjkajoči korelacijski podatki o povezavi med tempiranjem odselitve od doma in različnimi nematerialnimi vidiki kakovosti življenja s starši, kot so: zadovoljstvo z odnosom med starši in otroki, percepcija odnosa med staršema, stopnja avtonomije, ki jo otrok uživa doma, količina sodelovanja otroka pri domačih opravilih ipd. Na podlagih razpoložljivih podatkov tudi ne moremo preveriti, koliko (če sploh) pripomore k tempiranju odselitev od staršev poroka/kohabitacija (oz. stabilno partnerstvo). Opravljena analiza pa po drugi strani kaže na povezavo tempiranja prehodov in tempiranja starševstva in s tem verjetno (toda na podlagi danih podatkov nedokazljivo) tudi na rodnost.

Kar zadeva povezavo med stališči glede idealnega tempiranja prehodov in vrednotenjem pomena doseganja posameznih prehodov kot označevalcev odraslosti, se je kot statistično pomembni razločevalni faktor med skupino odseljenih in živečih doma pokazalo zgolj vrednotenje odselitve od doma staršev kot označevalca odraslosti. Že odseljeni se v pov-

prečju bolj strinjajo, da odselitev od doma kaže na odraslost, tega pa ne moremo intrepretirati kot indikator za stališče do najverjetneje pomembnega dejavnika tempiranja odhoda od doma staršev – tj. avtonomije mladih nasploh (koliko se jo spodbuja oz. pospešuje praktično oz. vsaj na ravni stališča). Zelo verjetno stanovanjsko avtonomijo že odseljeni vrednotijo višje, ker se ujema z njihovim stanovanjskim statusom (in obrnjeno).

Zelo zanimiva pa je povezava med bolj izraženim splošnim zadovoljstvom z življenjem, zadovoljstvom z dosedanjim potekom življenja in večjim občutkom sreče pri anketiranih osebah, starih od 25 do 34 let, ki so že odseljeni od doma staršev. Te ugotovitve ni preprosto interpretirati. Med drugim je verjetno povezana s tem, da sta med odseljenimi občutno večja odstotka poročenih/kohabitirajočih in staršev, pri katerih partnerski odnos in starševstvo pripomoreta k občutku zadovoljstva in sreče.

Ob nakazanih slepih pegah bolj sistematičnega razumevanja fenomena odseljevanja od izvorne družine bi bila brez dvoma zelo zanimiva tudi raziskava o negativnih ekonomskih posledicah podaljševanja stanovanjske nesamostojnosti (*cf.* Billari, Tabellini 2008), ker zdaj prevladuje mnenje, da je ekonomski učinek preloženih odselitev ugoden (npr. Lavrič *et al.* 2010).

Naj prispevek končam s tezo, da je podaljševanje bivanja s starši zelo ambivalentno. Po eni strani je »norma« dolgotrajne odvisnosti od izvorne družine vir medgeneracijskega prenosa socialno-ekonomskih prednosti ali slabosti – podaljšano sobivanje navsezadnje pripomore k ohranjanju družbene stratifikacije. Ranljivejše družine, zlasti tiste z manjšinskim statusom, imajo večje težave pri zagotavljanju materialnih, kulturnih in socialnih virov. Zato se pri nas tudi zaradi kulture podaljšanega bivanja v izvorni družini prepad med mladimi, ki so dobro opremljeni s starševskimi podporami, in tistimi, ki niso, povečuje.

Po drugi strani – in širše gledano – pa se zdi, da je podaljševanje bivanja s starši samo eden izmed vidikov, ki kažejo na negativno spiralo, v katero je ujeta današnja mladina v Sloveniji. Mladi dandanes podaljšujejo izobraževanje, da bi se bolje formalno opremili za uspešno tekmovanje ob vstopu na trg dela, sploh v primerjavi z razmerami na trgu dela za mlade. Empirični dokazi pa opozarjajo, da podaljšan izobraževalni moratorij ne daje dobrih izidov – saj je stopnja osipa izjemno visoka, hkrati pa gospodarstvo kljub velikemu osipu študentov med študijem nikakor ne more hitro in ustrezno absorbirati visoko izobraženih mladih, ki stopajo na trg dela. Mladi tako zgolj oz. predvsem čakajo v čakalnici na odraslost. Starejša generacija jih s svojimi podporami predvsem zavija v vato.

Občutek, da je mladim zagotovljeno ustrezno, varno okolje za razvoj, je lažen – tako za starejšo kot za mlajšo generacijo. Priložnosti, možnosti mladih za prevzemanje odgovornosti v družbi, za aktivnost, ki ni omejena na zasebno sfero, so zaradi odrinjenosti s trga dela (predvsem v dolg izobraževalni moratorij) in zaradi hkratnega podpiranja doma zelo majhne. Še več, zdi se, da so dane razmere omogočile, da so mladi zgrabili sicer nastalo strategijo odlaganja prehoda v (odgovorno) odraslost in izkoristili možnost neprevzemanja odgovornosti, ki jim je državno in družinsko omogočena.

VIRI

Baizan, P. (2010), *Leaving in home in Spain: An exploration of underlying factors*. Max Planck Institute for Demographic Research Working Papers. Dostopno na: http://www.demogr.mpg.de/Papers/workshops/000906_paper10.pdf (2. 10. 2011).

Biggart, A., Bendit, R., Caruso, D., Hein, K., Morch, S. (2004), *Families and transitions in Europe: EU research on social sciences and humanities. State of the art report*. Dostopno na: http://socsci.ulst.ac.uk/policy/fate/pubs/State%20of%20Art.pdf (4. 8. 2010).

Billari, F. C., Hagestad, G. O., Liefbroer, A. C., Speder, Z. (2005), *The timing of life: The organization of the life course in Europe*. Application form for question modul design. Dostpno na: http://www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_content&task=view&id=64&Itemid=9 (2. 2. 2009).

Billari, F. C., Philipov, D., Baizán, P. (2001), Leaving home in Europe: the experience of cohorts born

around 1960. *MPIDR Working Papers, WP-2001-014*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.

Billari, F. C., Tabellini, G. (2008), Italians are late: Does it matter? V: Shoven, J. B. (ur.), *Demography and the economy*. National Bureau of Economic Research (371–412). Dostopno na: http://www.nber.org/chapters/c8422 (4. 11. 2011).

Cavalli, A., Galland, O. (ur.), (1995), *Youth in Europe*. London: Pinter.

Comission of the European Communities (2009), *Youth – investing and empowering. Comission of the European Communities*. Commission staff working document accompanying document to the Communication from the Commission to the Council, the European parliament, the European economic and social committee and the Committee of the regions. Bruselj.

De Marco, A. C., Cosner Berzin, S. (2008), The influence of family economic status on home-leaving patterns during emerging adulthood. *Families in Society*, 89, 2: 208–218.

Eurobarometer (2007), *Young Europeans: A survey among young people aged between 15–30 in the European Union*. Analytical report. Bruselj: Eurostat. Dostopno na: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_202_en.pdf (5. 8. 2009).

European Social Survey (2006), *ESS3-2006* (datoteka z modulom The timing of life – The organisation of the life course in Europe). Dotopno na: http://www.europeansocialsurvey.org (20. 12. 2009).

European Values Survey (1999–2008), *Database and questionnaire. GESIS Online Study Catalogue*. Dostopno na: http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp (6. 8. 2010).

Eurostat (2010), *Europe in figures – Eurostat yearbook 2010*. Bruselj: Eurostat. Dostopno na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-CD-10-220 (10. 10. 2011).

Giuliano, P. (2002), *The Peter Pan paradox: Why Mediterranean youth stay at home, do not marry, do not have children (and may not work)*. Dostopno na: www.iies.su.se/seminars/giulianopaola_paper1.pdf (10. 10. 2003).

Goldscheider, F. K., Goldscheider, C. (1993), *Leaving home before marriage: Ethnicity, familism and generational relationships*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.

HBSC (2012), Health, Behavior in School-Ages Children. Dostopno na: http://www.hbsc.org (12. 12. 2012).

Holdsworth, C., Morgan, D. (2006), *Transitions in context: Leaving home, independence & adulthood*. Cambridge: Polity Press.

Iacovou, M. (1998), *Young people in Europe: Two models of household formation.* ISER working papers. Essex: Institute for Social and Economic Research.

- (2002), Regional differences in the transition to adulthood. *The Annals of the American Academy*, 580, 1: 40–69.

Kins, E., Beyers, W., Soenens, B., Vansteenkiste, M. (2009), Patterns of home leaving and subjective well-being in emerging adulthood: The role of motivational processes and parental autonomy support. *Developmental Psychology*, 45, 1416–1429.

Kos, D. (1992), A case study of conflicting housing pluralism in Yugoslavia: Informal (self-help) activities in the formal housing system. V: Turner, B., Hegedus, J., Tosics, I. (ur.), *The reform of housing in Eastern Europe and the Soviet Union* (308–317).

Kovacheva, S. (2006), Youth transitions and family support in a transforming social context: Reflections from the New Member States. V: Lutz, W., Richter, R., Wilson, C. (ur.), *The new generations of Europeans: Demography and families in the enlarged European Union*. London/ Sterling: Earthscan (145–176).

Kramberger, A. (2007), Strukturni razlogi težje zaposljivosti mladih v Sloveniji. V: Kramberger, A., Pavlin, S. (ur.), *Zaposljivost v Sloveniji – analiza prehoda iz šol v zaposlitve*: *Stanje, napovedi, primerjave*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (64–102).

Kuhar, M. (2010), Kvalitativna raziskava manifestacij starševske avtoritete v Sloveniji. *Psihološka obzorja*, 19, 1: 5–24.

Kuhar, M., Reiter, H. (2011), *Frozen transitions? Young people in ex-Yugoslavia*. V: Leccardi, C., Feixa, C., Kovacheva, S., Reiter, H., Sekulić, T. (ur.) 1989: Young people and social change after the fall of the Berlin Wall. Strasbourg, Budimpešta: Council of Europe Publishing.

Laaksonen, H. (2000), Young adults in changing welfare states. Prolonged transitions and delayed entries for under-30s in Finland, Sweden and

Germany in the '90s. *MZES Working Papers 12.* MZES.

Lavrič, M., Flere, S., Tavčar Krajnc, M., Klanjšek, R., Musil, B., Naterer, A., Kirbiš, A., Divjak, M., Lešek, P. (2010), *Mladina 2010. Končno poročilo o rezultatih raziskave*. Dostopno na: http://www.mfdps.si/Files//Knjiznica/Mladina_2010_Koncno_porocilo.pdf (1. 10. 2011).

Leccardi, C. (2005), Facing uncertainty: Temporality and biographies in the new century. *Young*, 13, 2: 123–146.

Manacorda, M., Moretti, E. (2006), Why do most Italian youths live with their parents? Intergenerational transfers and household structure. *Journal of the European Economic Association*, 4, 4: 800–829.

Mandič, S. (2007), Odhod v prvo samostojno stanovanje: Primerjalna analiza med državami Evropske unije. *Družboslovne razprave*, 13, 54: 7–24.

- (2009), Stanovanjske razmere mladih. V: Rakar, T., Boljka, U. (ur.), *Med otroštvom in odraslostjo: Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport – Urad RS za mladino/Inštitut RS za socialno varstvo (77–93).

Mandič, S., Gnidovec, M. (1999), Stanovanjska kariera in prehod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje. V: Mandič, S. (ur.), *Kakovost življenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (43–74).

Mencarini, L., Pailhé, A., Solaz, A., Tanturri, M.-L. (2010), Two generations at home: The time cost of young adults living with their parents in France and Italy. *Carlo Alberto Notebooks*, št. 179. Dostopno na: http://www.carloalberto.org/working_papers (5. 11. 2011).

Mladina 2010 (2010). Družbeni profil mladih v Sloveniji. Dostopno na: http://www.ursm.gov.si/fileadmin/ursm.gov.si/pageuploads/slike/mladina_2010/Mladina2010-2.pdf (12. 12. 2012).

Mladinski svet Slovenije (2010), *Stanovanjska problematika mladih*. Programski dokument. Dostopno na: http://www.mss.si/datoteke/dokumenti/MSS-132-10-PP_stanovanjskaproblematika.pdf (4. 9. 2011).

Newman, K., Aptekar, S. (2007), Sticking around: Delayed departure from the parental nest in Western Europe. V: Danziger, S., Rouse, C. E. (ur.), *The price of independence: The economics of early adulthood*. New York: Russell Sage Foundation (207–230).

OECD (2010), *Education at a glance*. Pariz: OECD Publications.

Oinonen, E. (2003), Extended present, faltering future: Family formation in the process of attaining adult status in Finland and Spain. *Young*, 11, 2: 121–140.

Palomba, R. (2001), *Postponement of family formation in Italy within the Southern European context*. Paper presented at the IUSSP Seminar on International perspectives on low fertility: Trends, theories and policies, Tokyo, Japan, 21–23 March 2001. Dostopno na: http://demography.anu.edu.au/VirtualLibrary/ConferencePapers/IUSSP2001 (1. 3. 2002).

Pokrajac, T. (2006), Družina in odnosi v njej. V: Jeriček, H., Lavtar, D., Pokrajac, T. (ur.), *Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju. Poročilo o raziskavi*. Ljubljana: Inštitut RS za varovanje zdravja (81–94).

Rakar, T. (2009), Izobraževanje in izobraženost mladih. V: Rakar, T., Boljka, U. (ur.), *Med otroštvom in odraslostjo. Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport – Urad RS za mladino/Inštitut RS za socialno varstvo (25–38).

Reher, D. S. (1998), Family ties in Western Europe: Persistent contrasts. *Population and Development Review*, 24: 203–234.

Rener, T. (2006), Odraščati v družinah. V: Rener, T., Sedmak, M., Švab, A., Urek, M.: *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales (89–126).

Slovensko javno mnenje (1980), *Podatkovna baza in vprašalnik*. Ljubljana: Arhiv družboslovnih podatkov.

Statistični urad Republike (2002), *Popis 2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

- (2006), *Anketa o delovni sili 2006*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Tomanović, S. (2002), Porodična atmosfera i odnosi generacija. V: Bolčić, S., Milić, A. (ur.), *Srbija krajem milenijuma: Razaranje društva, promene i svakodnevni život*. Beograd: ISI FF (315–339).

- (2008), Families and social capital: Some issues in research and policy. *Sociologija*, 1: 1–16.

Tomanović, S., Ignjatović, S. (2006), Transition of young people in a transitional society: The case of Serbia. *Journal of Youth Studies*, 9, 3: 269–285.

Turcotte, M. (2006), Parents with adult children living at home. *Canadian social trends*, 11, 8: 2–10.

Dostopno na: http://www.statcan.gc.ca/studies-etudes/11-008/feature-caracteristique/5018786-eng.pdf (8. 10. 2011).

Ule, M., Kuhar, M. (2003), *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- (2008), Orientations of young adults in Slovenia toward the family formation. *Young*, 16, 2: 153–83.

Unicef (2007), *TransMONEE database 2007*. Dostopno na: http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2007/Tables_TransMONEE.xls (9. 2. 2009).

World Values Survey (1999–2008), *Database and questionnaire. GESIS Online Study Catalogue*. Dostopno na: http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp (22. 9. 2010).

Ksenija Domiter Protner

TEŽAVNOST OPREDELITEV RAZLIČNIH OBLIK ZLORABE OTROK V DRUŽINI

UVOD

Nasilje v družini, še zlasti izpostavljenost otrok nasilju, je že nekaj desetletij, v Sloveniji pa še posebej zadnja leta, aktualen problem, ki mu pozornost namenjajo različne stroke. Ob številnih težavah pri reševanju in raziskovanju te problematike naletimo tudi na težavo z opredelitvijo tega problema. Nasilje v družini in izpostavljenost otrok nasilju v družini namreč nista »niti homogena niti enodimenzionalna fenomena« (Holt *et al.* 2008: 798). Besharov (1991: 7) v svoji pregledni študiji celo navaja, da je skoraj toliko definicij nasilja v družini, kot je raziskovalnih projektov, ki se s tem problemom ukvarjajo.

Vsekakor se razlikujejo že same opredelitve nasilja, saj se ne razlikujejo samo med posamezniki, ki ga opredeljujejo, ampak tudi med različnimi kulturami in zgodovinskimi obdobji. Izraz nasilje v družini se na splošno nanaša na intimne zveze, v katerih en partner zlorablja drugega. To v vlogi žrtve vključuje tako moške kot ženske. Tak izraz je lahek za uporabo, najpogosteje uporabljan, a hkrati tudi deležen največ kritik (Holt *et al.* 2008: 798).

Edleson (2006: 1) navaja različne avtorje, ki poudarjajo različne definicije izpostavljenosti otrok nasilju v družini. Nekatere od teh definicij temeljijo predvsem na izpostavljenosti dogodkom fizičnega nasilja, nekatere širše definicije vključujejo tudi besedno, čustveno in druge oblike nasilja (*ibid.*). Pojavlja se tudi vprašanje, ali že sam izraz »nasilje v družini« opredeljuje tudi otrokovo izpostavljenost temu nasilju. Edleson (2006) tako opozarja na samo vprašanje definicije izpostavljenosti otrok nasilju v družini in se sprašuje, ali je to samo opazovanje incidenta v družini oziroma ali ta definicija vključuje tudi poslušanje (slišanje) incidenta, doživljanje pred dogodkom ali po njem in še druge razsežnosti izpostavljenosti.

Menimo, da je prav zaradi različnih definicijah nasilja v družini pomembno pri opredeljevanju izpostavljenosti otrok nasilju v družini upoštevati predvsem, kot pravi Besharov (1991: 20), »kaj se dogaja z otrokom«. Namen članka je predstaviti različne vidike in oblike zlorab otrok v družinskem okolju in problematiko opredeljevanja zlorabe otrok v družini in opredeljevanja posameznih oblik zlorab. To je še zlasti pomembno, ker je pri zlorabah in trpinčenju otrok v družinskem okolju nujna, a pogosto težavna razmejitev med vzgojnimi pristopi in trpinčenjem.

TRPINČENJE OZIROMA ZLORABA OTROKA OZIROMA MLADOSTNIKA V DRUŽINI

V literaturi se uporabljata oba izraza, tako »trpinčenje otroka« kot »zloraba otroka«. Izraz »zloraba« v splošni rabi vključuje slaba dejanja in navade ter nedopustno in pretirano ravnanje (Haugaard 2006: 51). Izraz »trpinčenje« pa izhaja iz francoske besede »maltraitement«[1] (*ibid.*). V splošni rabi oba izraza obsegata širok razpon vedenja, od neprimernega in neprijaznega do surovega in škodljivega (*op. cit.*: 63). Trpinčenje otrok in mladostnikov v nasprotju z zlorabo otrok pogosteje zajema

[1] Slov.: surovo, neprijazno ravnanje.

poleg različnih oblik zlorabe tudi zanemarjanje otroka ali mladostnika.

Pri poskusu definiranja zlorabe otrok[2] pa spet naletimo na težave. Appel in Holden (1998: 579) sta že pred več kot 20 leti v pregledni študiji ob pregledu 31 študij ugotovila uporabo 15 različnih definicij zlorabe otrok. Ameriški sociolog Richard J. Gelles (1987), pionir na področju raziskovanja nasilja v družini, ugotavlja, da se definicije zlorabe otrok pogosto nanašajo na spolno zlorabo, pomanjkanje hrane in obleke, udarjanje otrok, mučenje otrok, dopuščanje življenja otrok v okolju pomanjkanja in deviantnosti ter dopuščanje, da se otroci ne izobražujejo redno in nimajo zdravstvene oskrbe. Gelles ocenjuje, da je definicija zlorabe odvisna od časa, kulture ter tudi družbene in kulturne skupine.

Ne glede na omenjene razlike pri definiranju pa večina avtorjev meni, da se izraz trpinčenje otroka nanaša na telesno, psihično, spolno zlorabo in zanemarjanje. Definicije se seveda razlikujejo tudi glede na to, ali so oblikovane s kriminološke, psihološko-socialne, sociološke ali medicinske perspektive. V nadaljevanju se bomo osredotočili predvsem na opredeljevanje posameznih oblik trpinčenja oziroma zlorabe otrok v družinskem okolju.

TELESNA ZLORABA OTROK

Podobno kot pri opredeljevanju nasilja v družini in zlorabe otrok naletimo tudi pri definiranju telesne zlorabe na številne definicije, ki opisujejo različne oblike vedenja: od tistih z jasno možnostjo za povzročanje telesne škode in poškodbe otrokom do tistih, pri katerih je možnost poškodb manj jasna in opredeljiva, na primer potiskanje, prijemanje in udarjanje (npr. klofuta, »šeškanje«) (Haugaard 2006: 58).

Razlike v opredeljevanjih zlorabe pa se nanašajo ne samo na različne oblike vedenja, ki jih te zajemajo, ampak tudi na namernost takih dejanj. Tako se nekatere opredelitve nanašajo samo na namerna dejanja povzročanja škode, na primer definicija sociologa Gila (Gil, Noble 1979), ki je v eni od prvih večjih raziskav zlorabe otrok v družini definiral telesno zlorabo otrok kot

> namerno, nenaključno uporabo telesne moči ali namerna, nenaključna dejanja opuščanja staršev-ske vloge […] namerne poškodbe, škodovanje ali umor otroka.

Wolfe (1999: 8) opredeljuje telesno zlorabo otrok kot prizadetje ali nevarnost telesnih poškodb kot posledica udarcev, brcanja, grizenja, ožiganja, tresenja in drugih poškodb otroka. Meni, da so poškodbe redko namerne. Prepričan je, da starši na ta brezobziren način poskušajo otroka kontrolirati, a ne glede na to lahko telesno kaznovanje in ostro disciplinira-nje povzroči otroku škodo in poškodbe.

Pri opredeljevanju telesne zlorabe otrok je posebej pomembno telesno kaznovanje otrok. Straus (2008: 1314) ocenjuje, da je otrokova primarna izkušnja z nasiljem prav udarec njegovega starša, zato je »šeškanje« po njegovem mnenju primarna oblika zlorabe. Številne raziskave namreč kažejo, da več kot 90 % staršev udari svoje majhne otroke (*ibid.*) in da svoje otroke udarjajo tudi »dobri in ljubeči starši«. Tako je Straus (*op. cit.*: 1315) že pred 30 leti poimenoval tudi normalno družino kot »zibelko nasilja«. Telesno kaznovanje je lahko posledica izgube samokontrole odrasle osebe ali zavestno in namerno povzročanje trpljenja otroku (Mikuš Kos 1996: 58).

Oblik in načinov telesnega kaznovanja otrok je res izjemno veliko. Od tistih, pri katerih je telesna zloraba jasna, saj povzročajo vidne telesne poškodbe (npr. udarci in potiskanje, ki imajo za posledico modrice, rane, zlome, zvine, opekline in druge vidne telesne poškodbe), do tistih, pri katerih sicer ni neposrednega stika odrasle osebe z otrokom in tudi ne vidnih poškodb. Mikuš Kos (*ibid.*) navaja nekatere oblike telesne zlorabe otrok, pri katerih po navadi sicer ni vidnih poškodb, kot so: prisilno klečanje ali dolgotrajno stanje, posiljevanje otroka s hrano do bruhanja, izpostavljanje otroka nizkim temperaturam. Hkrati meni, da je še neskončno veliko oblik povzročanja neugodja in trpljenja otrok.

V zadnjih desetletjih vedno več raziskovalcev dokazuje, da kakršnokoli telesno

[2] V angl. *child abuse.*

kaznovanje[3] pomeni zlorabo otrok (npr. Straus 2000, Kournhauser 2007). Številni avtorji, ki jih navajata Knutson in Heckenberg (2006: 76), takšnemu stališču nasprotujejo z argumentom, da je določena oblika telesnega kaznovanja (npr. udarec po zadnji plati) primerna oblika starševskega disciplíniranja otrok. Izkušnje nordijskih držav[4] po drugi svetovni vojni pa opozarjajo, da je raven telesnega kaznovanja možno zmanjšati (Knutson, Heckenberg 2006: 76). A hkrati Knutson in Heckenberg (*ibid.*) menita, da telesno kaznovanje, kot je udarec po zadnji plati, še ni merilo za vključitev v definicije telesne zlorabe otrok.

Na podlagi različnih definicij telesnega kaznovanja in fizičnega nasilja (od tistih, ki kakršnokoli obliko telesnega kaznovanja otrok pojmujejo kot fizično zlorabo, do tistih, ki različno opredeljujejo dopustne oblike telesnega kaznovanja otrok) ne moremo tudi po prepričanju Strausa (2000: 1111) določiti jasne meje med kaznovanjem, ki pomeni zlorabo, in tistim, ki ne.

Nekateri avtorji (npr. Gil, Noble 1979, Humphreys, Mullender 2000, Laing 2000) pa opozarjajo še na en vidik možne telesne zlorabe otrok, ki živijo v družinah, v katerih je navzoče nasilje. Otroci so lahko poškodovani, tudi kadar nepričakovano pridejo domov ali v prostor, kjer se dogaja nasilje med staršema (oziroma med drugimi, najpogosteje odraslimi družinskimi člani), in so »ujeti« v nasilje, ki je sicer usmerjeno proti njihovemu staršu (najpogosteje materi), ali poskušajo poseči med starša, ki se prepirata in pretepata.

Laing (2000: 2) navaja avstralsko študijo, ki je pokazala, da je tretjina otrok, ki so bili zajeti v njihovi študiji, poročala, da so jih očetje udarili, medtem ko so želeli zavarovati mater ali ustaviti nasilje med staršema. Problem takšne izpostavljenosti telesnemu nasilju ponazarjajo tudi rezultati ameriške raziskave otrok na urgentnem oddelku ene od otroških bolnišnic; pokazali so, da je bilo v desetih letih na ta oddelek zaradi hudih poškodb pri opazovanju nasilja med staršema (ne zaradi neposrednega telesnega nasilja nad njimi) sprejetih 139 otrok v starosti med 2. in 17. letom (*ibid.*).

Humphreys in Mullender (2000: 9) omenjata tudi problem, da otroke v družinah, v katerih so telesno zlorabljene njihove matere, lahko telesno kaznujejo ali zlorabljajo njihove čezmerno obremenjene in zlorabljene matere.

Posebna oblika telesne zlorabe otroka, ki jo omenjajo različni avtorji (npr. Gillham 1996: 31, Mikuš Kos 1996: 60), je tudi Munchausnov sindrom.[5] Ta sindrom označuje motnjo, za katero je značilno, da neka oseba, navadno mati, povzroča bolezenska znamenja pri otroku ali otroka razglaša za kot bolnega (Mikuš Kos 1996: 60). Oboje ima za posledico, kot navaja Mikuš Kos (*ibid.*), da je otrok izpostavljen diagnostičnim in včasih tudi terapevtskim postopkom, ki so zanj mučni, boleči in škodujejo njegovemu zdravju. Ista avtorica omenja dva scenarija: (1) mati le poroča o izmišljenih simptomih in je otrok prizadet zaradi medicinskih preiskav in (2) mati namenoma povzroči obolenje ali telesno poškodovanost otroka, to pa ima lahko za otroka hude zdravstvene posledice ali celo povzroči smrt otroka.

Na podlagi študija navedene literature ugotavljamo, da je možnih oblik vedenja staršev, ki povzročajo telesno škodo in poškodbe otrokom, izjemno veliko. To je povzročilo nastanek številnih različnih definicij obravnavanega problema. Ob upoštevanju navedenih razlogov in pojmovanj je uporabna sicer zelo splošna definicija, ki pa hkrati ne izključuje nobenega od možnih dejanj povzročanja telesne zlorabe, definicija Svetovne zdravstvene organizacije (povzeto po May-Chahal 2006: 6), ki opredeljuje fizično zlorabo otroka kot

zagrešena dejanja skrbnikov, ki povzročijo telesne poškodbe ali možnost poškodb.

3 Do leta 2011 je 31 držav z zakonom prepovedalo vse oblike telesnega kaznovanja otrok (End all corporal punishment of children 2011).

4 »Švedska je prva (leta 1979) zakonsko prepovedala vse oblike telesnega kaznovanja otrok v družini; nobena oblika kaznovanja ni več dopustna, tudi t. i. razumna mera kaznovanja ne. Sledile so ji Finska (1984), Danska (1986) in Norveška (1987).« (Filipčič 2002: 162.)

5 Sindrom se imenuje po baronu von Munchausnu iz Hannovra. Živel je v 18. stoletju in je bil znan po pripovedovanju fantastičnih zgodb o svojih dogodivščinah med turškimi vojnami (Mikuš Kos 1996: 60).

Psihična zloraba otrok

Mikuš Kos (1996: 61) navaja, da je nesporno, da se pri vseh oblikah nasilja in zlorabe v družini dogaja tudi psihična zloraba otroka[6]. Psihično slabo ravnanje z otroki je, kot pravi ista avtorica, tako razširjen vzrok trpljenja otrok s škodljivimi posledicami za razvoj, da mu danes namenjajo stroke, ki se ukvarjajo z varstvom duševnega zdravja otrok, vse več pozornosti. A tudi pri psihični zlorabi otrok se zatika na ravni definicije tega pojava. Problem opredelitve psihične zlorabe je tudi odnos okolja in tudi žrtev do tega problema. Okolje je namreč, zaradi odsotnosti vidnih poškodb, pogosto ne pojmuje kot zlorabo (Filipčič 2002, Mušič 2008, Združeni narodi 2006).

Žal pa tako pogosto razmišljajo tudi žrtve, kot potrjuje tudi raziskava iz leta 2010 o izpostavljenosti psihičnemu nasilju mladostnikov, izvedena na pilotnem vzorcu 214 srednješolcev iz treh slovenskih regij. Rezultati raziskave so namreč pokazali, da več kot polovica anketiranih srednješolcev, pri katerih smo ugotovili izpostavljenost psihičnemu nasilju v družini, tega ni prepoznalo kot nasilje (Domiter Protner, Lavrič 2012: 12).

Brassard in Donovan (2006: 186) po pregledu obstoječih definicij in pojavov psihične zlorabe in trpinčenja ugotavljata, da različnimi avtorji še najbolj soglašajo glede tega, katere oblike vedenja staršev uvrščamo v to obliko zlorabe otrok. Še najmanj soglasni so glede tega, kdaj neko vedenje pojmujemo kot psihično zlorabo in kdaj kot neprimerno vzgojno ravnanje (*ibid.*). Avtorja po analizi empiričnih študij ugotavljata, da so elementi psihične zlorabe oziroma trpinčenja zaničevanje, zastraševanje (sovražno/besedno agresivno starševstvo), odrekanje čustvene dostopnosti (čustveno zanemarjanje) in osamitev otroka v zgodnjem otroštvu (primerjaj Domiter Protner 2011: 318).

Tudi Filipčič (2002: 160) navaja, da veliko avtorjev kot psihično nasilje opredeljuje ponavljajoče se oblike vedenja, ki otroka prepričujejo, da je ničvreden, neželen in neljubljen, in da je posebna oblika psihičnega nasilja nad otroki tudi nasilje (besedno oziroma telesno) med staršema.

Pri obravnavi psihične zlorabe se pogosto poudarja razlikovanje med:

- biti »žrtev nasilja« in
- »biti priča« nasilju v družini.

Prve študije primerov otrok, ki so bili priče nasilja v družini, so se pojavile v sedemdesetih letih 20. stoletja; prve empirične študije te problematike pa šele v osemdesetih letih (Kitzmann *et al.* 2003: 339). A številni avtorji (npr. Kitzmann *et al.* 2003: 339, Finkelhor *et al.* 2005: 6, Holt *et al.* 2008: 789, O'Keefe 1996: 64) ugotavljajo, da še vedno pogosto spregledamo, da je biti priča družinskemu nasilju zelo intenzivna oblika psihičnega nasilja, ki ji je vsako leto, po oceni Strausa (1992: 98), izpostavljenih 10 milijonov mladostnikov.

Britanska kriminalistična raziskava leta 1992 je pokazala, da so bili otroci ob nasilju med partnerjema v 90 % primerov v isti ali sosednji sobi (povzeto po McGee 1997:16); raziskava, ki jo je opravila McGee (2000: 61), pa, da je bilo 71 % otrok, zajetih v (njeno) raziskavo, priča telesnemu nasilju nad svojimi materami in 10 % priča posilstvu svoje matere. Britanska nacionalna raziskava leta 2002 je celo pokazala, da imajo otroci v družinah z nasiljem nenehne izkušnje s telesnimi in spolnimi napadi in da je bilo 10 % otrok priča spolnemu napadu na svojo mater (povzeto po Mullender 2004: 2). Otroke in mladostnike, ki so priče nasilju v družini, nekateri avtorji, ki jih navaja Edleson (1997), imenujejo tudi »tihe«, »pozabljene« in »nenamerne« žrtve nasilja med odraslimi (primerjaj Domiter Protner 2011: 319).

Otroke je izpostavljen nasilju ne samo, če neposredno opazuje nasilja med staršema oziroma drugimi odraslimi v družini, ampak tudi če ga opazuje posredno. Laing (2000) pa tudi drugi avtorji (npr. McGee 1997, Holt *et al.* 2008) opozarjajo na številne takšne možnosti. Opozarjajo, da lahko otroci, čeprav so v drugi sobi, slišijo, kaj se dogaja v sosednji sobi; lahko se prebudijo in slišijo del nasilnega vedenja; lahko vidijo polomljeno pohištvo; ko pridejo domov iz šole ali zjutraj zbujeni vidijo

[6] Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008), na primer, definira kot psihično nasilje vsa ravnanja, s katerimi povzročitelj nasilja pri družinskem članu povzroči strah, ponižanje, občutek manjvrednosti, ogroženosti in druge duševne stiske.

poškodovano in pretreseno mamo. Tudi če otrok živi s staršem (najpogosteje z mamo), ločeno od nasilnega partnerja, pogosto živi v nenehnem strahu, da se bo nasilni starš vrnil in se bo nasilje ponovilo. Raziskave (npr. Jaffe *et al.* 1996, Mullender 2004: 1) so pokazale, da otroci poznajo incidente v družini, tudi če jih starši poskušajo prikriti in jih pred njimi obvarovati. McGee (1997: 16) namreč opaža, da je večina otrok z izkušnjo nasilja v družini, ki so jih Jaffe in sodelavci (1996) intervjuvali, znala podrobno opisati nasilno dogajanje med staršema, kljub prepričanju njihovih staršev, da so jih pred nasiljem zavarovali in umaknili.

Ob upoštevanju različnih opredelitev in značilnosti psihične zlorabe otrok in mladostnikov ocenjujemo, da je pomembno izhodišče spoznanje, da psihična zloraba otrok in mladostnikov zajema vsa dejanja v družini, ki povzročajo tako čustvene kot kognitivne vidike psihične stiske otrok, bodisi zaradi neposrednega bodisi posrednega vedenja v družini (kadar so neposredne ali posredne priče nasilju v družini). Pomemben vidik psihične zlorabe otrok v družini je tudi opuščanje starševskega vedenja oziroma zanemarjanje otrok in mladostnikov, ki pa ga bomo obravnavali posebej.

Zanemarjanje otrok

Zanemarjanje[7], ki so mu po ocenah različnih avtorjev (Venet *et al.* 2007: 265) otroci izpostavljeni celo najpogosteje, je pomembna oblika zlorabe otrok in mladostnikov (primerjaj Domiter Protner 2011: 319). Zanimivo je, da je zanemarjanje otrok kljub pogostosti[8] med oblikami trpinčenja in zlorabe otrok, kot ugotavljata avtorja ene redkih medkulturnih raziskav na tem področju, Straus in Savage (2005: 124), precej manj raziskano kot druge oblike zlorabe otrok.

Tudi pri opredeljevanju zanemarjanja se, podobno kot pri drugih oblikah zlorabe, pojavijo problemi, saj je zanemarjanje zelo heterogen in kompleksen, družbeno in osebno neželen pojav. Besharov (1991: 4) v analizi različnih razlag ugotavlja, da že sam pojem »zanemarjanje« nima jasnega in merljivega pomena in je zato popolnoma odvisen od presojanja na podlagi posameznih dejstev.

Za definiranje zanemarjanja pa so seveda zelo pomembni kulturni standardi »ustrezne skrbi«, ki se razlikujejo med različnimi kulturami (Wolfe 1999: 9) in v različnih zgodovinskih obdobjih. Zanemarjanje je lahko telesno (neustrezno prehranjevanje, odsotnost skrbi za otrokovo varnost, zdravje, razvoj …), čustveno (otrok je prikrajšan za pozitivne čustvene odnose v družini, pomanjkanje ustrezne psiho-čustvene skrbi za otroka …) ali izobraževalne narave (odrasli otroka prikrajšujejo za osnovno razvojno spodbujanje) (Mikuš Kos 1996: 60, Wolfe 1999: 8).

Dubowitz (2006: 109) ugotavlja dva širša pristopa k definiranju zanemarjanja otrok. Pri prvem raziskovalci ocenjujejo, da lahko o zanemarjanju govorimo, kadar niso zadovoljene otrokove osnovne potrebe, posledica tega pa je zdajšnja ali potencialna škoda. Podobno ugotavljata Straus in Kaufman Kantor (2005), ko ocenjujeta, da je najpomembnejše nestrinjanje in razlikovanje pri definiranju zanemarjanja v tem, ali se definicije nanašajo na škodovanje otroku ali pa temeljijo na vedenju njegovih skrbnikov.

Glede na to, da nam je pri opredeljevanju zlorabe in trpinčenja otrok osnovno izhodišče predvsem, kot pravi Besharov (1991:20), »kaj se dogaja z otrokom«, lahko kot zanemarjanje razumemo predvsem stanja, kadar niso zadovoljene otrokove in mladostnikove osnovne potrebe zaradi vedenja staršev. Čeprav je že OZN poskrbela za opredelitev otrokovih pravic, ki temeljijo zgolj na otrokovih potrebah, je pomembno tudi razlikovanje otrokovih potreb glede na njegovo starost, saj se te z razvojem otroka spreminjajo.[9]

[7] Zanemarjanje je oblika nasilja, ki jo slovenski Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) opredeljuje kot opuščanje dolžne skrbi za družinskega člana, ki jo potrebuje zaradi bolezni, invalidnosti, starosti, razvojnih ali drugih osebnih okoliščin.

[8] V ZDA je na primer registriranih primerov zanemarjanja otrok več kot vseh drugih oblik zlorab otrok skupaj (Straus, Savage 2005: 124).

[9] Različni avtorji poudarjajo potrebo po definiranju zanemarjenosti glede na otrokovo starost in razvoj (na primer Barnett *et al.* 1993).

Hobbs in sodelavke (1999: 139) so opozorili, da imajo mladostniki po eni strani enake potrebe kot mlajši otroci, po drugi strani pa še več drugačnih potreb. Poudarili so namreč, da ti prav zato še naprej potrebujejo družinsko organizacijo in rutino, čeprav »morajo« raziskovati meje v svojem vedenju. Poudarjajo, da mladostniki nenehno potrebujejo ljubezen in čustveno podporo, saj jim pomaga obvladovati zahteve vrstnikov, šole in njihovih lastnih aspiracij (*ibid.*).

Spolna zloraba otrok

Spolna zloraba[10] ima med drugimi oblikami zlorabe otrok posebne lastnosti. Renvoize (1993: 36) po pregledu definicij spolne zlorabe ugotavlja, da lahko o njej govorimo, kadar starejša oziroma odrasla oseba spolno izkorišča otroka za svojo seksualno stimulacijo ali zadovoljitev, tudi če telesnega stika ni. Po Wolfu (1999: 9) pa spolna zloraba vključuje božanje in poljubljanje otrokovih spolovil, spolno občevanje, incest, posilstvo, sodomijo, razkazovanje in komercialno izkoriščanje s prostitucijo ali proizvajanjem pornografskega gradiva. Nesporno je, da je otrok ali mladostnik, ki je spolno zlorabljen, hkrati tudi čustveno poškodovan.

Čeprav se tudi definicije spolne zlorabe med seboj razlikujejo, je kljub temu jasno, da v nasprotju s telesnim nasiljem in zanemarjanjem nima nobene povezave z vzgojo otrok, discipliniranjem in zahtevami otrokovega razvoja (*op. cit.*: 10). Pri spolni zlorabi otrok in mladostnikov je pomembno še, da gre za razvojno nezrelo žrtev s pomanjkanjem avtoritete ali moči za svojo zaščito pred siljenjem v dejavnosti, ki jih ne more dovolj poznati in razumeti (Renvoize 1993: 36). Ta zloraba namreč povzroča zlorabo zaupanja, prevaro, nadlegovanje in izkoriščanje otrokove nedolžnosti (Wolfe 1999: 10).

V okviru raziskave OZN in Unicefa je bila opravljena pregledna raziskava empiričnih raziskav izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini po posameznih državah Evrope (Rustemier, Newell 2005). Po oceni avtorjev poročila so imeli najboljši pregled nad spolnim nasiljem nad otroki na Poljskem; tam vodi raziskovalni program o zaščiti otrok pred nasiljem organizacija Nobody's Children foundation[11]. V Evropi je med raziskavami na reprezentativnih vzorcih na področju izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju izvedenih tudi nekaj pomembnih študij o spolnem nasilju nad otroki in mladostniki. A se ne nanašajo na spolno zlorabo zgolj v družinskem okolju, ampak na splošne izkušnje otrok in mladostnikov s spolno zlorabo.

Pregled takih raziskav so izvedli tudi v okviru Sveta Evrope in med vidnejšimi mednacionalnimi študijami izpostavljajo dvoletni projekt devetih držav (Belgije, Združenega kraljestva, Francije, Nemčije, Irske, Italije, Nizozemske, Norveške in Španije)[12]. V letih 1996 in 1997 so v posameznih državah zbirali podatke o primerih zlorab otrok, registriranih v ustanovah za zaščito otrok posameznih držav, in ugotovili, da obstajajo zelo velike razlike med posameznimi državami[13](Lalor, McElvaney 2009: 27). Rezultati večine teh raziskav pa kažejo, da je storilec spolnega nasilja oseba, ki jo otrok ali mladostnik pozna.

SKLEP

Ob pregledu različnih opredelitev zlorabe otrok v družini vidimo, kako zelo kompleksna

[10] Spolno nasilje slovenski Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) opredeljuje kot »ravnanja s spolno vsebino, ki jim družinski član nasprotuje, je vanje prisiljen ali zaradi svoje stopnje razvoja ne razume njihovega pomena.

[11] Prva večja raziskava na Poljskem je bila izvedena leta 1999 na vzorcu 12-letnih otrok o gledanju pornografije zaradi prepričevanja odrasle osebe in pokazalo se je, da je bilo v to prisiljenih 18,9 % otrok iz Glogowa in 5,5 % otrok iz Varšave. (Rustemier, Newell 2005.)

[12] Raziskave o spolnem nasilju nad otroki in mladostniki na velikih reprezentativnih vzorcih v Evropi so v zadnjem desetletju po poročilu raziskave Sveta Evrope (Lalor, McElvaney 2009: 28–31) izvedli še na Danskem (leta 2006), v Franciji (leta 2006), Gruziji (leta 2007/2008), na Grenlandiji (leta 2002), Irskem (leta 2002), Portugalskem (leta 2004), v Španiji (leta 2007), na Švedskem (leta 2005), v Švici (leta 2002) in Turčiji (leta 2006).

[13] Na primer, posilstvo so ugotovili pri 6 % vseh primerov te raziskave, a na Irskem, v Španiji in Italiji je to bilo 0 % in v Belgiji 28 %; ugotovljeni primeri spolnega stika so se gibali od 2 % na Irskem do 53 % v Belgiji (Lalor, McElvaney 2009: 27).

in tudi specifična je ta problematika. To je nujno upoštevati pri opredeljevanju različnih oblik zlorabe otrok v družini. Posamezne oblike zlorabe se med seboj prepletajo. To je še zlasti značilno za psihično nasilje, saj je navzoče tudi pri vseh preostalih oblikah. Opredelitve pa se razlikujejo tudi z vidika posameznih strok. V članku se sicer nismo ukvarjali s pregledom teoretskih perspektiv na področju nasilja v družini in zlorabe otrok, a omeniti velja, da so se na področju raziskovanja izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini v zadnjih petdesetih letih izoblikovali tudi številni teoretski pogledi[14]. Tako govorimo o teorijah izpostavljenosti otrok in mladostnikov različnim oblikam nasilja v družini z vidika medicine/psihiatrije[15], psihologije, sociologije, kriminologije in kazenskega prava. Vendar je obravnavana problematika tako kompleksna, da se tudi teorije v številnih pogledih prekrivajo.

Pri opredeljevanju zlorabe otrok v družinskem okolju pa moramo biti pozorni tudi na razlike in značilnosti, ki so odvisne od kulture, zgodovinskega obdobja in pravnega definiranja. Prve opredelitve zlorabe otrok namreč segajo v 19. Stoletje. Takrat so začele nastajati prve človekoljubne organizacije za zaščito zlorabljenih otrok v Evropi in Ameriki. Leta 1889[16]pa so bili uveljavljeni tudi prvi pravni akti, ki so inkriminirali zlorabo otrok. V Sloveniji smo zakon, ki posega na, z vidika zasebnosti zelo varovano področje družine, dobili razmeroma pozno[17], in sicer šele leta 2008. Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) je, kot meni K. Filipčič (*op. cit.*: 27), prvi zakon, ki opredeljuje nasilje v družini kot poseben družbeni pojav, potreben posebne obravnave, in ocenjujemo, da zakon med drugim tudi z opredelitvami različnih oblik nasilja v družini pomeni kakovostno podlago za ukrepanje in reševanje na področju problematike nasilja v družini in tudi zlorabe otrok.

VIRI

Appel, A. E., Holden, G. W. (1998), The co-occurence of spouse and psysical child abuse: A review and appraisal. *Journal of Family Psychology*, 12, 4: 578–599.

Barnett, D., Manly, J., Cicchetti, D. (1993), Defining child maltreatment: The interface between policy and research. V: Cicchetti, D., Toth, S. (ur.), *Child abuse, child development, and social policy*. Norwood, NJ: Ablex (7–76).

Besharov, D. J. (1991), *Achieving better research on family violence: The need to address definitional issues.* Dostopno na: http://www.welfareacademy.org/pubs/family/achieving_91.pdf (6. 1. 2011).

Brassard, M. R., Donovan, K. L. (2006), Characteristic of child maltretment definitions. V: Feerick, M. M., Knutson, J. F., Trickett Flanzer, S. M. (ur.?). *Child abuse and neglect: Definitions, classifications, and a framework for research*. Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brooks Publishing Co.

Cunningham, H. (1995), *Children and childhood in Western society since 1500*. London, New Yourk: Longman.

Domiter Protner, K. (2011), Vloga šole pri prepoznavanju izpostavljenosti otrok nasilju v družini. *Socialno delo*, 50, 5: 317–327.

Domiter Protner, K., Lavrič, M. (2012), Izpostavljenost psihičnemu nasilju v družini in pripravljenost na ukrepanje med dijaki in dijakinjami slovenskih srednjih šol. *Socialna pedagogika*, 16, 1: 1–19.

[14] Začetki nekaterih teoretskih pristopov, na primer ugotovitve Tardieuja in Freuda, segajo že v 19. stoletje, leta 1962 objavljeni članek »The battered child syndrome« v *Journal of the American Medical Association* zdravnika Kempa in sodelavcev (1962) pa je sprožil raziskovanje in odkrivanje problema trpinčenja otrok v sodobnem času.

[15] Teorije s perspektive medicine so med najstarejšimi. To ni naključje, saj zdravniki, tako v svetovnem kot v slovenskem prostoru, prvi zaznali to problematiko in se začeli ukvarjati z njo.

[16] V Franciji in Združenem kraljestvu so sprejeli zakon, ki je obravnaval vedenje staršev, ki ogroža varnost, zdravje in moralo njihovih otrok (Cunningham 1995: 151). Začetki pravnega urejanje področja izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini na Slovenskem segajo v čas avstrijskega cesarstva. Splošni državljanski zakonik (Občni državljanski zakonik) iz leta 1811 je namreč v primeru zanemarjanja otrok (§177, §178) in kršenja otrokovih pravic predpisal odvzem starševskih oziroma predvsem očetovih pravic (»očetovske oblasti«).

[17] Pozno, glede na to, da se v Sloveniji te problematike zavedamo že najmanj od konca sedemdesetih let 20. Stoletja. Za primerjavo: Avstrija je že leta 1997 sprejela zakon o varstvu pred nasiljem v družini (Filipčič 2002: 15), Hrvaška pa je zakon o zaščiti pred nasiljem v družini sprejela leta 2003 (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji 2003).

Dubowitz, H. (2006), Defining child neglect. V: Feerick, M. M., Knutson, J. F., Trickett Flanzer, S. M. (ur.?), *Child abuse and neglect: Definitions, classifications, and a framework for research.* Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brooks Publishing Co.

Edleson, J. L. (1997), *Children's witnessing of adult domestic violence*. Dostopno na: URL:/papers/witness.htm. (1. 7. 2010).

- (2006), *Emerging responses to children exposed to domestic violence*. The National Online Resource Center on Violence Against Women. Dostopno na: http://www.vawnet.org (5. 10. 2010).

End all corporal punishment of children (2011). Dostopno na: http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html (12. 9. 2011).

Filipčič, K. (2002), *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.

Finkelhor, D., Ormrod, R., Turner, H., Hamby, S. L. (2005), The victimization of children and youth: A comprehensive, national Survey. *Child Maltreatment*, 1: 5–25.

Gelles, R. J. (1987), *Family violence*. New York: Sage (2. izdaja).

Gil, D. G., Noble, J. H. (1979), Public knowledge, attitudes, and opinions about physical child abuse in the United States. V: Gil, D. G. (ur.), *Child abuse and violence.* New Your: AMS PRESS INC.

Gillham, B. (1996), The prevention of child abuse. V: Gillham, B., Thomson, J. A. (ur.), *Child safety: Problem and prevention from preschool to adolescence*. *A handbook for professionals*. London, New York: Routledge.

Haugaard, J. J. (2006), Characteristic of child maltretment definitions. V: Feerick, M. M., Knutson, J. F., Trickett Flanzer, S. M. (2006). *Child abuse and neglect: definitions, classifications, and a framework for research*. Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brooks Publishing Co.

Hobbs, C. J., Hanks, H. G. I., Wynne, J. M. (1999), *Child abuse and neglect: A clinician's handbook*. London: Churchill Livingstone.

Holt, S., Buckley, H., Whelan, S. (2008), The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect*, 32, 797–810.

Humphreys, C., Mullender, A. (2000), *Children and domestic violence: A research overview of the impact on children. Research in practice*. Dostopno na: www.rip.org.uk (3. 1. 2011).

Jaffe, P., Wolfe, D., Wilson, S., Zak. L. (1986), *Family violence and child adjustment: A comparative analysis of girls' and boys' behavioural symptoms*. American Journal of Psychiatry, 143, 1: 74–77.

Kempe, C. H., Silverman, F. N., Steele, B. F., Droegemueller, W., Silver, H. K. (1962), The battered child syndrome. *Journal of the American Medical Association* 181: 17–24.

Kitzmann, K., Gaylord, N. K., Holt, A. R., Kenny, E. D. (2003), Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 2: 339–352.

Knutson, J. F., Heckenberg, D. (2006), Operationally defining physical abuse of children. V: Feerick, M. M., Knutson, J. F., Trickett Flanzer, S. M. (ur.), *Child abuse and neglect: Definitions, classifications, and a framework for research*. Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brooks Publishing Co.

Kornhauser, P. (ur.) (2007), *Zagotovimo našim otrokom mladost brez telesnega kaznovanja.* Ljubljana: Forum zoper telesno kaznovanje otroka v družini ZPMS.

Laing, l. (2000), *Children, young people and domestic violence*. Australian domestic & family violence clearinghouse. Dostopno na: http://www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au/pdf%20files/issuespaper2.pdf (12. 11. 2012).

Lalor, K., McElvaney (2009), *Overview of nature and extent of child sexual abuse in Europe.* Dublin: School of Social Sciences and Law Dublin Institute of Technology. Dostopno na: http://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Lalor-McElvaney.pdf. (27. 9. 2011).

May-Chahal, C. (2006), *Gender and child maltreatment: The evidence base*. Dostopno na: http://www.socwork.net/2006/1/articles/maychatal (4. 6. 2010).

McGee, C. (1997), Children's experience of domestic violence. *Child and Family Social Work*, 2: 13–23.

- (2000), *Childhood experience of domestic violence*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Mikuš Kos, A. (1996), Psihosocialni vidiki trpinčenja otrok. V: Satler, A. J. (ur.), *Trpinčen otrok: Kako prepoznati in preprečevati fizično in duševno trpinčenje otrok*. Ljubljana: Meridiana.

Mullender, A. (2004), *Tackling domestic violence: Providing support for children who have witnessed domestic violence*. Home Office

Development and Practise Report 33. Dostopno na: http://rds.homeoffice.gov.uk (2. 11. 2010).

Mušič, T. (2008), Otroci potrebujejo odrasle, ki si upajo videti: Kratek pregled policijskih ugotovitev. V: Pavlovič, Z., Filipčič, K., Rutar-Leban, I. (ur.), *Detekcija in reakcija na pojave slabega ravnanja z otrokom – novo obdobje?* Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Občni državljanski zakonik (1811). V: *Zbornik Pravne fakultete UM* (2011). Letnik 7: 75–317. Dostopno na: http://www.pf-mb.si/zbornik (15. 5. 2012).

O'Keefe, M. (1996), The differential effect of family violence on adolescent adjustment. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 13, 1.

Renvoize, J. (1993), *Innocence destroyed: A study of child sexual abuse*. London, New York: Routledge.

Rustemier, S., Newell, P. (2005), *Violence against children in Europe: A preliminary review of research.* Firence: UNICEF Innocenti Research Centre. Dostopno na: http://www.unicef-irc.org (2. 11. 2011).

Straus, M. A. (1992), Children as witnesses to marital violence: A risk factor for lifelong problems among a nationally representative sample of American men and women. Report of the Twenty-Third ROSS ROUNDTABLE on critical approaches to common pediatric problems in colaboration with the ambulatory pediatric association. Dostopno na: http://pubpages.unh.edu/~mas2/VB48.pdf (12. 2. 2012).

- (2000), Corporal punishment and primary prevention of physical abuse. *Child Abuse and Neglecht*, 24, 9: 1109–1114.

- (2008), The special issue on prevention of violence ignores the primordial violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 23, 9.

Straus, M. A., Kaufman Kantor, G. (2005), Definition and measurement of neglectful behavior: Principles and guidelines. *Child Abuse and Neglect*, 29: 19–29.

Straus, M. A., Savage, S. A. (2005), Neglectful behavior by parents in the life history of university students in 17 countries and its relation to violence against dating partners. *Child Maltreatment*, 10, 2: 124–135.

Venet, M., Boureau, J.-F., Gosselin, C., Capuano, F. (2007), Attachment representations in a sample of neglected preschool-age children. *School Psychology International Copyright*, 28, 3: 264–293.

Wolfe, D. A. (1999), *Child abuse: Implications for child development and psychopathology*. Developmental clinical psychology and psyhiatry, vol. 10. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.

Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008), Ur. l. RS, št. 16/2008.

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (2003). Dostopno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306174.html. (5. 10. 2011).

Združeni narodi (2006), United Nations, General Assembly Secretary General 2006. *Rights of the child*. Dostopno na: http://www.unicef.org/violencestudy/reports/SG_violencestudy_en.pdf. k (11. 3. 2010).

Barbara Novak

BOLEČINA ZARADI ZAVRŽENOSTI

AFEKTIVNA DINAMIKA NEZVESTOBE IN RELACIJSKA DRUŽINSKA PARADIGMA

Nezvestoba med zakoncema ali partnerjema najverjetneje obstaja vse od začetka družbenega življenja. Da je nesprejemljiva in grešna, je ljudi nekoč prepričala družbena, kulturna in verska vzgoja (Atkins, Kessel 2008, Seles 2008). Povečanje nezvestobe je po našem mnenju povezano tudi z drugačnim načinom življenja današnjih družin, saj so vrednote in prepričanja, ki jih je nekoč zapovedovala vera, v veliki meri izgubile svoj pomen. Poleg tega Glass (2003) na podlagi dolgoletnih terapevtskih izkušenj v današnji družbi med ljudmi opaža novo vrsto nezvestobe. Izvirala naj bi iz prijateljskih odnosov in pri njej naj bi šlo za vzpostavljanje trdnih vezi med ljudmi, ki so na začetku pravi prijatelji ali kolegi, potem pa počasi in nevede prestopijo mejo prijateljstva in začutijo privlačnost.

Po podatkih avtorice naj bi kar 82 % (N=210) nezvestih partnerjev, s katerimi je delala, imelo afero s človekom, ki so ga najprej imeli »le za prijatelja«. Tudi delovna mesta so postala najnovejše področje za romantične priložnosti, zlasti za ženske. Te se v primerjavi s preteklim obdobjem vse pogosteje zaposlujejo. Številne raziskave kažejo, da je nezvestoba problem v številnih zakonih ali resnih partnerskih zvezah (Olson *et al.* 2002), saj naj bi več kot tretjina zakonskih parov in po nekaterih ocenah celo 50–65 % parov prišlo na terapijo zaradi omenjene problematike (Glass, Wright 1985, Marshall 2010, Whisman *et al.* 1997). Eden izmed pomembnejših prediktorjev nezvestobe je kakovost zakonskega odnosa (Duba *et al.* 2008, Peluso 2007). To pomeni, da je pri zakoncih zaradi zakonskih sporov (Buss, Shackelford 1997) in nezadovoljstva v odnosu (Neuman 2008, Wiederman, Allgeier 1996) verjetneje, da bo eden od partnerjev nezvest. Osnovna prvina prevare so teme, ki naj bi pripadale zgolj zakoncu ali partnerju, vendar jih eden od partnerjev zaupa tretji osebi (Daines 2006).

Nezvestobo raziskovalci pojmujejo kot eno najkompleksnejših tem pri terapevtski obravnavi (Blow, Hartnett 2005 a). Nezvestoba tako lahko kaže

> način, kako partner, namesto da bi spregovoril o stiski, to stisko povzroči drugemu. (Kompan Erzar 2006: 218.)

Nezvestoba najbolj rani zaupanje, medsebojno povezanost in raven intimnosti v odnosu s partnerjem ali zakoncem (Hertlein *et al.* 2005, Johnson 2005, Kluwer, Karremans 2009, Kompan Erzar, Simonič 2010). Gre za eno najbolj razdiralnih relacijskih travm, ki pomeni boleče izkušnje izdaje, ki jih posameznik doživi ob najbližjih ljudeh. Takšna travma pri posamezniku povzroči nezmožnost integrirati boleče občutke, zato posameznik pozornost preusmeri od notranjih čustvenih stanj (Kompan Erzar 2006). Poenostavljeno lahko rečemo, da posameznik ne bo občutil strahu, sramu, žalosti in bolečine, jih bo pa nevede vedenjsko izrazil, lahko tudi v obliki prevare, in partnerju povzročil najhujšo bolečino.

> Prevare so vedno odsev razbolele notranjosti tistega, ki vara. Razbolelost skuša zdraviti tako, da vedno znova prizadene drugega zakonca, ko drugje išče tisto, kar bi po njegovih besedah moral dobiti v zakonu. (Gostečnik 2003: 230.)

S prevaro nezvesti partner v drugega nezavedno projicira svojo stisko nevrednosti,

zavrženosti, nepomembnosti, osamljenosti in ponižanja, tako da sam stiske ne občuti, jo pa občuti prevarani partner (Kompan Erzar, Simonič 2010, Lusterman 2005, Macintosh *et al.* 2007). Posledice nezvestobe so za odnos izjemno destruktivne in lahko povzročijo razpad odnosa ali razvezo in nasilje v odnosu (Drigotas *et al.* 1999), okrnijo pa tudi osnovno strukturo jaza ter vznemirijo in porušijo temeljna načela, ki so prej vzbujala občutek varnosti, vrednosti in smiselnosti (Blow 2005, Kompan Erzar, Simonič 2010).

Za zavarovanje odnosa pred nezvestobo je po naših izkušnjah ključno ohranjanje zaupanja med zakoncema. To zakonci lahko dosežejo z razreševanjem problemov v odnosu, s kazanjem naklonjenosti in čustev ter zanimanja drug za drugega, saj to pripomore k večji varnosti v odnosu (Marshall 2010, Snyder *et al.* 2007). Navsezadnje lahko zakonci svoj odnos okrepijo ali preprečijo novo razočaranje s pomočjo različnih psiholoških strokovnih obravnav, ki omogočajo skrb za kakovostnejši odnos (Brown 2007).

Pittman in Wagers Pittman (2005) poudarjata, da je predvsem pomembno razjasniti, kako oziroma zakaj nezvestoba postane način odzivanja posameznika na stresne situacije. Amidon (2008) meni, da je nezvestoba ena izmed »metod«, ki jo posameznik uporabi z namenom, da bi zmanjšal svoj strah pred intimnostjo v odnosu. Biti intimen ali čustveno blizu drugemu zanj pomeni strah pred izgubo sebe, svojih želja, potreb in občutkov, navsezadnje pa tveganje za novo prizadetost ali razočaranje (Solomon, Teagno 2006). V ozadju nezvestobe vedno najdemo prevladujoč način doživljanja, razmišljanja in vedenja posameznika, ki ga ta oblikuje in razvije v obdobju otroštva v odnosih s starši in bližnjimi. To doživljanje se z leti še izoblikuje in v odraslosti vpliva na to, kako posameznik vzpostavlja stike z drugimi, predvsem z intimnim partnerjem (Abrahms Spring 1996).

AFEKTIVNO OZADJE NEZVESTOBE

Veliko raziskovalcev je ugotavljalo čustveno doživljanje in odzive zakoncev po razkritju afere (*op. cit.*, Blow, Hartnett 2005 a) ter vzroke za nezvestobo (Subotnik 2010, Subotnik, Harris 1999), redke pa so raziskave o notranjem doživljanju zakoncev pred afero, ki je čustvena podlaga za zunajzakonska razmerja (Drigotas *et al.* 1999, Horan, Dillow 2009). Čustva veljajo za ključne sestavine varanja (Zhou *et al.* 2002). Brown (2007: 149) opozarja, da največkrat napačno razumemo, kaj je pri aferi spornega, in pojasnjuje:

> […] napačna je ne samo afera, ampak tudi težave, ki med zakoncema niso bile nikdar razrešene in so afero povzročile.

Solomon in Teagno (2006) menita, da je podlaga za nezvestobo vedno vsaj eden od občutkov strahu, osamljenosti ali jeze, to pa partnerja doživljata na različne načine. Partnerja je lahko strah bližine drugega ter da bodo občutki in potrebe drugega pomembnejši, njegove pa prezrte, zato se nauči, da je zaradi ranljivosti lahko samo znova prizadet in razočaran. Partner lahko tudi doživlja, da ni vreden ljubezni, zato ga je nenehno strah partnerjeve zavrnitve. Na to se lahko odziva z begom pred ranjenostjo, in sicer na način, da svojega partnerja zavrne ali izda, preden bi bil sam zavrnjen. Problem se pojavi, če s partnerjem te občutke doživljata, vendar jih nimata za mar in ne razrešita stiske, ki je zbudila te občutke. Takšne okoliščine lahko enega od partnerjev spodbudijo k nezvestobi, saj želi občutke uničiti in jim pobegniti tako, da poišče tolažbo zunaj zdajšnjega odnosa.

Zakonska in družinska terapevtka Katarina Kompan Erzar (2006: 220) ugotavlja, da gre pri prevari zakonca za

> najučinkovitejši in najbolj razdiralen način udejanjanja nepriznanih oziroma zanikanih občutkov, ki jih sicer zakonca regulirata z vedenjem – afero.

Ugotovitve njene raziskave kažejo, da so afere način uravnavanja občutkov [1] strahu in sramu, ki ju oseba ne zmore in ne sme začutiti. Ker je oseba v takšnem primeru zaradi »grožnje« zavezanosti temeljni navezanosti nesposobna spoprijeti se s temi občutji, jih izrazi navzven

[1] V relacijski terapiji se uporablja pojem *regulacija afektov.*

z vedênjem in drugega zakonca prevara. Tako oseba občutja ohranja na telesni ravni brez zavestnega pomena, zato je oropana osnovnega načina prepoznavanja nevarnosti in odzivanja nanjo ter sposobnosti graditi varne odnose.

Sram se pri otroku pojavi v drugem letu starosti in je ključen pri doživljanju sebe (Horan, Dillow 2009, Kompan Erzar 2003). Pomemben je, ker otroku določa meje varnega doživljanja sebe ter pravzaprav zagotavlja samovrednotenje in občutek pripadnosti. Nasprotno pa, kadar strupeni sram [*toxic shame*] deluje v korist staršev in ne otroka, pomeni občutek razvrednotenja v samem jedru (Loader 1998). Gre za čustvo navezanosti, ki se pojavi takrat, ko je odnos med materjo in otrokom prekinjen oziroma otrokova pobuda naleti na posmeh in zaničevanje staršev. Ker otrok ne razume pomena svojih dejanj in odnosov, ampak si sebe zapomni na podlagi afektivnega ozračja, ki se takrat ustvari v odnosih, bo njegov čustveni razvoj zaznamovan z nemim besom, frustracijo in zaničevanjem (Kompan Erzar 2001, 2003). Sram v otroku navadno povzroči tako stresno stanje, da bi najraje pobegnil ali se skril (Jenkins 2006), samo da bi odvrnil pozornost od sebe (Kompan Erzar 2003). Ob nastanku intimnega odnosa v odraslosti bo posameznik nezavedno povezoval intimo s tem primarnim čustvenim ozračjem (Gostečnik 2001) in takšne odnose bo pozneje dojemal kot intimne (Kompan Erzar 2001).

V odraslih intimnih odnosih ima sram pomembno vlogo pri vzpostavljanju čustvene bližine in intime (Retzinger 1991). Preveč sramu naenkrat posameznika ohromi in v takšnem čustvenem stanju se počuti nevrednega ljubezni, nespoštovanega in nesposobnega za življenje nasploh (Loader 1998). Sram partnerjema ali zakoncema preprečuje, da bi o svojih potrebah po bližini spregovorila in razkrila svojo intimnost (Rožič *et al.* 2010). V tem kontekstu je nezvestoba tisti trenutek v odnosu, ko partnerja vzpostavita dovolj varnosti v odnosu in bi bil naslednji korak proti intimnosti bolj tvegan in ranljiv kot afera. Afera tako ne pomeni nujno le podoživljanje primarnih odnosov, temveč iskanje varnejšega odnosa od tega, da bi se partnerja drug pred drugim razkrila (Kompan Erzar, Simonič 2010). Priznani sram zakoncu pomeni tveganje za posmeh (Kompan Erzar 2003), zato ga na nezavedni ravni odcepi in si s tem ustvarja lažno doživljanje sebe in si pomaga z obrambnim zanikanjem, nefunkcionalnimi vedenji ali poveličevanjem samega sebe (Robins *et al.* 2001). Za preseganje čustvenih blokad v odnosu bi zakonca morala zavestno doživeti psihobiološko stanje, zaznamovano s sramom, se pravi, da bi se morala izpovedati v svoji največji ranljivosti (Middelberg 2001).

Otrok, ki prihaja iz družine, v kateri vladajo nasilje in druge zlorabe, je zaznamovan z občutkom strahu in ta se pozneje v odraslih odnosih kaže na različne načine (Kompan Erzar 2006). Strah je lahko tudi posledica stiske otroka ob ločitvi od matere ali skrbnika v zgodnjem otroštvu (Kobak 1999). Ko otrok zazna, da je njegova potreba po ohranitvi bližine matere ogrožena, postane anksiozen in prestrašen, na to pa se sočutna mati odzove s pozornostjo (Bowlby 1980). Kadar se to ne zgodi, se otrok spopada z jezo, obupom in nazadnje čustveno otopi. Otroka zajame nevzdržen val strahu, tesnobe in stiske, tega pa lahko pomiri le bližina matere (Bowlby 1973). Če otrok v tem stresnem stanju ne dobi ustreznega odziva starša, občutke potlači in zamrzne v svojem notranjem, psihičnem svetu. To se na telesni ravni izrazi kot občutek praznine, tesnobe in izčrpanosti, v odnosih pa kot nevarna navezanost in nezaupanje (Gostečnik 2008, Kompan Erzar 2006).

V poznejših odraslih odnosih se bo strah lahko kazal kot strah pred bližino in intimnostjo (Ingersoll *et al.* 2008), otrplost in izogibanje odnosu (Gostečnik 2008) ali strah pred zavrnitvijo in zavrženostjo (Abrahms Spring 1996, Forward 1999). Stiska v odnosu je posledica nezmožnosti zakoncev spregovoriti o njunih občutkih in spopasti se z občutki ne-varnosti (Halchuk *et al.* 2010). Če ima partner lastno intimnost dobro razvito, se pravi, da razume, kaj želi in občuti, ter je navsezadnje zmožen sebe deliti z drugim, bo občutljivejši za zunanje vplive, tudi pokazatelje nezvestobe, in se bo pripravljen spopasti s svojimi strahovi (Solomon, Teagno 2006). Če zakonca zmoreta zaupati drug drugemu toliko, da lahko iskreno

spregovorita o tem, kar čutita, čeprav je to negativno, da lahko izrazita svoje želje, strahove in razočaranja (Lusterman 1998, Subotnik 2010), ju takšna dejanja zbližajo in povečajo zadovoljstvo v odnosu.

Namen prispevka je prikazati dinamiko občutkov in občutij med zakoncema, ki je povezana z globljo bolečino in občutki zakoncev iz njunega otroštva. Po naši predpostavki so se v njunem odnosu izrazili tudi v obliki afer. Šele razkrivanje samega sebe predvsem nezvestega zakonca o svoji bolečini in intimnem doživljanju lahko po našem mnenju zakoncema odpre pot do rešitve njunega odnosa in življenju brez afer. V terapevtskem procesu je pri predelavi strahu in sramu najprej treba odkriti vire teh občutkov ali afektov ter spoznati vire in izvor nevarne navezanosti (Kompan Erzar 2006).

Razreševanje nezvestobe zakonskega para bomo prikazali z vidika relacijske družinske terapije. Izhaja iz predpostavke, da vsak odnos temelji na vzajemnem afektu[2], ki zahteva izoblikovanje določenega vzorca odnosov (Gostečnik 2004). V terapevtskem procesu bomo razkrivali jedro nefunkcionalnih odnosov, afektivnih psihičnih konstruktov oziroma obrambnih mehanizmov, občutij, ki varujejo zakonca pred njuno globljo bolečino.

RELACIJSKA DRUŽINSKA PARADIGMA

Ugotovitve raziskovalcev kažejo, da je nezvestoba takoj za obravnavo nasilja v družini eden izmed največjih problemov pri terapevtski obravnavi (Glass 2003, Gordon *et al.* 2004, Whisman *et al.* 1997). Neraziskano ostaja zlasti vprašanje, kako ravnati v odnosu s klienti, da ne bi afere ponovili (Christensen *et al.* 2005). Čeprav smo priče poplavi špekulacij o fenomenu nezvestobe, so raziskave na tem področju v jedru izjemno raznovrstne, vključujejo veliko omejenih raziskovalnih metod, dajejo nasprotujoče si rezultate, navsezadnje pa tudi niso posebej v pomoč klinični praksi. Pri obravnavi nezvestobe terapevti uporabljajo različne terapevtske pristope, čeprav je težko oceniti, kateri je učinkovitejši (Blow, Hartnett 2005 b).

Edini empirično preizkušen in znanstveno ovrednoten partnerski model za obravnavo nezvestobe je integrativni pristop (Gordon *et al.* 2004, Snyder *et al.* 2007). Ta pristop razrešuje posledice tako z vidika posameznika kot tudi odnosa in je zasnovan v obliki kronološkega procesa. Namen tega je, da posameznik izve in razume, kaj se je zgodilo in zakaj se je zgodila nezvestoba v odnosu, saj se tako lahko odloči, ali bo nadaljeval odnos s partnerjem ali ne. Pomemben del procesa je ovrednotenje čustvenega doživljanja partnerjev, razumevanje razlogov, ki so povzročili poslabšanje odnosa in prevaro, ter zaščita odnosa pred novo prizadetostjo.

Uveljavljen pristop k obravnavi parov z izkušnjo nezvestobe je tudi terapevtski pristop, osredotočen na čustva [*emotionally focused therapy*]. Nezvestobo pojmuje kot rano navezanosti in upošteva destruktivne vzorce odnosa (Crawley, Grant 2005, Johnson 2005, Makinen, Johnson 2006). Pri takšnem pristopu je ključna predpostavka, da se sprememba v odnosu med terapijo zgodi na podlagi nove izkušnje čustvenega navezovanja med partnerjema. To se zgodi, ko partnerja izrazita, začutita, sprejmeta in razumeta izkušnje in občutke drug drugega. Šele ko se prevarani partner povsem čustveno razkrije pred drugim, je to prvi korak k razrešitvi in izboljšanju odnosa.

Na podobnih predpostavkah temelji tudi relacijska zakonska in družinska terapija. Pri njej mora biti odnos klienta s terapevtom tako varen, da klient prek nezavedne komunikacije lahko vanj prenaša svoje negativne psihične vsebine, povezane s težavnimi izkušnjami, te pa mora terapevt prepoznati kot stisko klienta in se nanjo odzvati z razumevanjem in sočutjem (Gostečnik 2008). Relacijski terapevt je tako nadomestna oseba za uravnavanje klientovih čustvenih stanj in občutij, terapevtski odnos pa

[2] V relacijski teoriji pojem opredeljuje vzajemni terapevtski afekt, ki se ustvari v odnosu med terapevtom in klientom. Nanaša se tako na čustva, afekte in odzive na nezavedna psihična doživljanja klienta kot tudi terapevta. Predstavlja najgloblje nezavedno občutje, ki omogoča odnos na medosebni ravni. Tako klient kot terapevt v medosebni interakciji prispevata vsak svoj del doživljanja, povezuje pa ju skupen, vzajemni afekt. Ko terapevt zazna sorodno razpoloženje klienta, se vzpostavi pravi proces in odnos za skupno iskanje novih poti.

postane vzor za vse druge odnose, predvsem intimne. Zato je pomembno, da terapevt negativne afektivne izkušnje in afekte, ki se pojavijo v odnosu s klientom, uravnava, predela v sebi, ovrednoti oziroma v sprejemljivi obliki vrne klientu (Kompan Erzar 2003). Da bi terapevt lahko razumel neverbalno plat klientovega govora, mora biti nanj psihobiološko uglašen in sproti prevajati podobe v besede, dokler tudi klient ne začne prepoznavati in razumeti podob o svojem življenju (Kompan Erzar 2001). Zakonca na terapiji namreč izražata svoja najgloblja občutja in čustva, tako da te nezavedno projicirata drug v drugega in se jima tako ni treba spoprijemati z bolečino in nesprejemljivimi čustvi (Gostečnik 2007).

Omenjena doživljanja zakoncev so osnovno začetno gradivo za interakcijo med zakoncema in temelj terapevtskega odnosa. Prav odnos med terapevtom in klientom omogoča klientu, da odkrije in znova vzpostavi ter doživi tiste vidike samega sebe, ki so bili nekdaj v izvirni družini razvrednoteni. Vedeti je treba, da se klient zelo težko odpove utečenim načinom odzivanja in razmišljanja. Zato terapevt pretekle odnose in doživljanja klienta najprej na novo vzbudi in ozavesti, potem pa z novim odnosom, ki ga vzpostavi do klienta, skuša medosebni odnos s sočutjem in razumevanjem spremeniti v bolj funkcionalnega in varnejšega (Gostečnik 2004, 2007).

Posebno vrednost relacijski terapiji daje tudi supervizijski odnos terapevta z drugim terapevtom ali terapevti. V njem preveri njegov odnos s klienti, predvsem zato, ker terapevtu nekateri vidiki v odnosu s klienti na terapiji ostanejo zakriti, med drugim vzajemni afekti, jih pa laže prepoznajo nevtralne osebe v pogovorih in s pomočjo sporočil neverbalne komunikacije (Betchen 1995, Kompan Erzar, Simonič 2010).

Eden izmed najučinkovitejših načinov, kako se na terapiji paru približati, ga začutiti in sprejeti, je zagotovo terapevtova osebna izkušnja. Lahko rečemo, da se terapevt in klienti na najglobljih ravni doživljanja povežejo, pri tem pa terapevt zgodbo klientov, ki je njemu sorodna, veliko laže razume in začuti, prav tako klienta začutita, da ju terapevt res razume, zato njihova medsebojna interakcija lahko doseže drugačne, pozitivne spremembe (Gostečnik 2008).

Menimo, da sta za učinkovito delo s klienti in za spremembe v njihovih odnosih ključna, če ne že prvi pogoj, kakovost in način terapevtovega osebnega življenja. S tem mislimo zlasti na terapevtovo čustveno zrelost, ki je povezana s tem, kar terapevt v svojem osebnem življenju v resnici živi in zmore. Ker delo z aferami ni kratkotrajno delo, saj je za pravo življenjsko spremembo potrebno od enega do dveh let terapevtske obravnave (Brown 2007, Case 2005), so terapevtove izkušnje izjemno pomembne. Poleg tega je za učinkovito razreševanje težav zaradi nezvestobe v odnosu pomembna odločitev obeh partnerjev, saj izkušnje terapevtov kažejo, da je bil najpogostejši razlog za neuspešnost terapij ta, da se eden od partnerjev ni želel ali ni zmogel spremeniti in sprejeti odgovornosti za spremembo (Whisman *et al.* 1997).

Glede na to, da dve življenjski situaciji para nista enaki in da to, kar je smiselno za en terapevtski par, ni nujno dobro tudi za drugega (Abrahms Spring 1996), menimo, da so za ljudi, ki želijo razrešiti težave zaradi nezvestobe v odnosu, lahko ustrezni in tudi učinkoviti različni terapevtski pristopi. To pa je odvisno od osebnih želja, motiviranosti in pričakovanj ljudi.

RAZISKAVA

V raziskavi smo spremljali zakonski par, v katerem je bil mož v zakonu večkrat nezvest. Navedeni par[3], ki se je odločil za terapijo na lastno pobudo, smo izbrali naključno glede na problematiko nezvestobe v zakonu. Par je obiskoval terapijo enkrat na teden po eno uro. Terapevtski proces zakoncev je skupaj obsegal dvanajst zaporednih srečanj. Po koncu procesa sta zakonca čutila dovolj varnosti za življenje brez strokovne pomoči in sta razmišljala o obisku predavanj nekje drugje.

[3] Soglasje klientov (zakoncev) za uporabo vsebine primera za znanstvenoraziskovalni namen ter za objavo na način, da zavarujemo identiteto in osebne podatke klientov, smo pridobili s podpisom t. i. informiranega soglasja za proces zakonske in družinske terapije oziroma sta klienta privolila v raziskavo na podlagi informiranosti in vednosti.

Na podlagi njunega terapevtskega procesa smo želeli pridobiti informacije o afektivni dinamiki nezvestobe in pomenu afer za njun zakonski odnos. V skladu z dosedanjimi ugotovitvami, da so afere način uravnavanja občutkov sramu in strahu, ki ju posameznik ne sme začutiti, in potiska zavedanje stran od bolečine in jo izrazi z vedenjem (Kompan Erzar, Simonič 2010, Kompan Erzar 2006), domnevamo, da gre pri aferi nezvestega zakonca za nezavedno izražanje zanikanih občutij tako, da svojega zakonca prevara. Želimo preveriti, kaj se je v času terapije dogajalo z občutkom strahu, občutkom, ki se lahko izraža kot strah pred intimnostjo, saj predpostavljamo, da je strah v večji meri povezan z nezaupanjem do drugih, to pa nezvestega zakonca varuje pred novo prizadetostjo. Preveriti želimo tudi, kaj se je dogajalo z občutkom sramu, ki je povezan z brezčutnostjo, ponižanjem in prezirom (Kompan Erzar 2006), prek katerih zakonec vzpostavlja odnose z drugimi. Naša domneva je tudi, da so afere za nezvestega zakonca ne le odsev primarnih odnosov, temveč tudi namišljeni stik ali hrepenenje po materi, ki se izrazi preko moževe nezvestobe oziroma ga nevede išče v odnosu z drugo žensko. Na tej podlagi bomo najprej opisali afektivno dinamiko nezvestobe in izražanje občutij[4] v odnosu med zakoncema in terapevtko ter interpretirali posamezne dele terapevtskega procesa in ovrednotili dinamiko, pomen afektov, čustev, obramb in odnosov.

Metoda

Podatke smo pridobili v obliki odprtih intervjujev [*in-depth open-ended interviews*], katerih namen je razumeti in dojeti globino doživljanja raziskovanca (Mesec 1998), natančneje v obliki pogovorov na zakonskih terapevtskih srečanjih med terapevtko (raziskovalka) in klientoma (zakonca), brez vnaprej oblikovanih vprašanj. Takšni pogovori, ki so sicer za raziskovanca lahko precej vsiljivi in nadležni ter zato etično vprašljivi (McLeod 2001), raziskovalcu omogočajo, da z najširšim svobodnim razmišljanjem razišče fenomen in zastavi okvirna vprašanja (Chwalisz *et al.* 2008).

Pri pridobivanju podatkov smo upoštevali načelo triangulacije virov podatkov (Barker *et al.* 2002, Patton 2002, Vogrinc 2008), da bi pridobili podrobnejši in celovitejši vpogled v preučevani problem. To pomeni, da smo podatke pridobili iz več virov: od terapevtke terapevtske zapiske ali poročila, ki jih je vodila v obliki refleksije po vsakem terapevtskem srečanju s klientoma (vsebujejo terapevtkino doživljanje klientov) in po vsakem supervizijskem srečanju s supervizorko; od klientov njune odzive, misli, mnenja in doživljanja, ki jih je terapevtka zapisovala v poročila; od supervizorke, ki je pripravila supervizijsko poročilo, ki vsebuje njeno refleksijo in kontratransferni odziv ob predstavitvi terapevtskega primera; ter od drugih terapevtov različnih izobrazbenih smeri (psihologa, filozofa, učitelja, likovnega terapevta, teologa) v okviru skupinske supervizije, v kateri so podali kontratransferni odziv po predstavitvi terapevtskega primera.

Triangulacija virov podatkov lahko pripomore h kredibilnosti vsebine in omogoči primerjavo perspektiv in doživljanja ljudi z različnih vidikov (Barker *et al.* 2002). Raznovrstni podatki lahko pripeljejo tudi do različnih ugotovitev, saj so razni načini pridobivanja podatkov zelo občutljivi za dejanske življenjske primere (Patton 2002) in v takšnem primeru triangulacije virov podatkov ni mogoče imeti za merilo za ocenjevanje kakovosti znanstvenih ugotovitev (Vogrinc 2008).

V nasprotju z navedenim postmodernistično usmerjeni raziskovalci zagovarjajo trditev, da je možna ne le ena prava zgodba, ampak več različnih vidikov iste zgodbe, ki so vsi pravi. Menimo, da ljudje isto problematiko lahko doživljajo in interpretirajo na različne načine, pomembne pa so predvsem informacije, ki potrdijo terapevtovo doživljanje klientov.

Na podlagi podatkov, ki zajemajo vsebino zakonskega terapevtskega in supervizijskega procesa, smo potem oblikovali transkripte pogovorov. Na podlagi teh transkriptov smo lahko zaznavali dinamiko prenosa čustev. Metodo analize transkriptov smo izbrali, ker smo v procesu terapije lahko analizirali izražanje

[4] V relacijski terapiji je pojem znan kot *kroženje čutenj.*

čustev med zakoncema in terapevtko in ker želimo pokazati, kako se v terapevtskem procesu, ki omogoča prepoznavanje nezavednih afektov, čustev, obrambnih mehanizmov in globlje bolečine, zgodi globinsko preoblikovanje vzorca odnosa, ki omogoči vzpostavitev varnejših medosebnih odnosov.

Postopek

Pred začetkom terapevtskih srečanj sta bila zakonca ustno in pisno seznanjena s pravicami in možnostmi glede terapije ter sodelovanja v raziskavi, o poteku in namenu raziskave ter o tem, da je njuna odločitev glede sodelovanja prostovoljna in ne bo vplivala na terapevtski proces. V to sta privolila s podpisom soglasja s procesom terapije. Terapevtska srečanja so bila po seznanitvi in soglasju posneta na diktafon, terapevtka pa jih je zapisala na računalnik v obliki transkriptov pogovorov.

Transkripti so bili nato analizirani s pomočjo računalniškega programa, modificirane verzije instrumenta SPAFF [*specific affect coding system*], s katerim terapevt analitik zapisuje svojo interpretacijo klientovih čustvenih izrazov oziroma kodira čustva in izražanje čustev v zakonskih, družinskih in drugih odnosih (Rožič *et al.* 2010, Shapiro, Gottman 2004). Navedeni kodirni sistem se uporablja za različne naravne interakcije. V njih analitik kot negativna čustva zapisuje na primer jezo, žalost, gnus in strah, kot pozitivno čustvo pa veselje. Druga čustva (npr. sram, obup, razočaranje, prezir) so bila kot kode dodana zaradi samega namena in ciljev raziskave. Vsako izjavo zakonca je terapevtka raziskovalka označila s čustvom. Čustva smo kodirali, ker jih je na podlagi komunikacije med zakoncema in v drugih odnosih možno izluščiti (Shapiro, Gottman 2004).

Poleg tega izjave zakoncev vsebujejo čustvena sporočila, na podlagi katerih smo potem lahko analizirali in ovrednotili čustveno dinamiko njunega odnosa, življenja in pomena nezvestobe. Temeljni afekti, ki jih iščemo v terapiji, ter čustva, ki kažejo osebnost klientov, so osnovna dinamika patologije zakonskega odnosa, ki se ohranja iz preteklosti (Gostečnik 2004). Instrument omogoča tudi, da, ko terapevt analitik vnese izjave ali stavke zakoncev (npr. mož ženi) v preglednico, ti so potem označeni s čustvom, ta sešteje odstotek vseh različnih čustev za vsako terapevtsko srečanje posebej. Dobili smo dvanajst transkriptov pogovorov s terapevtskih in sedem transkriptov pogovorov s supervizijskih srečanj. Za potrebe raziskave smo analizirali tiste dele transkriptov pogovorov in dinamiko prenosa občutij med možem, ženo in terapevtko, s katerimi bomo lahko potrdili in ovrednotili naše domneve.

Rezultati in interpretacija

V času terapevtskega procesa je terapevtka spremljala čustveno dinamiko med zakoncema in interpretirala njuno doživljanje drug drugega in preteklih življenjskih izkušenj. Afektivna dinamika terapevtskega procesa je v splošnem vidiku pokazala takšno sliko. Deleži čustev, ki so se (v povprečju) pojavljali v celotnem terapevtskem procesu, so sočutje (29 %), blokada (23 %), jeza (17 %), strah (11 %), žalost (7 %), veselje (4 %), obup, razočaranje in obžalovanje (po 2 %), sram, bolečina in prezir/ponižanje (po 1 %), gnusa ni bilo zaznati. Intenzivni občutki blokade ali brezčutnosti na začetku terapevtskega procesa (38 % na prvi terapiji) so se proti koncu procesa občutno zmanjšali (6 % na zadnjem srečanju). Zmanjšala se je tudi jeza (3 % na zadnjem srečanju), na zadnji terapiji pa je prevladoval občutek veselja ali zadovoljstva (17 %).

Na prvi terapiji je čustvena dinamika potekala predvsem na relaciji med možem interapevtko, precej manj v odnosu med ženo in terapevtko, v neznatni meri pa med zakoncema samima. Med možem in terapevtko so se izmenjevali zlasti občutki blokade in strahu, v manjši meri žalosti, bolečine, jeze in obupa, med ženo in terapevtko pa občutki jeze, žalosti, obupa, razočaranja in blokade. Prevladovali so občutki blokade (38 %), strahu (19 %) in jeze (10 %). To je z vidika problematike zakoncev razumljivo, saj je izražanje navedenih občutij delovalo kot obramba zakoncev pred ranljivostjo. Navedena dinamika občutkov v procesu kaže tudi na odsotnost stika z občutkom sramu, saj ga ni bilo zaznati.

Terapevtka je začela raziskovati njun odnos in stiske na sistemski ravni, tako da je najprej spoznala in ugotovila njuno družinsko ozadje, zdajšnji odnos, njuna pričakovanja in zaznavanje problematike v odnosu. Na tem srečanju je mož na začetku izražal veliko strahu, povezanega z nezaupanjem do žensk. Prav tako je bilo čutiti blokado njegovih občutij in otopelost ob pripovedovanju izkušenj s starši iz njegove mladosti. Blokada pri možu je skrbno varovala njegovo globljo bolečino, zato je nesprejemljiva čustva nevede odcepljal in pripovedoval zgodbo zgolj na razumski ravni. Čeprav je terapevtka (T) bolečino začutila, je mož (M) ohranil obrambno držo racionalnega pripovedovanja. S tem je varoval samega sebe pred spoprijemom s stisko. Tisto, česar nista začutila klienta, je čutila terapevtka, in sicer veliko jeze, strahu in žalosti:

T: Zato ste šli pa v afero. Kako vam je, ko jaz to rečem? Ste jezni?

M: Počutim se podobno kot takrat, ko je mati rekla, da lažem. Nisem imel kaj povedati. Niti direktno nisem prav znal umestiti tega, kar je rekla. Kot da bi rekla, ta soba je zelena ali pa kot bi videl eno mamo, ki je ne poznam. In vem, da je nekaj, ker je že nastop dal vedeti.

T: Tukaj gre za očitek. Ali ste slišali to kot očitek?

M: Ja, zelo. In mi je zmeraj rekla: »Jaz sem videla v tvojih očeh, še ko si bil dojenček, da bi me živ ubil.« To mi je govorila. Tega nisem razumel in potem, ko ste rekli očitek, sem na to pomislil.

T: Vam je to govorila? Da jo boste vi ubili?

M: Ja. In to še vedno pametuje. Če bi se zdaj, ko je stara 70 let, spravil na 30-letno žensko, bi rekel, da ni normalna. Če bi se pogovarjal z njo eno uro, en dan.

T: Saj to so ene grozne stvari. Ene grozne krivice, ki so se vam zgodile, in je bilo tako težko, da je bolje ne razmišljati. Bog ve, kakšna čutenja so bila tam. Kakšna huda bolečina, da se ti starši odpovejo.

Jeza, ki jo je čutila terapevtka, je bila za moža nesprejemljiva, saj je želel ohraniti zanj sprejemljivo podobo njegovih staršev, zato je jezo zanikal. Terapevtka je čutila tudi strah, ki je bil pri možu neustrezno reguliran, zato se je nezavedno naselil v njegovo telo in izražal v obliki telesnih senzacij:

M: Če govoriva o čutenjih, ampak takrat sem tudi dihati nehal.

T: Kdaj?

M: Ja, ko se pogovarjava o teh stvareh. Diham plitko ...

T: Z mamo?

M: Ne. Zdaj ko mi prebujate te stare spomine, ko moram malo tako, potovati nazaj. Ko moram gledati sebe, kako jaz reagiram na to. Ko se probam začutiti, pa gledati skozi to, kje so ti odnosi in razmišljati po malem. In sem opazil, da sem v drugačnem psihičnem stanju, kot ko sem se usedel na stol ali pa ko ste me vprašali, če lahko vseeno, ko je bilo že dokaj razrvano vse skupaj. Zdaj pa ni. Zdaj se pa že postavljam v neko obrambno držo in počasi umirjam dihanje.

T: Aha. Česa vas je strah?

M: Nasilja še najbolj. Če pomislim na besedo strah in jo povežem v otroštvo, se bojim nasilja.

T: Pa v zdajšnjem stanju, zdajle? Ali se je to začelo, ko sem vam jaz rekla …

M: … ja.

T: Ali se bojite, da vam bo bes narasel, da bo …

M: … ne vem. Ko govorim ravno o tej zgodbici, nikoli ne upam povedati preko vsega videnja teh. No, zgodbica je takšna. Ko sem komaj enkrat, ko sem bil še otrok in ko se nisem toliko nazaj povlekel. S tem otrokom mislim, prvi, drugi razred osnovne šole. Me je hotelo par ljudi tako res fino pretepsti. Pa ne toliko pretiti, kot pa, kot so rekli, zdraviti način. Tako so rekli. So me hoteli enkrat skozi okno vreči, pa je tovarišica tekla do naju na vrhu in je oba zrušila na tla. Drugič je en mulc hodil v osnovni šoli, nekaj »najedal« do onemoglosti in ne vem kaj, in ko enostavno ni bilo nobene možnosti več, da bi ga umiril ali kakorkoli – tovarišica je čisto ponorela nanj,

ampak ni pomagala, sem jaz enostavno šel proti njemu in takrat me ni moglo nič ustaviti. Tako da, ja, se bojim svoje agresije. Spomnim se, ko mi je žena rekla, ko sva se zelo tako besedno pregovarjala, tako, tako, tako … »pa daj že enkrat mir«, takrat mi je dala klofuto in sem kar okamenel. In sem se bal, da jo bom kar ...

T: Tako kot vas je mama. Ko vas je našeškala, ste se pa kar umirili.

M: Bolj kot umiril, bi rekel, da sem se zavaroval. Ker je boljše tako razmišljati, kot pa odreagirati ali pa karkoli narediti.

T: Tako kot ste rekli, okamenel. Ker vam se je res, odkar sta prišla, vi ste bili prej bolj sproščeni, zdaj ste pa ... Vaš obraz, ne vem, kaj sporoča. Strah je čutiti, strah je zaznati. Ker vaša zgodba je tako žalostna, toliko enih krivic se vam je zgodilo, da bi človek kar mlatil, vse stole in mize bi lomil in verjamem, da vam je težko sploh o tem govoriti.

Kadar strah zavesti ni dostopen, je ključno, da se terapevt uglasi na občutja, ki jih začuti ob klientih, saj bo le tako lahko »sledil« afektu (Kompan Erzar 2006). Ko je terapevtka pozornost namenila strahu, se je mož začel umirjati. Ker je v otroštvu odraščal ob starših oziroma skrbnikih, ki niso bili zmožni sočutno uravnavati njegove stiske in občutke, jih je mož zanikal, ti pa so se naselili v njem in pogosto preplavljali njegovo telo, mišljenje in vedenje. Mož svojega strahu ni zmogel funkcionalno izražati, zato se je ta kazal v njegovem vedenju kot otrplost, »okamenelost«, prekinitev stika in strah pred razkrivanjem. Spoprijemanje s strahom je zanj pomenilo grožnjo, da bodo občutki postali neobvladljivi, če jih izrazi, zato jih je nezavedno izražal v odnosu v obliki nezmožnosti čustvene bližine, izogibanja odnosu in begu iz odnosa, saj je s tem na videz blažil mučna notranja čustvena stanja.

Na naslednjih terapevtskih srečanjih sta zakonca v odnosih izražala različna občutja. Terapevtka je na interpersonalni in intrapsihični ravni odnosov bolj poglobljeno raziskala njuno mišljenje, odnos in odzivanje drug na drugega, predvsem pretekle izkušnje in njihov vpliv na njun zdajšnji odnos. Komunikacijo zakoncev so v prvi polovici srečanj večinoma zaznamovali občutki jeze v obliki nesoglasij in zanikanj, blokada, strah, obup in žalost. Proti drugi polovici srečanj so se občutja nekoliko razpršila, in sicer so se pojavili še bolečina, razočaranje, obžalovanje, prezir, ponižanje in sram.

Raznovrstnost občutij kaže na to, da se je obrambna drža klientov med terapijo že nekoliko sprostila, da se je vzpostavilo zaupanje in varnost v odnosu med klienti in terapevtko, ker je sočutno in z razumevanjem vrednotila posamezne plasti njune zgodbe in počasi prodirala v globino njune intime. Zakonca sta se večkrat zapletla v dinamiko občutkov prezira, jeze in prikritega poniževanja, vendar je bila to v resnici njuna zaščita pred osramočenostjo in ranljivostjo. Namesto da bi začutila strah, sram ali bolečino, so se ti nezavedni deli občutij izrazili v njunem vedênju. To se je kazalo kot čustvena distanca v odnosu, izogibanje in nezaupanje drug drugemu. Ko je terapevtka že mislila, da se bo nemogoče prebiti v čustveni svet zakoncev, je začutila možev potlačeni sram – v življenju ga je zelo blokiral in utesnjeval – in razmejila zdajšnje doživljanje in pretekle izkušnje ter oboje povezala:

M: Ko govorim o tem, mi je lažje predstaviti, kako to izgleda. Moje videnje je zelo, saj to bi mogli videti, mlačno. Zlasti ko ostanem zavržen ali pa nesprejet. Ko si rečem, kaj se je zgodilo, pa ure in ure razmišljam o dogodkih. Dogodki pa so bili vsi skupaj povezani, bilo je plesišče, vem, da se je plesalo, midva pa ne. Ona je pričakovala, da bova dosti plesala, jaz sem pa pričakoval, da bom v stiku z njo in da se ogrejem. Na plesišču mi je nerodno, počutim se totalno bedasto. Ne vem, kako začeti, ne vem, kje jo »prestaviti«. Ona pravi: »To bi pa ja mogel vedeti, saj že pet let hodiva plesat.« (Ženino poniževanje) Ne direktno, ampak tako jaz čutim.

T: Imate prav odpor do plesa?

M: Na začetku sem ga imel izjemno, pa zdaj …

T: Vas na kaj spominja?

M: Paniko naredim, pa ne vem, zakaj. Paniko pred vsemi na plesišču, ko grem na oder, pred nastopanjem. In tega si ne želim.

T: In potem vas izpostavljenost blokira.

M: Zelo. In jaz ne morem..

T: Česa vas je strah?

M: Verjetno bi se osramotil. Občutek sramu, nerodno mi je. Se spomnim, ko sem zardel za vsako pasjo dlako. Karkoli mi je kdo govoril, sem že zardel. Mislim, čutil sem se izpostavljenega, krivca, da moram nekaj odgovarjati, kar ...

T: In preden sta šla na plesišče, da to nekam pometete.

M: Jaz je ne morem »prestaviti«.

T: Saj to vas blokira. Kdo vas je sramotil kot otroka? Kdo vas je tako sramotil? S tem ko vas je mačeha tepla, vas je zagotovo. To pretepanje, poniževanje, je izredno sramotno.

M: Imam podobno izkušnjo kot ona. V osnovni šoli je bilo tako. Zelo nesimpatično okolje. Jaz sem bil sam. Verjetno, ker nisem hodil na začetku s starši v šolo. Ko so jih starši v šolo peljali za rokco, enkrat, dvakrat. Potem sem pa kar povsod hodil sam. Takrat sem zelo dosti časa bil s sošolci, ki so se spravili name. In še na enega mojega prijatelja in so naju pretepli. Ampak ne ravno pretepli, stalno so nama grozili, kradli. Nikoli se nisem znal zase postaviti. Kako bi odgovoril? Nisem pač vedel. Enkrat slučajno sem pač ugotovil, da sem po konstituciji drugačen, kar sem ugotovil posredno, skozi nekaj, kar nisem hotel narediti, pa sem naredil, da sem enega »zabrisal« na tla in je kar obležal. Jaz sem se pa samo branil. In takrat ko sem videl sram v njihovih očeh, sem preko te refleksije videl, da lahko drugače odreagiram. Če se postavim zase, bodo oni nehali. In to počasi se je razvijalo do te mere …

T: Vi niste imeli nobene zaščite doma. In vas so ljudje »zavohali«. To je vedno tako. Tisti, ki je že prej doma pretepen, ki ga drugje pretepajo, ponižujejo, sramotijo, starši v glavnem. V vašem primeru mačeha, očim, katera nista poskrbela za vas. Druga skrajnost je, da potem pa vi naprej. Ker potem je enkrat mera polna, udariš nazaj. Človek izgubi kontrolo in bi samo še tepel.

Terapevtka je pri izrazu občutkov, ki sta jih zakonca zanikala, ponazarjala nadomestno osebo, prek katere je bilo mogoče začutiti sram. Nekje na sredini terapevtskega procesa se je terapevtka ujela v čustveni konflikt z ženo. Ta je sicer ponazarjal njen konfliktni odnos z materjo, v katerem sta druga drugi neusmiljeno izražali občutke jeze in besa. Na terapiji je nastal dovolj varen prostor, da je žena (Ž) začutila žalost in bolečino ter se zlomila pod čustveno težo vseh svojih zanikanih občutij, nerazumljenosti in nepomembnosti. Njena samozavestna drža, izogibanje in racionalizacija so bili njeni obrambni mehanizmi, ki so jo varovali pred ranljivostjo, krhkostjo in bolečino. Šele s stopnjevanjem ženine jeze, ki jo je terapevtka zdržala in s sočutjem zrcalila, je vzniknil občutek žalosti in omogočil izraz ženine bolečine zaradi zavrženosti:

Ž: Ja, res pa je to del, ki sem ga pobrala. O tem nisem še nikoli razmišljala. Mene je to najbolj prizadelo v življenju. To govorjenje za hrbtom, tisto, ko čutiš, da te nekdo gleda »kaj pa je narobe z mano«. In takrat nisem bila sposobna temu človeku reči, kaj je narobe. Nisem bila toliko močna, ampak sem se zaprla vase in se umaknila. Takrat sem rekla, da me »zafrkavajo«, in mi nista pomagala (*starša*). »Saj bo v redu, saj bo šlo mimo.« Samo tega se spomnim, ne spomnim se detajlov. Enkrat sem se doma pritožila v smislu, to pa to, ne bom več hodila v razred, nobeden se noče pogovarjati z mano.

T: Ali sta vas v resnici na cedilu pustila?

Ž: Verjetno res. Samo če zdajle pomislim, kako bi naredila, ko bi se s hčerko pogovarjala, ker hčerka je imela tudi nekaj takega. Pa sem ji jaz svojo zgodbo povedala. Ampak ona ni pa res nič odreagirala, kot nekaj, ki ni pomembno.

T: Koliko ste jima zamerili? Starši vas niso zaščitili. Vi ste prišli k njima po pomoč, zaupanje, res tako skrbna, da ni mogla vedeti, da ste v stiski.

Ž: Saj sta se pogovarjala, ampak nista nič ... To je bil en tak proces, ki tudi ni bil samo enkrat pogovor okoli te teme. To je bilo tako: to se je zgodilo, pa tisto se je zgodilo. Pa smo se o tem pogovarjali, ampak … To je tisto, kar me najbolj bremeni iz tega obdobja, kar čutim res kot breme, ki ga nisem dala skozi.

T: Da ste ostali sami?

Ž: Takrat sem se počutila, da moraš pač sam na tem nekaj narediti.

T: Koliko vam je težko priznati, da sta vas zapustila, in ko ste ju najbolj rabili, ju ni bilo tam? Vi ste bili pa pri očetovi delavnici vsako minuto, ko vas je rabil. Pri mami še danes, če vas karkoli rabi.

Ž: Verjetno je to res, čeprav vedno iščem opravičila, zakaj nista nič naredila. Kaj pa bi lahko naredila? Razen da me potolažita? Saj ne moreta iti v šolo in tisti punci reči, naj me pusti na miru. Jaz tudi tega ne bi zdaj naredila.

Terapevtka je bolečino ovrednotila s sočutjem, umirjenostjo in razumevanjem ter s tem ženi omogočila, da je izrazila svojo najglobljo čustveno rano:

T: Kaj pa ste čutili takrat oz. doživljali?

Ž: V bistvu tako kot zdaj, sem izvedela, da se on ... Da ima pač drugo žensko. Isti občutek.

T: Laži, prevara. Ne vem, koliko je bilo tam ene žalosti. Bi človek lahko samo jokal. (*Žena se zjoka.*) In vam je zdajle težko o tem govoriti. Ker vas je že prvo sekundo tukaj spomnilo na to, da ste prevarani, da ste izgubili zaupanje. Kakšen občutek je to?

Ž: Kot da te nekdo odvrže.

T: Koliko se vi čutite odvrženo od mame?

Ž: Sploh nimam občutka od mame. Imam samo občutek odvrženosti od te skupnosti, prijateljic ali pa ne vem koga. V naše prijateljstvo veliko vlagaš, potem pa te vsi tako odvržejo. Mislim, da je samo ta občutek. Imam občutek, da v tem obdobju je bil to tak stres.

Ob ovrednotenju ženine bolečine je žena lahko spoznala, da lahko čuti in da občutenje sebe ne bo ogrozilo njenega preživetja. Čustveno se je pred zadnjo terapijo zlomil tudi mož, ker je dovolil svoji bolečini, da se povsem izrazi:

M: In ko sem začel razmišljati o otroštvu, o tistem delu, od konca prvega razreda do konca tistih srednješolskih let, sem ugotovil, da nimam lepih spominov, da nič, razen poletja, sem večino časa lahko preživel sam ali pa s kakšnimi prijatelji. Skratka, ne doma. In sem si dovolil, da sem se zlomil, da se je v meni nekaj prelomilo, da sem se zjokal kot dež, ko sem ostal sam. Se spomnim občutkov enega normalnega dneva: kako sem videl, kaj sem delal, zakaj nisem bil nikoli rad doma, zakaj me je zmeraj stiskalo v grlu, skratka vse tiste stare občutke sem pustil, da privrejo ven. Ni bilo ravno prijetno to, spontano, ampak sem vesel, da se je nekaj zgodilo. Ker vidim, kaj sem tako vztrajno potiskal in kaj še tiščim dol in kar nočem, da pride ven. In vem, da je potem malo lažje. Tega mislim, da bo še nekaj ali pa še nekaj takih dogodkov.

T: Kaj je to, kar ste potiskali dol?

M: En blazno star občutek, pomanjkanje ljubezni, če se na kratko izrazim. Sva se pogovarjala, kaj sem zavidal drugim. Vedel sem to, da imajo očeta, nekoga, s katerim se lahko pogovarjajo. Spomnim se, ko sem si strašno želel, prvi letnik gimnazije, da bi imel kakšno punco, s katero bi lahko poklepetal, da bi mi zaupala. Sem razmišljal, od kod meni ta želja, da bi ona meni zaupala. Aha, sem ugotovil, v bistvu sem se jaz želel nekomu zaupati, to nisem znal sebi povedati, ampak sem videl, da bi strašno rad jaz bil nekomu zaupnik, da bi ga razumel, kako bi mu bilo lepo, če bi tega človeka lahko razumel.

Med terapevtskim procesom sta oba zakonca začutila svoje najgloblje bolečine in žalost. Šele po vzniku žalosti, ta pomeni preobrat v terapiji, sta bolj začela izražati občutke strahu, bolečine, razočaranja, veselja in obžalovanja. To pomeni, da sta si začela postopno dovoliti čutiti tudi najbolj mučna čustva, ne da bi prekinila stik ali se izogibala bližini z drugim. Mož je bil v nasprotju z ženo veliko bolj pripravljen razkriti lastno doživljanje, spregovoriti o najhujših izkušnjah iz otroštva in tako dati obema priložnost, da nadaljujeta odnos brez prevar. Zaradi terapevtskega odnosa sta zakonca lahko na novo doživljala sebe in druge. Mož je spoznal, da mu ni treba odigrati svoje čustvene stiske s prevaro, ker lahko spregovori o svojih strahovih. Našo domnevo, da je moževa afera ne le odsev starih odnosov, temveč da lahko ponazarja tudi nezavedno iskanje

bližine z materjo, smo preverili v odnosu s supervizorko (S). Ta je svoja doživljanja in kontratransferne odzive interpretirala takole:

S: Koliko je bil on star, ko ga je mama stran dala? Mama ga je stran dala in nato ga je spet mama nazaj ...

T: Pri enem mesecu verjetno je šel takoj v rejo, pri enih štirih ali šestih mesecih ga je pa mačeha dobila.

S: Pri koliko mesecih ga je mama drugič izgubila?

T: Pri enih treh, štirih mesecih, saj se ne spomni. On po sliki sklepa.

S: Ok, se pravi, je to, to. To je bil prvi stik z mamo, to je bil pa drugi stik z mamo. (Kaže na tabli.) Takrat je on odplaval.

T: Točno! Pol leta. Se pravi, on je bil šest mesecev, ko je šel k mačehi?

S: Tukaj je bil štiri in pol, ko je šel drugič k mami. (Kaže na tabli.) Vsakič je on odhajal takrat, ko je bil ta spomin na mamo, ko se je spomnil na mamo. To je prvi stik z mamo, to pa drugi stik z mamo. On je po mojem afero začel kmalu, ko je bil ta otrok rojen, ko je bil še čisto majhen. (Kaže na tabli.) Takrat se je on začel že spogledovati.

T: To se pravi, v tistem obdobju so ga te stvari … Ali pa ga je ta dojenček k njemu kot dojenčku odpeljal. Kako je bilo lepo tam pri mami.

S: Točno. Tukaj. Tukaj je on lahko zbežal k mami. Prvič, drugič. On ve, kako ga je mama držala, kako ga je mama objemala. In on je šel k drugi ženski to mamo iskat. On je šel direktno k mami v naročje, k tej drugi ženski. Jaz bi prav tako rekla: da je zbežal k mami v naročje in tukaj se bo on spomnil. »Aha, toliko sem bil star, ko me je mama držala v naročju.« On ima v telesu ta spomin. On ve, kako mama diši, ve, kako ga je držala v naročju. Spomni se teh dotikov, tega občutka, kako je biti v maminem naročju. In tukaj je on spet zbežal k mami po tiste občutke, ker jih pozna, njegovo telo se spomni. On ve.

Mož, ki je v sebi ponotranjil afektivni odnos z materjo iz svojega najzgodnejšega otroštva, ki je bil obarvan s prekinjenim stikom z materjo, zavrženostjo in nepomembnostjo, je po načelu medgeneracijskega prenosa ta odnos nezavedno živel v različnih odnosih v življenju. Njegovo nezvestobo do žene, s katero je prekinil stik, lahko razumemo kot njegovo nezavedno težnjo neuresničenega hrepenenja in potrebe po materini bližini, ki jo je navidezno iskal ali potešil ob drugi ženski (aferi). V odnosu z drugo žensko se je ponovila oziroma vzbudila njegova globoka bolečina, ker ga je mati zavrgla, in to dejanje po eni strani lahko pomeni maščevalno potezo materi, po drugi strani pa uprizarja njegovo neznosno bolečino, ki jo je tokrat povzročil ženi. Takšno moževo ravnanje sta lahko spodbudila tudi nepopisno pogrešanje in neizžalovana izguba matere. Terapevtkino ovrednotenje je v procesu obogatilo moževo razumevanje njegovega vedênja in doživljanja ter potrdilo njegove besede, da je zaradi pomanjkanja ljubezni v času odraščanja ob drugi ženski zadovoljil potrebo po sprejetosti in »tam dobil porcijo topline«.

SKLEP

Pri razreševanju problematike nezvestobe je potrebnega veliko razkrivanja sebe, tveganja in medsebojnega zaupanja. Vzpostavitev varnega in drugačnega odnosa od zdajšnjega je lažja, če sta za reševanje težav v odnosu pripravljena oba in če vztrajata zlasti v najbolj kočljivih trenutkih.

Na podlagi naše raziskave lahko potrdimo, da je mož z nezvestobo odigraval zanikane in nezavedne občutke strahu, sramu in bolečine iz otroštva. To so pokazale tudi ugotovitve drugih raziskav (Kompan Erzar, Simonič 2010, Kompan Erzar 2006). Ko je mož prevaral ženo, je v njej prebudil svojo in tudi njeno lastno bolečino zaradi zavrženosti. Psihična struktura zakoncev se je začela spreminjati šele na podlagi ponotranjenja terapevtskega odnosa oziroma tistih izkušenj odnosa, ki so omogočile njuno razumevanje občutkov in ved nja.

Zmanjšanje občutkov blokade, jeze in strahu proti koncu terapije pomeni, da je bilo za zakonca dovolj varno spregovoriti o njunih občutkih in jima ni bilo treba zavzeti obrambne

drže. Ko sta začutila svojo globljo bolečino, ki ju pravzaprav povezuje, se je pojavila žalost, ta pa jima je omogočila varen prostor za večjo ranljivost. S tem sta si zakonca omogočila tudi manj ogrožajoče ali varno izražanje čustev v odnosu nasploh, pa tudi, da bosta drug drugega razumela in sprejela, kadar bosta v stiski. Spoznala sta nove razsežnosti odnosa, v katerem so se prej njuna globoko potlačena čustva, zlasti sram, strah, žalost in bolečina, izražala nevede, prek telesnih občutij in izogibanja odnosu, potem pa sta na podlagi nove izkušnje s terapevtko začutila večjo varnost pri razkrivanju svojih strahov in želja.

Terapevtski proces je zakoncema omogočil dovolj varen prostor za medsebojno komunikacijo, izražanje čustev in razčiščevanje tem, ki so jima povzročale zakonske zaplete – tega sama nista zmogla ali znala. Vloga terapevtke je bila v tem procesu pomembna, saj sta zakonca vanjo projicirala zanju nesprejemljiva čustva, izkušnje in misli. Terapevtka jih je začutila in jih z razumevanjem in sočutjem poimenovala. Takšno odzivanje terapevtke je bilo v marsičem drugačno kot nekdanje odzivanje njunih staršev nanju in je pri zakoncih zasejalo nove vzorce odnosov, na podlagi katerih bosta zmogla začeti razmišljati o čustvih in doživljanju sebe ob drugem.

Čeprav sta se zakonca po enem letu od konca terapije razvezala in si ustvarila novi partnerski življenji, je bila terapija po njunih besedah zanju pomembna spodbuda za začetek razreševanja zakonskih problemov nasploh. Če klienti med terapijo spoznajo, da je nezvestoba v resnici le eden izmed pokazateljev stanja partnerskega ali zakonskega odnosa, lahko začnejo graditi odnos na boljših temeljih.

VIRI

Abrahms Spring, J. (1996), *After the affair.* New York: Harper Collins.

Amidon, A. D. (2008), *Intimate relationships: Adult attachment, emotion regulation, gender roles, and infidelity*. Austin: The University of Texas at Austin (doktorska disertacija).

Atkins, D. C., Kessel, D. E. (2008), Religiousness and infidelity: Attendance, but not faith and prayer, predict marital fidelity. *Journal of Marriage and Family*, 70: 407–418.

Barker, C., Pistrang, N., Elliott, R. (2002), *Research methods in clinical psychology: An introduction for students and practitioners.* West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd.

Betchen, S. J. (1995), An integrative, interystemic approach to supervision of couple therapy. *The American Journal of Family Therapy*, 23, 1: 48–58.

Blow, A. J. (2005), Face it head on: Helping a couple move through the painful and pernicious effects of infidelity. V: Piercy, F. P., Hertlein, K. M., Wetchler, J. L. (ur.), *Handbook of the clinical treatment of infidelity*. New York: The Haworth Press, Inc. (91–102).

Blow, A. J., Hartnett, K. (2005 a), Infidelity in committed relationships I: A methodological review. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31, 2: 183–216. Dostopno na: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3658/is_200504/ai_n13641667 (23. 8. 2010).

- (2005 b), Infidelity in committed relationships II: A substantive review. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31, 2: 217–233. Dostopno na: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3658/is_200504/ai_n13641677 (23. 8. 2010).

Bowlby, J. (1973), *Attachment and loss. Vol. 2, Separation*. New York: Basic Books.

- (1980), *Attachment and loss. Vol. 3, Loss*. New York: Basic Books.

Brown, E. M. (2007), The affair as a catalyst for change. V: Peluso, P. R. (ur.), *Infidelity: A practitioner' s guide to working with couples in crisis.* New York: Routledge (149–165).

Buss, D. M., Shackelford, T. K. (1997), Susceptibility to infidelity in the first year of marriage. *Journal of Research in Personality*, 31: 193–221.

Case, B. (2005), Healing the wounds of infidelity through the healing power of apology and forgiveness. V: Piercy, F. P., Hertlein, K. M., Wetchler, J. L. (ur.), *Handbook of the clinical treatment of infidelity*. New York: The Haworth Press, Inc. (41–54).

Christensen, A., Baucom, D. H., Vu, C. T., Stanton, S. (2005), Methodologically sound, cost-effective research on the outcome of couple therapy. *Journal of Family Psychology*, 19, 1: 6–17.

Chwalisz, K., Shah, S. R., Hand, K. M. (2008), Facilitating rigorous qualitative research in rehabilitation psychology. *Rehabilitation Psychology*, 53, 3: 387–399.

Crawley, J., Grant J. (2005), Emotionally focused therapy for couples and attachment theory. *ANZJFT*, 26, 2: 82–89.

Daines, B. (2006), Violations of agreed and implicit sexual and emotional boundaries in couple relationships: Some thoughts arising from Levine's »A clinical perspective on couple infidelity«. *Sexual and Relationship Therapy*, 21, 1: 45–53.

Drigotas, S. M., Safstrom, A. C., Gentilia, T. (1999), An investment model prediction of dating infidelity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 3: 509–524.

Duba, J. D., Kindsvatter, A., Lara, T. (2008), Treating infidelity: Considering narratives of attachment. *The Family Journal,* 16, 4: 293–299.

Forward, S. (1999), Čustveno izsiljevanje. Ljubljana: Založba Tangram.

Glass, S. P. (2003), *Not »just friends«.* New York: Free Press.

Glass, S. P., Wright, T. L. (1985), Sex differences in types of extramarital involvement and marital dissatisfaction. *Sex Roles*, 12: 1101–1119.

Gordon, K. C., Baucom, D. H., Snyder, D. K. (2004), An integrative intervention for promoting recovery from extramarital affairs. *Journal of Marital and Family Therapy*, 30, 2: 213–231.

Gostečnik, C. (2001), *Poskusiva znova.* Ljubljana: Brat Frančišek, Frančiškanski družinski inštitut.

- (2003), *Srečal sem svojo družino II.* Ljubljana: Brat Frančišek, Frančiškanski družinski inštitut.

- (2004), *Relacijska družinska terapija.* Ljubljana: Brat Frančišek, Frančiškanski družinski inštitut; Celje: Celjska Mohorjeva družba.

- (2007), *Relacijska zakonska terapija.* Ljubljana: Brat Frančišek, Frančiškanski družinski inštitut.

- (2008), *Relacijska paradigma in travma.* Ljubljana: Brat Frančišek, Frančiškanski družinski inštitut.

Halchuk, R. E., Makinen, J. A., Johnson, S. M. (2010), Resolving attachment injuries in couples using emotionally focused therapy: A three-year follow-up. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, 9: 31–47.

Hertlein, K. M., Wetchler, J. L., Piercy, F. P. (2005), Infidelity: An overview. V: Piercy, F. P., Hertlein, K. M., Wetchler, J. L. (ur.), *Handbook of the clinical treatment of infidelity.* New York: The Haworth Press (5–16).

Horan, S. M., Dillow, M. R. (2009), Deceivers and emotion: The relationships among deceptive message type, relational qualities, and guilt and shame. *Atlantic Journal of Communication*, 17: 149–165.

Ingersoll, T. S., Norvilitis, J. M., Zhang, J., Jia, S., Tetewsky, S. (2008), Reliability and validity of the fear of intimacy scale in China. *Journal of Personality Assessment*, 9, 3: 270–279.

Jenkins, A. (2006), Shame, realisation and restitution: The ethics of restorative practice. *Australian & New Zealand Journal of Family Therapy*, 27, 3: 153–162.

Johnson, S. M. (2005), Broken bonds: An emotionally focused approach to infidelity. V: Piercy, F. P., Hertlein, K. M., Wetchler, J. L. (ur.), *Handbook of the clinical treatment of infidelity.* New York: The Haworth Press (17–29).

Kluwer, E. S., Karremans, J. (2009), Unforgiving motivations following infidelity: Should we make peace with our past? *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28, 10: 1298–1325.

Kobak, R. (1999), The emotional dynamics of disruptions in attachment relationships. V: Cassidy, J., Shaver, P. R. (ur.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications.* New York: The Guilford Press (21–43).

Kompan Erzar, K., Simonič, B. (2010), Marital infidelity: Relational family therapy perspective on adult detachment. *Journal of Family Psychotherapy*, 21: 105–116.

Kompan Erzar, K. (2001), *Odkritje odnosa.* Ljubljana: Brat Frančišek, Frančiškanski družinski inštitut.

- (2003), *Skrita moč družine.* Ljubljana: Brat Frančišek, Frančiškanski družinski inštitut.

- (2006), *Ljubezen umije spomin.* Ljubljana: Brat Frančišek, Frančiškanski družinski inštitut; Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Loader, P. (1998), Such a shame: A consideration of shame and shaming mechanisms in families. *Child Abuse Review*, 7: 44–57.

Lusterman, D. (1998), *Infidelity: A survival guide*. New York: MJF Books.

- (2005), Infidelity: Theory and treatment. V: Harway, M. (ur.), *Handbook of couples therapy.* New Jersey: John Wiley & Sons (337–351).

Macintosh, H. B., Hall, J., Johnson, S. M. (2007), Forgive and forget: A comparison of emotionally focused and cognitive-behavioral models of forgiveness and intervention in the context of couple infidelity. V: Peluso, P. R. (ur.), *Infidelity: A practitioner' s guide to working with couples in crisis.* New York: Routledge (127–147).

Makinen, J. A., Johnson, S. M. (2006), Resolving attachment injuries in couples using emotionally focused therapy: Steps toward forgiveness and

reconciliation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74, 6: 1055–1064.

Marshall, G. A. (2010), *How can I trust you again? Infidelity: From discovery to recovery in seven steps*. London: Bloomsbury Publishing.

McLeod, J. (2001), *Qualitative research in counselling and psychotherapy.* New Delhi: Sage publications.

Mesec, B. (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu.* Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Middelberg, C. V. (2001), Projective identification in common couple dances. *Journal of Marital and Family Therapy*, 27: 341–352.

Neuman, M. G. (2008), *The truth about cheating: Why men stray and what you can do to prevent it.* New Jersey: Wiley.

Olson, M. M., Russell, C. S., Higgins-Kessler, M., Miller, R. B. (2002), Emotional processes following disclosure of an extramarital affair. *Journal of Marital and Family Therapy*, 28, 4: 423–434.

Patton, M. Q. (2002), *Qualitative research and evaluation methods.* California: Sage Publications.

Peluso, P. R. (2007), Infidelity: Introduction and overview. V: *Infidelity: A practitioner's guide to working with couples in crisis.* New York: Routledge.

Pittman, F. S., Wagers Pittman, T. (2005), The relationship, if any, between marriage and infidelity. V: Piercy, F. P., Hertlein, K. M., Wetchler, J. L. (ur.), *Handbook of the clinical treatment of infidelity.* New York: The Haworth Press (135–148).

Retzinger, S. M. (1991), *Violent emotions: Shame and rage in marital quarrels*. Newbury Park: Sage Publications.

Robins, R. W., Tracy, J. L., Shaver, P. R. (2001), Shamed into self-love: Dynamics, roots, and functions of narcissism. *Psychological Inquiry*, 12, 4: 230–236.

Rožič, T., Torkar, M., Erzar, T., Kompan Erzar, K. (2010), Kako sva se spoznala: Dinamika sramu in ranljivosti v partnerskih odnosih in terapevtski potencial vpogleda v vzajemno afektivno dinamiko. *Bogoslovni vestnik*, 70, 3: 415–429.

Seles, V. (2008), *Nezvestoba: Kako razumeti nezvestobo, se soočiti z njo in premagati njene posledice.* Radovljica: Didakta.

Shapiro, A. F., Gottman, J. M. (2004), The specific affect coding system (SPAFF). V: Kerig, P. K., Baucom, D. H. (ur.), *Couple observational coding systems*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates (191–207).

Snyder, D. K., Baucom, D. H., Gordon, K. C. (2007), *Getting past the affair: A program to help you cope, heal, and move on – together or apart.* New York, London: The Guilford Press.

Solomon, S. D., Teagno, L. J. (2006), *Intimacy after infidelity: How to rebuild & affair-proof your marriage.* California: New Harbinger Publications.

Subotnik, R. (2010), *Why did he cheat on me?* Avon, Massachusetts: Adams Media.

Subotnik, R., Harris, G. G. (1999), *Surviving infidelity: Making decisions, recovering from the pain.* Massachusetts: Adams Media Corporation.

Vogrinc, J. (2008), The importance of triangulation for ensuring the quality of scientific findings of the qualitative research. *Contemporary Pedagogy*, 5: 110–124.

Whisman, This article is not included in your organization's subscription. However, you may be able to access this article under your organization's agreement with Elsevier.

M. A., Dixon, A. E., Johnson, B. (1997), Therapists' perspectives of couple problems and treatment issues in couple therapy. *Journal of Family Psychology*, 11, 3: 361–366.

Wiederman, M. W., Allgeier, E. R. (1996), Expectations and attributions regarding extramarital sex among young married individuals. *Journal of Psychology and Human Sexuality*, 8, 3: 21–35.

Zhou, L., Twitchell, D. P., Qin, T., Burgoon, J. K., Nunamaker, J. F. Jr. (2002), An exploratory study into deception detection in text-based computer-mediated communication. V: HICSS, poročilo 36. mednarodne havajske konference sistemskih znanosti, 1: 1–10.

Gašper Krstulović

DRUŽBENA KONSTRUKCIJA STARŠEVSTVA IN SKRB ZA OTROKE Z OVIRAMI

Bodoči starši pogosto slišijo vprašanje, kateri spol si želijo za svojega otroka. V slovenskem kulturnem prostoru je družbeno sprejemljiv odgovor ta, da ni pomembno, katerega spola je, da je le zdrav. Čeprav imajo bodoči starši na to, ali se bo rodil zdrav ali nezdrav otrok, oviran otrok, malo ali nič vpliva, ostaja starševstvo idealizirano in obremenjeno z ideologijo popolnega lepega telesa, pred neobičajnostjo pa ostajata strah in nelagodje.

Ob rojstvu prvega otroka imajo le redkokateri starši dovolj izkušenj, da vedo, kaj pričakovati. Ob rojstvu otroka z oviro pa diskurz o običajnem razvoju popolnoma izgine. Rojstvo otroka z oviro starše postavi v negotov položaj. Skrb za takšnega otroka za družino pomeni veliko nepričakovano krizo (Ivačič 2005, Lupton, Fenwick 2001). Kako se bodo v tej krizi znašli in kako bodo ravnali, je odvisno od posameznika in podpore okolja. Skrb za »neobičajnega« otroka za starše vedno pomeni oranje ledine, saj so zaradi pomanjkanja sporočil o tem, da njihova izkušnja ni enkratna, in po drugi strani zaradi nasičenosti sporočil o tem, kakšno bi starševstvo moralo biti,ujeti v precep med konstrukcijo starševstva in lastnim zaznavanjem situacije. Svoje življenje morajo organizirati drugače, kot so pričakovali. Spoprijeti se morajo z nujnostjo upoštevanja oziroma vplivanja medicinskega diskurza, saj so zdravstvene službe prve, ki rojenega otroka identificirajo kot neobičajnega.

Michael Oliver (2012: 34) piše, da je večina družb izoblikovala diskurze o oviranosti, ki oviro razumejo kot nesrečen dogodek v posameznikovem življenju, ki vpliva na kakovost človekovega življenja. Ovira ali diagnoza bolezni je hkrati vrednostna sodba, ki posameznikovo življenje determinira in obsodi na životarjenje.

Družbena konstrukcija starševstva torej temelji na prepričanju, da se rojevajo le »popolni dojenčki«, ki so nadaljevalci življenja in imajo vedno le pozitivne lastnosti (Zaviršek 2005, Landsman 2009). Po tem prepričanju starševstvo prinaša radost in novo življenje v družino, alternativa ne obstaja. Tako ne obstajajo tudi starši, ki skrbijo za otroka z oviro. Takšna »nevidnost« pomeni odsotnost prepoznave potreb po posebnih načinih podpore staršem, ki so vpeti v skrb za otroke z oviro. Odsotnost specializiranih služb v Sloveniji, na katere se lahko posameznik obrne v takih primerih, zbuja skrb.

RAZISKAVA O DRUŽBENI VLOGI IN SKRBSTVENEM DELU STARŠEV OTROK Z OVIRAMI

Da bi izboljšali podporne sisteme za starše z otroki z ovirami, je bila opravljena empirična raziskava. Tako so se jasneje pokazale potrebe staršev. Podlaga za predstavitev teme so bili intervjuji, opravljeni na Pediatrični kliniki v Ljubljani med februarjem in aprilom 2011, oziroma kvalitativna analiza odgovorov o njihovem vsakdanjem življenju.

V intervjujih je sodelovalo 16 oseb, staršev otrok z ovirami. Njihovi otroci so bili stari med 2 in 24 let, večina pa med 4 in 8 let. Število vprašanih, ki so prebivali v urbanem, in tistih, ki so prebivali v ruralnem okolju, je bilo uravnoteženo. Pri večini intervjujev so sodelovale matere otrok, v dveh primerih oba

starša in v enem le oče otroka. Vzorec je bil priložnosten, sestavljen večinoma iz staršev otrok, ki so bili v času raziskave hospitalizirani na Nevrološkem oddelku Pediatrične klinike v Ljubljani ali pa so bili takrat naročeni na redni zdravstveni pregled. Najpogostejša diagnoza otrok je bila cerebralna paraliza (12). Druge diagnoze so bile epilepsija (7), Dawnov sindrom (2) in brez diagnoze (1). Nekateri izmed otrok so imeli več kot eno diagnozo. Starše je k sodelovanju povabila ključna oseba po opravljenem zdravstvenem pregledu ali v času hospitalizacije otroka med obiski. Intervjuji so bili delno strukturirani, poudarek pa je bil na pripovedih o običajnem in vsakodnevnem življenju in skrbstvenem delu.

Ključna vprašanja, na katera so starši odgovarjali, so bila: (1) zakaj so prišli v bolnišnico, (2) kako je bilo, ko so izvedeli za diagnozo otroka, (3) kako poteka njihov običajen dan, (4) kako je skrbstveno delo porazdeljeno med družinske člane in (5) kakšne podpore niso bili deležni, pa bi bila dobrodošla. V vsakem intervjuju je bilo namenjeno več pozornosti temam, o katerih so starši sami govorili obširneje, spodbujane pa so bile pripovedi o vsakodnevnem skrbstvenem delu in o doživljanju lastne skrbstvene vloge.

Intervjuji so bili po končanem delu na terenu transkribirani, besedilo pa opremljeno s kodami in pozneje tematsko razvrščeno. Besedilo odgovorov je bilo razvrščeno v naslednje tematske sklope: organizacija skrbi za otroka z oviro, preživljanje prostega časa, vključenost v terapije, razdelitev skrbi med družinskimi člani, odziv družbe na otrokovo oviro, pridobivanje informacij, diskurz o prihodnosti lastne življenjske situacije.

MEDICINSKA DIAGNOZA OVIRANOSTI IN SPREJEMANJE OVIRE KOT BOLEZNI

Prve zaznave, da je otrok »drugačen« od tega, kar je družbeno konstruirana norma, se pojavijo ob določanju medicinske diagnoze. Ta proces je lahko dolgotrajen in za starše prinaša največ neznanega, hkrati pa pomeni uradni zdrs v polje oviranosti. Breme ovire ali diagnoze laže razumemo, če prepoznamo družbeni diskurz o oviranosti, ki je pogosto diskurz osebne tragedije. Model tragedije pa oviro predstavlja kot biološko stanje, zaradi katerega je oseba omejena, ali pa kot primanjkljaj. Ob tem ljudje z ovirami veljajo za osebe, ki niso zmožne zares uživati v življenju (Swain, French 2008: 7). Mati, ki skrbi za hčer s cerebralno paralizo, je povedala:

> V prvem letu smo z Jasno veliko časa preživeli v bolnicah, začelo pa se je že ob rojstvu. Že potem, ko so mi jo dali v porodnišnici, je težko in čudno dihala, bila je sivkasta in modra, tako kot so otroci zaradi tega, ker so še oblečeni v tisto sluz. Potem sem poklicala medicinsko sestro, ker ni dihala, in potem je ona čisto paniko zagnala. […] Vzeli so mi jo in v drugi sobi nekaj delali 45 minut, še sedaj ne vem, kaj. In potem so rekli, da je imela krvavitve v možganih. Sedaj to peljemo naprej, ker se je, že preden se je rodila, uro in pol videlo, da ima napade, pa niso naredili carskega reza. Potem dolgo nismo vedeli, kaj je, ampak zdaj vemo in vsaj vemo, pri čem smo. To je dobro, ker vsaj vem, kaj pričakovat. Je v tem smislu lažje. (Osebni pogovor 2011.)

Iz pogovora razberemo, da medicinska diagnoza pomeni prvo oprijemljivo informacijo, na podlagi katere si lahko starši ustvarijo nadaljnja pričakovanja. Pomaga ubesediti občutene razlike in pojasni razloge za oviro. Prav tako zagotovi izhodišče za iskanje razlogov in odgovora na vprašanje, zakaj se je otrok rodil z oviro. Burke (2004: 43) določitev diagnoze opredeli kot prvo kritično obdobje v življenju staršev, ki skrbijo za otroka z oviro, temu pa sledijo še druga pomembna obdobja: doba odločanja, ali bo otrok obiskoval običajno šolo, obdobje, ko otrok ni več šoloobvezen, in obdobje, ko starši ostarijo in niso več sposobni skrbeti za otroka. Medicinska diagnoza pomeni tudi pripisovanje razloga za oviro posamezniku, saj je opredeljena kot nepravilnost telesa, zaradi katere je posameznik oviran. Socialni model oviranosti takšno povezavo zavrača in se od medicinskega modela razlikuje v tem, da oviranost definira kot primer socialnega izključevanja in ne kot fizične omejitve posameznika (Shakespeare 2006: 198).

Starši v pripisani diagnozi prepoznavajo bolezen kot dolgotrajno stanje. V družbi slišijo več sporočil, kako se z boleznijo spoprijeti, da je laže »obvladljiva« in sprejeta. V tradicionalni perspektivi številne kulture oviro povezujejo celo z grehom, sramoto in občutki krivde (Albrecht 2006: 547). Interpretacija otrokove ovire kot bolezni je zato pričakovana.

Mati, ki skrbi za starejšega sina z Downovim sindromom, o svojem spoprijemanju z otrokovo oviro pripoveduje:

> Kar se je zgodilo, se je, bolezen ni nobena sramota. […] Jaz to jemljem kot bolezen, pa to dosti slišim od izobraženih,da to ni bolezen. Sem bila na kar nekaj seminarjih in predavanjih. In slišiš, on je drugačen. Ni drugačen, nima on drugje noge, kot vsi ostali. Nekoga, ki nima teh problemov, niti ne prizadene toliko, mene pa, ker jaz še vedno stojim za tem, da oni niso drugačni. Ne vem, če imam prav, ampak tako jaz to jemljem. Nekje se zgodi, neka napaka in tako je. Takšna rana naredi svoje. Ampak drugačni so,vemo kakšni. (Osebni pogovor 2011.)

Mati jasno pove, da otrokovo stanje doživlja kot bolezen, kot nekaj, kar ni del otroka, temveč je v otroku tujek. Hkrati pa od družbe doživlja odziv, da je takšno stanje otroka del njega samega in celo, da je stanje sramotno. V odlomku prevladuje diskurz o bolezni, ki je pri materi v funkciji krivca za otrokovo oviro, hkrati pa je bolezen samostojna entiteta in je ločena od otroka samega.

Opazen je tudi diskurz normalizacije. Mati svojega otroka normalizira, zavrača njegovo »drugačnost« in ga obravnava kot del običajne družbe, hkrati pa prepoznava, da ga kot »drugačnega« obravnava družba. V nadaljevanju pripovedi definira svoj pogled to, kar se ji zdi res različno. Razlike zaznava predvsem kot telesne razlike (»nima on drugje noge«) in kot normo, ki je v družbi jasno znana (»drugačni so, vemo kakšni«). Na ta način lastno izkušnjo tudi normalizira.

Jonathan Wolff (2009: 116) piše, da bi morala »dobra družba« težiti k preseganju zgolj individualnega sprejemanja oseb z ovirami (temu smo priče v zgornjem primeru) v smeri kolektivnega sprejemanja različnosti. Kot temeljni predpostavki, ki bi morali biti v takšni družbi zagotovljeni, predlaga možnost vključevanja posameznika v družbo in to, da smo družba enakovrednih v pomenu sprejemanja vseh razlik med ljudmi.

DISKURZ STARŠEV Z OVIRAMI O SVOJEM ŽIVLJENJU

Starši so v svojih pripovedih pogosto poudarjali pretekle izkušnje in napovedovali prihodnost svojega življenja. O tem, kako je ena izmed mater preživela prvih nekaj let po rojstvu zdaj že starejšega otroka, je povedala:

> Se spomnim, ko je bil mali, pa je bil pri zdravnici, pa sem kar naprej jokala, kar naprej sem skrbela, kaj bo čez dve leti, kaj bo čez tri, pojma nimam, zakaj. Sedaj pa je dosti tega, s tem mu čisto nič ne pomagam. Je imel zdravnik takrat prav. To bomo videli takrat, tisti, ki ima zdravega otroka, bog pomagaj, naj ga ima. Čez pet let ne ve, če bo zdrav. Dogaja se vse sorte, nesreče, tako da me je znal prepričat, da to ne pelje nikamor. Ampak takrat si bil ranjen, občutljiv in niti rabil nisi dosti. Zajokal si takoj, če je bilo tudi samo kaj malega narobe. (Osebni pogovor 2011.)

Mati je svojega otroka kot neobičajnega zaznavala že vse od rojstva. S tem se je skladal tudi njen čustven odziv, saj je namesto veselja, ki bi ga morala doživljati ob rojstvu otroka, doživljala žalost in strah. Jok je neobičajen odziv na novorojenega otroka, saj bi moralo rojstvo v skladu z družbeno konstrukcijo staršem pomeniti izpolnitev. Jok pa je v tem primeru znanilec neobičajnosti otroka in žalosti matere, saj je bila »oropana« pričakovane materinske vloge.

Hkrati je takšen odziv na oviro v skladu z družbenimi pričakovanji, saj so otroci z ovirami v družbi videni kot ubogi, vredni usmiljenja, v svoji žalostni vlogi pa so v javnosti prikazani kot tragični junaki (Shapiro 1993: 4). Mati svojo pripoved nadaljuje z opisom svojega procesa normalizacije. Pripoveduje, da je zaradi svoje lastne negotove prihodnosti »kar naprej jokala«, pozneje pa je s tem prenehala,»saj to otroku ni pomagalo«. Otrokovo oviro opredeli kot nekaj, kar se zgodi iz nekega razloga, oviranost pa

razume kot možnost, da smo vsi lahko le začasno »neovirani« (»čez pet let ne ve, ali bo še zdrav«). Takšen čustven odziv na neizpolnjevanje družbene normativnosti je običajen in od družbe celo pričakovan. Starša mlajšega sina, ki potrebuje stalno podporo, sta povedala, kako vidita prihodnost svoje skrbstvene vloge:

> Zavedava se, da bo tudi on enkrat v zavodu, ko midva ne bova več zmogla. Tudi midva bova zbolela, takrat bo logično moral nekam it. Včasih takšnih otrok nisi mogel nikamor vključit, samo en program je bil v Mariboru, pa še ta je bil bolj tog, sedaj morajo pa že obstoječe šole sprejemat in imajo otroci spremljevalce. Tako da je dosti boljše. Je bolj fleksibilno. Prej je bil dom ali zavod, prej je veljalo, ti si tak pa boš tam. (Osebni pogovor 2011.)

Starša prepoznavata svojo skrbstveno vlogo kot vlogo, ki bo trajala toliko časa, dokler jo bosta zmogla. Besedno zvezo »dokler bova zmogla« povezujeta s svojim zdravjem in fizično zmožnostjo skrbstvenega dela. Zmožnosti za skrbstveno delo ne povezujeta s psihosocialnimi dejavniki. V družbeni konstrukciji se izraženo psihosocialno breme skrbi sicer pojavlja, vendar ne pomeni družbeno sprejemljivega razloga za diskurz o skrbstvenem delu kot napornem. Starši kot razloga za obremenitve, ki jih občutijo ob skrbi za otroka z oviro, ne morejo in ne smejo navajati psihosocialnih komponent skrbi, temveč le fizične. Torej o skrbstvenem delu kot čustveno napornem delu staršem ni dovoljeno govoriti, saj jih zavezuje nenapisano družbeno pravilo brezmejne starševske ljubezni do svojega otroka, ki mora biti večja in bolj požrtvovalna od vseh čustvenih naporov, ki jih takšno skrbstveno delo prinese.

Uskun in Gundigar (2010: 5) v svoji raziskavi o psihosocialnih problemih staršev otrok z ovirami v Turčiji kot tri najpogostejše povzročitelje stresa navajata: odnos družbe do ljudi z ovirami (izključevanje), manj prostega časa in finančne težave. Prvi psihosocialni povzročitelj stresa (strah pred tem, da ne bi bili kos skrbstveni vlogi) se pojavi šele na sedmem mestu od skupaj desetih najpogosteje navedenih povzročiteljev stresa.

DISKURZ STARŠEV O SVOJI VLOGI SKRBNIKOV OTROKA Z OVIRO

Starši svojo skrbstveno vlogo pogosto doživljajo kot obremenilno situacijo, ki jo lahko razume le malo ljudi. Ena izmed mater, ki je aktivno vključena v starševsko društvo, je povedala:

> Lažje se pogovarjaš z nekom, ki pozna zadeve. Vsak ti bo pokimal, ampak ne čuti tistega, kar mi starši s takim otrokom. Lažje se pogovarjaš, se mi zdi, v takem krogu o teh zadevah. Imajo več razumevanja. […] Saj lahko rečeš, razumem, ampak dejansko razume samo tisti, ki ima to izkušnjo. In taki starši, ki imajo take otroke, vedo, da takšni otroci niso ubogi. Mislim, niso ubogi, ne, niso ubogi. Velikokrat se zgodi,da kdo reče uboga punčka. Ja ni uboga, ona je čisto zadovoljna, ona živi, ima vse. Ona ima eno ljubezen, vse, kar ji lahko nudiš. Živi v svojem svetu, je drugačna, ampak tak starš potem takega otroka razume. Jaz tudi nisem razumela prej. Že zaradi tega je drugače, se drugače pogovarjaš o teh stvareh s takimi starši. Ne moreš samo pomilovat takega otroka, ker to ni rešitev. (Osebni pogovor 2011.)

Mati razlikuje svojo izkušnjo skrbi za otroka z oviro in običajno izkušnjo starševstva in pravi, da je v tej vlogi nerazumljena oziroma da se sama počuti bolje, ko se o lastni izkušnji pogovarja še z nekom, ki ima podobno izkušnjo. Izvor nelagodja je v lastnem konstruiranju svoje vloge kot drugačne ter v družbenem dojemanju otrok z oviro kot otrok, ki so »ubogi«.Mati zavrača družbeno predpostavko, da so otroci z ovirami »ubogi« (»Ja, ni uboga, ona je čisto zadovoljna«). Razkorak med lastnim dojemanjem otroka in dojemanjem družbe je prevelik, da bi mati odnos družbe razumela kot relevantnega sogovornika.

Steven Edwards (2009: 30) opozarja, da se moramo zavedati, da se delitve skupin, še posebej ko gre za ovirane in neovirane, ne dogajajo zaradi znanstvenih dognanj o razlikah med posamezniki, temveč samo na podlagi vrednot družbe. Kot drugi razlog osredotočanja na vrednote družbe navaja, da se moramo vprašati,od kod te družbene vrednote izhajajo in čigave vrednote so pomembnejše, saj tako spoznamo družbena razmerja moči, ki jim lahko pripišemo tudi delitve.

O tem, da se razlikovanje pri konstruiranju družbenih skupin ne dogaja le med »zdravimi« in »ubogimi«, temveč tudi pri subjektivnem dojemanju resnosti otrokovega zdravstvenega stanja ali ovire, pripoveduje mati hčere z najhujšo stopnjo cerebralne paralize:

> Vsak starš misli, da je njegov otrok najbolj hud. Ne vem, ne morem sprejet tolažbe od starša, katerega otrok, ki sicer hodi, pa samo malo zraven šepa. To ni isto. Težko govoriš, če je vse drugo, razen nekaj malega, normalno. Jaz pri svoji hčerki lahko samo naštevam pomanjkljivosti. Enkrat sem se še udeležila ene kolonije v Ankaranu. Takrat sem videla, da nisem sama, hkrati sem videla, da je ena izmed najhujših. Če ne celo najhujša, ampak vsekakor med najhujšimi. Potem ti pa pamet solijo, da moraš ti takšnega otroka sprejet, saj ti takšnega otroka sprejmeš. Ne moreš pa takšne bolečine prenašat. Enostavno to boli. (Osebni pogovor 2011.)

Iz povedanega lahko razberemo, da je starševsko primerjanje otrok med seboj pomemben element svoje identifikacije in iskanja razlogov za obremenilnost svoje življenjske situacije. Ker ima otrok objektivno več zdravstvenih težav in potrebuje več podpore druge osebe kot vrstniki, mati opravičuje svoje občutke žalosti, nelagodja in bolečine (»Saj ti takšnega otroka sprejmeš. Ne moreš pa takšne bolečine prenašat.«]. Mati poudarja tudi, da je otroka z oviro zaradi družbenih konstrukcij, kakšen bi otrok moral biti, težko sprejeti, hkrati pa je to sprejemanje povezano z bolečino zaradi zavedanja, da je otrok »drugačen«.

To, da je mati odkrito izrazila stisko ob sprejemanju otroka z oviro in govorila o svoji bolečini, moramo pripisati osebnemu zaupanju do izpraševalca, saj takšen diskurz v družbi ni opazen. Mojca Urek piše, da je večina zgodb, ki jih slišimo v socialnem delu, žalostnih (Urek 2005: 143). Intervjuvanci so raziskovalcu želeli povedati, kar je po njihovem mnenju želel slišati, to pa so tragične zgodbe staršev, ki skrbijo za otroke z ovirami. Tragiko osebne zgodbe lahko razberemo tudi iz te pripovedi:

> Nič ne dam na to, da bi zdaj jaz morala zdaj dobivat še nekaj dodatno, saj ne rečem, da imam ne vem kako velik oseben dohodek, samo jaz drugače gledam na to. Meni ni pomembno, da imam ne vem koliko denarja, pa ne vem kakšen avto, pa hišo in to. Meni je najbolj pomembno, da imam Mojco. Kaj pa jaz vem, če kaj rabim, bolj zanjo kupim, ker je ostalo brez veze. Jaz pravim, vse bom naredila zanjo, bom že potrpela, da potem ne bom mogla reči, da nečesa nisem poizkusila, ker mi je to pomembno. Važno, da imamo za sproti, položnice, pa tisto, kar ona rabi, da ji nič ne manjka. Drugače pa nič ne rabim. (Osebni pogovor 2011.)

Mati zavrača potrebo po dodatni finančni pomoči. S tem ustvarja kompleksno identiteto sebe kot osebe, ki si dodatno finančno pomoč zaradi svojo skrbstvene situacije sicer zasluži, vendar jo zaradi normalizacije lastne izkušnje in vključevanja v »običajno« zavrača in ne želi biti na ta način obravnavana drugače. Namen skrbi je blaginja otroka, to pa mati doseže z odpovedovanjem svojim potrebam zaradi želje po enakem izhodiščnem položaju z običajnimi starši, saj tako tudi normalizira svojo izkušnjo. V tem primeru vidimo, da se mati ob očitni denarni stiski osredotoča predvsem na skrb za otroka (»Meni je najbolj pomembno, da imam Mojco«), zato je dostopnost dodatnih finančnih sredstev za starše, ki skrbijo za otroke z ovirami, nujno potrebna.

DISKURZ O STARŠEVSTVU KOT O SKRBSTVENEM DELU

Starši svojo izkušnjo sicer razumejo kot starševstvo, vendar se le redko identificirajo z običajnim starševstvom. Obremenitve, ki so povezane s starševstvom, povezujejo samo z otrokovo diagnozo. Diskurz o tem, da je skrbstveno delo fizično naporno, je zelo pogost. Eden izmed očetov je povedal:

> Ni treba, da greš kam, enostavno, da se uležeš. Uležeš. Ker to tudi ni najboljša varianta. Če jo mama pazi, greš potem po mamo, če jo doma pazim, ne moreš potem, recimo bit nekje v drugi sobi, pa potem poslušat, kako se v dnevni joka, pa se ne zganit. Ni. Pa stara mama je tudi tako stara, da je ne more zelo veliko pazit. Je zapleteno v vsakem primeru.

> Res bi rabil kakšen vikend enkrat na mesec ali pa enkrat na leto. (Osebni pogovor 2011.)

Podobne pripovedi so bile med respondenti pogoste. Starši veliko laže, prej in pogosteje izrazijo fizično komponento obremenitve s skrbstvenim delom. Izraz fizične obremenitve in potrebe po počitku je dovoljen tudi »običajnim« staršem, pripovedim o čustvenih obremenitvah pa se starši večinoma izogibajo. V družbeni konstrukciji velja, da mora imeti vsak starš svojega otroka rad, hkrati pa mu mora kljub fizično naporni skrbi prinašati globljo izpolnitev. Jaeger (2005: 9) piše, da socialne delitve vključujejo prepričanja, predpostavke in stereotipe o članih določene družbene skupine. Te skupine pa imajo funkcijo ločevanja in kategoriziranja.

Starš skrbstveni vlogi ne more ubežati (»ne moreš potem, recimo bit nekje v drugi sobi, pa potem poslušat, kako se v dnevni joka, pa se ne zganit.«), temveč je ujet v definicijo starševstva, kot je definirana v veljavnem družbenem konstruktu.

O svoji skrbniški vlogi je pripovedovala mati otroka s cerebralno paralizo:

> Če je možno, jo vzamemo kar s sabo. Včasih je kakšen večer babica vseeno z njo, ampak tako, da jo midva že nahraniva in opraviva vse, da gre ona samo še počivat. In je potem samo zraven. Enkrat sta tudi moj brat in njegova punca prišla, samo to ni tako pogosto možno, ker sta daleč. Ne vem, drugega pa ni, da bi se malo navadil Sare in načina dela z njo, negovanja, hranjenja in pitja pa vse to. (Osebni pogovor 2011.)

Mati svojo skrbstveno vlogo doživlja kot vlogo, ki je v hčerinem življenju nenadomestljiva. Navaja občutek, da ni nikogar, ki bi se želel vključiti v skrb za hčer (»drugega pa ni, da bi se malo navadil Sare«). Skrb za svojo hčer obravnava kot nekaj, na kar se mora posameznik navaditi, saj skrb zanjo ni običajna in zahteva posebno znanje. Stališče staršev, da le oni lahko zadovoljivo skrbijo za svojega otroka, krepi izključevanje iz družbe in zapiranje družinskega prostora zunanjim osebam. Burke (2009) opisuje izključevanje pomembnih drugih oseb kot posledico skrbi za osebo z oviro. Prevzemanje dominantne ali ekskluzivne vloge pri skrbi za otroka z oviro posameznika tako asociira z osebo z oviro, da tudi sam začne doživljati elemente izključevanja.

Mati iz večjega mesta podobno razmišlja o svojem skrbstvenem delu:

> Zelo težko je bilo dobit varstvo. Ker ga ne moreš kar nekomu zaupat, ne vem kakšni prijateljici, je le drugačna odgovornost, kakor pri zdravem otroku. Tudi kakšne gospe, ki pazijo na domu, si ne upajo ali nočejo. Da se ne bi karkoli zgodilo [...] Če pa so slučajno pripravljene, je pa toliko dražje, ker se mora več temu otroku posvetit. Problem je varstvo. Tud vrtci niso pripravljeni vsi to prevzet. Eni ja, eni ne. V enih ni prostora za take otroke. Eni pa sprejmejo brez problema. (Osebni pogovor 2011.)

Mati povezuje skrb za otroka z oviro z zahtevnejšo skrbjo, ki je ne more opravljati vsak (»ga ne moreš kar nekomu zaupat«). Opisuje tudi odziv družbe, ki še dodatno opredeljuje skrb za otroke z oviro kot manj zaželeno, saj so tisti, ki skrb opravljajo, za več dela manj nagrajeni. Kljub uzakonjeni inkluzivni praksi pa navaja tudi težave pri sprejemih v institucionalne oblike skrbi. Kot razloge za težave pri sprejemanju navaja skrb, ki je pri otrocih z oviro zahtevnejša. Skrb za otroka z oviro ni zahtevnejša ali odgovornejša, je pa drugačna, saj imajo skrbniki z njo manj izkušenj. Na nekaterih področjih potrebuje več, na drugih področjih pa tudi manj podpore kot pri navadnih otrocih.

O organizaciji skrbstvenega varstva pripoveduje tudi ta pripoved:

> Na začetku tudi ni bilo tega varstva. V bistvu sem bila jaz doma. Bolj so ostali k nam prihajali. Nismo je kam vozli. Ona je najbolj funkcionirala doma, v domačem okolju. Zdaj že gre, ampak je bila zelo občutljiva na dotike, na svetlobo, na velike prostore. V trgovino sploh nismo mogli iti, pa kaj takega. Bolj zaprti smo bili, no, bolj omejeni pač na njene potrebe. Nismo hodili na obiske, bolj so oni k nam. Pomagali pa smo si z družino, moji, njegovi. Potem je šla v vrtec kasneje, drugače pa ni bilo kakšne druge pomoči, da bi bilo kaj podpore. Vem, da sigurno obstaja kakšna pomoč, ampak samo za tiste, ki jo nujno potrebujejo. (Osebni pogovor 2011.)

Mati svoje situacije ne dojema kot takšne, da bi nujno potrebovala pomoč. Pove, da je zaradi odsotnosti fleksibilnega varstva ostala s hčerjo doma. To je povzročilo tudi njeno osebno izoliranost, saj posredno pove, da se je le redko kam odpravila (»Ona je najbolj funkcionirala doma, …«). Hči se je po materinem navajanju najbolje počutila doma. Podobne pripovedi so pogoste, veliko mater zaradi skrbstvenega dela ostane doma in se vsaj v prvih letih ne vključi aktivno v zaposlitev.

Podobno so v raziskavi o zaposlenosti staršev otrok z ovirami ugotovili tudi Kagan, Lewis, Heaton in Cranshaw (Kagan et al. 1999). Poudarili so nujnost zagotavljanja finančnih sredstev staršem, ki skrbijo za otroka z oviro,saj največkrat eden izmed staršev ostane doma in skrbi za otroka z oviro, to pa za družino pomeni izgubo pomembnega dohodka.

DISKURZ STARŠEV O SEBI KOT O EKSPERTIH

Pogost diskurz staršev je bil tudi diskurz o sebi kot o izvedencih za zdravstveno stanje otroka. Starši so svoje stališče najpogosteje utemeljevali s tem, da so edini, ki so ob otroku ves čas in imajo pregled nad celotnim njegovim življenjem. Mati 19-letnega otroka pripoveduje:

> Jaz sem toliko časa po bolnicah, ne da sem pametna, vem, jaz svojega otroka že najbolje poznam 19 let. Vem, kaj se dogaja. Mogoče kdaj ne bi rada vedela, nočem niti vedet. Ker me tudi skrbi. In ne iščem ne vem kakšnih odgovorov od zdravnika. So mi razložili, kaj in kako je, in sem prišla do tega, da vidim, da je tako. Leta in leta se nisem zavedala, da je Natalija v bistvu slaba. Ampak sem delala podzavestno z njo kot z zdravim otrokom. Ob tistih momentih, ko je res zbolela, sem se začela zavedat, drugače pa ne. Pravzaprav moram priznat, da šele sedaj vidim, da je Natalija zares slaba. Lažje je, če si doma, lažje malo pozabiš. Ko prideš v bolnico, pa začneš resno razmišljat. (Osebni pogovor 2011.)

Materina pripoved je prežeta z diskurzom o tem, da je prav ona ekspert za otrokovo stanje (»jaz svojega otroka najbolje poznam že 19 let«). Hkrati pa pripoveduje tudi o tem, da se je resnosti njenega stanja začela zavedati šele v bolnišnicah (»ko je res zbolela, sem se začela zavedat, drugače pa ne«). Na podlagi teh izjav lahko sklepamo, da prav bolnišnično okolje staršem sporoča, da je otrok nezdrav, drugačen. Mati pravi tudi, da doma na to, da je otrok »drugačen«, laže pozabi. Svojo situacijo torej »normalizira« s tem, da svoje situacije ne primerja s situacijami drugih. Pripoved je tudi dober primer vpliva družbenih konstrukcij na interpretacijo lastne situacije, saj je mati šele v okolju, v katerem je bila podvržena ideji norme, začela čutiti »drugačnost« svojega otroka. To pa je prav tako izhodišče za inkluzivno prakso.

O tem, da širša družba ne razume položaja staršev, ki skrbijo za otroke z ovirami, pripoveduje tudi mati mlajšega otroka z oviro:

> Ponekod pokličeš, pa razložiš problem, potem pa slišiš: »Ja, takrat imate datum, takrat pridite.« Sploh nimajo posluha in jaz mislim, da sploh nimajo predstave, kako takšna družina živi. Da to ni enostavno. Midve v avto ne moreva iti same. Jaz v bistvu z njo na noben pregled, nikamor, niti na terapijo ne morem sama. Jaz moram imeti vedno nekoga zraven. Si ne predstavljam, kako bi bilo, če se moja mama ne bi mogla toliko vključevat, kot se. Sploh ne vem, kaj bi naredila. En kup stvari bi morala odpovedat, ne bi jih zmogla, ker mož tud ne more. Saj ga nikjer ne bodo gledal, če bo kar odhajal. Si vzame čas dostikrat, me pripelje na te razne preglede in gre z mano, ali me pa pripelje, pa kasneje pride iskat. Recimo, kadar sva na Nevrološkem [oddelku] hospitalizirane, potem sem sicer jaz lahko sama. Ker pridejo sestre, pa mi pomagajo, ampak prideš tudi na oddelke, kjer še sestre ne razumejo tvojega problema. Ker so medicinski kader, ki bi moral razumet, da ti ne boš nikoli pozvonil brez veze. Nikoli ne boš klical sestre zato, da pride samo malo pogledat. Večina staršev, ki jih poznam zdaj veliko, smo zelo skromni. Kakor si pač lahko v takšni situaciji skromen, seveda. Saj na nek način smo zahtevni, od družbe veliko zahtevamo in od tega našega zdravstvenega sistema. (Osebni pogovor 2011.)

Mati pove, da se ne počuti razumljeno v svojem položaju (»da sploh nimajo predstave, kako takšna družina živi«). Navaja tudi, da njene situacije ne razumejo tisti, ki bi jo pravzaprav morali razumeti, torej medicinsko osebje. Usmerjenost na medicino je pokazatelj tega, da hčerino oviranost razume predvsem z medicinskega vidika, kot diskurz zdravega in nezdravega telesa. Zato pričakuje tudi, da bodo strokovnjaki z medicinskega področja razumeli njen položaj skupaj s psihosocialnim vidikom, a to se ne zgodi.

Pawlyn in Carnaby (2009: 44) pišeta, da so osnovni gradniki dobre komunikacije med zdravstvenim osebjem in starši: (1) poslušanje staršev, (2) iskanje najboljšega načina komuniciranja, (3) individualna obravnava, (4) izogibanje sodbam o kakovosti življenja, (5) pomoč pri razumevanju in osmišljanju svoje situacije. To so tudi elementi, ki jih je mati v medicinski obravnavi pogrešala.

Pomembna je tudi pripoved mater o tem, da poleg moževe pomoči pri skrbi za otroka nujno potrebujejo pomoč še dodatne, tretje osebe. Zaradi moževe zaposlitve se kot dodaten skrbnik vključuje otrokova babica, ki jo mati navaja kot pomembno osebo, brez katere bi bilo skrbstveno delo občutno večje breme, če ne celo nemogoče.

O skrbstvenem delu kot delu, ki je najvišje na seznamu prednostnih nalog, govori tudi ena izmed mater, ki skrbi za mlajšo hčer s cerebralno paralizo:

> Vse se vrti okrog Brine. Več ali manj je Brina glavna pri naši hiši. Med tednom je kar naporno. Zjutraj ob pol šestih moramo vstat, najprej uredit sebe, potem si pa vzet eno uro ali več za njo, jo pripravit za v vrtec. Jaz sem štiri ure v službi in grem potem takoj po njo, pa domov, potem se pa popoldne tudi z njo ukvarjamo, kakšne fizioterapije moramo tudi sami delat. Sedaj, ko bo toplo, še malo ven skočiš, v bistvu je vse podrejeno Brini. Prva je Brina in potem so vse ostale stvari. Med tednom, med vikendom, kakorkoli, najprej je treba za Brino poskrbet, potem pa za vse ostalo, za vse ostale družinske člane. Dejstvo je, da tak otrok vzame enega čisto celega človeka. Samo da jo nahranimo, traja eno uro, potem pije po žlički, dolgo časa, potem pa nega, fizioterapija, delovna terapija, ker jo na stolček dajemo. Da jo damo na stolček, saj se sliši hecno, ampak za to porabim najmanj petnajst minut. Če je pridna, je hitreje. Vsaka stvar z njo je cela procedura. Mislim, časa ogromno vzame. Ogromno, ogromno. Potem nimaš časa za kaj drugega. Potem si vzameš tak ritem življenja. Saj skrbimo tudi za sina, ga nočemo nekam na stran dat, ampak tak otrok res rabi več pozornosti. (Osebni pogovor 2011.)

Mati pripoveduje, da je celotno življenje podrejeno skrbstvenemu delu za otroka z oviro. Iz pripovedi lahko razberemo, da je vsakodnevna skrb za takšnega otroka prepuščena staršem, ti pa morajo skrb za otroka zagotoviti sami s svojimi socialnimi mrežami. Mati opisuje predvsem časovno komponento skrbi. Razume jo kot najbolj negativno pri skrbstvenem delu (»Prva je Brina in potem so vse ostale stvari«). Ob tem sina omenja le mimogrede in upa, da mu posveča dovolj pozornosti. Svoja dejanja opravičuje s tem, da jo hči bolj potrebuje (»ampak tak otrok res rabi več pozornosti«). V luči te pripovedi lahko razumemo tudi odločitev posameznih staršev za obliko institucionalnega skrbstva, saj institucijo vidijo predvsem kot svojo časovno razbremenitev in ne kot možnost, ki bi bila za otroka najboljša.

POMEN RAZISKAVE O DRUŽBENI VLOGI IN SKRBSTVENEM DELU STARŠEV OTROK Z OVIRAMI

Analiza odgovorov staršev otrok z ovirami je pokazala, da so matere poglavitne skrbnice za otroke z ovirami in da najpogosteje prekinejo redno zaposlitev zaradi skrbi za takšnega otroka. O svojem skrbstvenem delu najpogosteje govorijo kar v množini. To kaže, da svojo vlogo razumejo kot skupno identifikacijo sebe in otroka z oviro, njuno življenje je zaradi skrbi zelo povezano.

Na podlagi pripovedi o doživljanju skrbi za otroka z oviro je moč razbrati kompleksnost in specifičnost posameznih življenjskih situacij staršev, ki skrbijo za takšnega otroka. Kako starši vrednotijo svojo življenjsko situacijo, čemu pripisujejo večji pomen in kje občutijo največje obremenitve, je odvisno od različnih dejavnikov.

Med njimi so najpomembnejši vpetost v socialne mreže, ekonomska situacija družine ter dostopnost in fleksibilnost socialnih storitev.

Starši se v svoji skrbstveni vlogi pogosto počutijo izolirane, saj so kljub temu, da v institucionalnem okolju sicer spoznajo starše s podobno izkušnjo, v domačem okolju najpogosteje edini, ki imajo izkušnjo skrbi za otroka z oviro. Izkušnja izoliranosti in nerazumljenosti starše preoblikuje v eksperte za svojo lastno izkušnjo in zdravstveno stanje otroka. Vendar pa je takšno ekspertno znanje v sodelovanju s strokovnjaki preslišano. Pridobivanje identitete kot eksperta za življenje lastnega otroka z oviro je tesno povezano tudi z lastno identifikacijo kot starša otroka z oviro.

Landsman (2009: 6) piše, da kljub temu, da je diagnoza pomemben gradnik pri identiteti staršev kot staršev otroka z oviro, določitev diagnoze ni nujno tudi trenutek identifikacije staršev s to vlogo. Piše, da ta proces pogosto traja dlje, saj je določanje diagnoze daljši proces, ki je povezan predvsem z doseganjem mejnikov v razvoju otroka.

Po identifikaciji z vlogo starša otroka z oviro pa starši pogosto ponotranjijo še družbeni diskurz o lastni tragični usodi, saj so prikrajšani za radost starševstva. Ob tem v družbi prevladuje prepričanje, da so slabi starši, saj naj bi prav oni odločilno vplivali na otrokovo oviro (Zaviršek 2005).

SKLEP

Starševstvo in skrb za otroke z ovirami prinašata vrsto kompleksnih situacij in družbenih odzivov, ki jih šele začenjamo razumeti. Raziskava je pokazala, da nekatere stiske staršev in skrbnikov otrok z oviro tudi danes ostajajo preslišane. Družbena konstrukcija starševstva ne predvideva rojstva otrok z oviro in idealizira brezpogojno starševsko ljubezen. Od otrok se pričakuje, da so nosilci razvoja in napredka ter nadaljevalci življenja.

V socialnem delu moramo prepoznati posledice takšnega družbenega diskurza. Oviro je treba obravnavati kot večplasten in večgeneracijski pojav izključenosti iz družbe. Izključena je ne le oseba s telesno, duševno ali socialno oviro, temveč predvsem tudi tiste pomembne osebe, ki so z njo povezane in opravljajo časovno in intenzivno neplačano delo (Zaviršek 2000).

Strokovnjaki moramo postati občutljivejši in bolje prepoznati mehanizme izključenosti, ki prizadenejo tako otroke z oviro kot tudi njihove starše ali skrbnike. Raziskava je pokazala, da je sistem socialnega varstva danes neobčutljiv za nekatere kompleksnejše obremenilne situacije. Kot cilj bi si morali zadati vzpostavitev primernih podpornih sistemov in skrbstvenih alternativ, da bi se obremenjenost s skrbstvenim delom staršev, ki skrbijo za otroka z oviro, zmanjšala. Podporni sistemi bi morali izboljšati možnosti tudi za vključevanje staršev v delovno okolje s polnim delovnim časom, spodbujati širjenje socialnih mrež staršev in skrbnikov ter tako spodbujati socialno vključenost staršev otrok z oviro.

VIRI

Albrecht, G. (ur.) (2006), *Encyclopedia of disability.* Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.

Burke, P. (2004), *Brothers and sisters of disabled children.* London, New York: Jessica Kingsley.

- (2009), Brothers and sisters of disabled children: The experience of disability by association. *The British Journal of Social Work,* 40, 6: 1681–1699.

Edwards, S. (2009), Definitions of disability: Ethical and other values. V: Kristiansen, K., Vehmas, S., Shakespeare, T. (2009), *Arguing about disability*: *Philosophical perspectives.* London, New York: *Routledge*.

Ivačič, B. (2005), Izkušnje mater otrok z motnjo v razvoju. *Socialno delo,* 44, 1–2: 47–55.

Jaeger, P. (2005), *Understanding disability: Inclousion, access, diversity and civil rights.* London: *Prager.*

Kagan, C., Lewis, S., Heaton, P., Cranshaw, M. (1999), Enabled or disabled? Working parents of disabled children and the provision of child-care. *Journal of Community & Applied Social Psychology,* 9: 369–381.

Landsman, G. (2009), *Reconstructing motherhood and disability in the age of »perfect« babies.* New York: Routledge.

Lupton, D., Fenwick, J. (2001), They've forgotten that I'm the mum: Constructing and practising motherhood in special care nurseries. *Social Science & Medicine,* 53: 1011–1021.

Oliver, M. (2012), *The new politics of disablement*. New York: Palgrave Macmillan.

Pawlyn, J., Carnaby, S. (ur.) (2009), *Profound intellectual and multiple disabilities: Nursing complex needs.* Oxford: Blackwell Publishing.

Shakespeare, T. (2006), The social model of disability. V: Davis, L. (ur.), *The disability studies reader.* New York, London: Routledge.

Shapiro, J. (1993), *No pity: People with disabilities forging a new civil rights movement.* New York: Three Rivers Press.

Swain, J., French, S. (2008), *Disability on equal terms.* London: SAGE.

Urek, M. (2005), *Zgodbe na delu: Pripovedovanje, zapisovanje in poročanje zgodb v socialnem delu*. Ljubljana: */cf**.

Uskun, E., Gundogar, D. (2010), The levels of stress, depression and anxiety of parents of disabled children in Turkey. *Disability and Rehabilitation*, 32, 23: 1917–1927.

Wolff, J. (2009), Disability among equals. V: Brownlee, K. (ur.), *Disability and disadvantage.* Oxford: Oxford University Press.

Zaviršek, D. (2000), *Hendikep kot kulturna travma: Historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi.* Ljubljana: */cf**.

- (2005), Hendikepirane matere, hendikepirani otroci: Antropološka perspektiva pri razumevanju družbenih ovir mater in otrok v socialnem varstvu in socialnem delu. *Socialno delo,* 44: 1–2: 3–15.

VLOGA KOORDINATORJA V LOKALNI MREŽI PROGRAMOV SOCIALNEGA VARSTVA V PREKMURJU

UVOD

Prekmurje sodi med socialno najbolj ogrožene pokrajine v Sloveniji. Glede na visoko stopnjo revščine in socialne izključenosti v Prekmurju se potrebe po mrežah pomoči vedno bolj povečujejo.

Naloga centrov za socialno delo je izvajanje socialnovarstvenih storitev in nalog na podlagi javnih pooblastil ter drugih dejavnosti javne službe, namenjene preprečevanju in reševanju socialne problematike (Zakon o socialnem varstvu 2007).

V prispevku bomo podrobno predstavili nalogo koordinatorja v lokalni mreži pluralnih programov socialnega varstva. Kot naloga centra za socialno delo je širši javnosti manj znana, čeprav je izjemno relevantna za pomoč ljudem v stiski. V trenutnih razmerah, ki vladajo v naši državi, se pomen in vloga koordinacije povečujeta. Center za socialno delo usklajuje in povezuje različne izvajalce socialnovarstvenih programov, saj so socialne stiske med prebivalstvom tako obsežne, da en izvajalec socialnovarstvenih programov vseh sam ne more zagotoviti. Treba je vključiti čim več različnih izvajalcev. S tem bomo dali uporabnikom možnost izbire in omogočili socialno vključenost. V Prekmurju socialnovarstvenih programov, namenjenih ranljivim skupinam, primanjkuje ali niso na voljo, zato so naloge koordinatorja še toliko pomembnejše.

KOORDINACIJA V LOKALNI MREŽI PROGRAMOV SOCIALNEGA VARSTVA

Namen sistema socialnega varstva je omogočiti socialno varnost in socialno vključenost vseh državljanov in drugih prebivalcev Republike Slovenije. Država in lokalne skupnosti morajo v okviru politik socialnega varstva zagotavljati pogoje, v katerih posamezniki lahko, v povezavi z drugimi osebami v družinskem, delovnem in bivalnem okolju, ustvarjalno sodelujejo in uresničujejo svoje razvojne možnosti in s svojo dejavnostjo dosegajo raven kakovosti življenja, ki je primerljiva s kakovostjo življenja drugih prebivalcev Slovenije in ustreza merilom človeškega dostojanstva. Kadar si posamezniki in družine ne morejo sami zagotoviti socialne varnosti, so upravičeni do pomoči, ki jo v okviru aktivne socialne politike zagotavljata država in lokalna skupnost (Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006–2010 2006).

V preteklosti je bila edina izvajalka dejavnosti socialnega varstva država. Leta 1992 sprejet zakon o socialnem varstvu je socialnovarstveno dejavnost razširil tudi na zasebne pravne in fizične osebe, bodisi na podlagi koncesije bodisi na podlagi dovoljenja za delo. Zato se je javna mreža izvajanja socialnega varstva razširila na več različnih izvajalcev. Še posebej se je razširilo področje neprofitnih prostovoljskih organizacij, ki s pomočjo sofinanciranja države delujejo na različnih področjih, na katerih ljudje v stiskah potrebujejo pomoč (Ferlan Istinič 2003, Kolarič 2008).

Danes so v izvajanje sistema socialnega varstva vključeni: država, lokalne skupnosti in institucije socialnega zavarovanja kot regulatorji in financerji, javne, zasebne neprofitne nevladne organizacije kot izvajalci, posamezniki, družina, sorodstvo, organizacije za samopomoč, prostovoljske organizacije in drugi, ki sestavljajo socialna omrežja uporabnikov sistema

socialnega varstva (Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006–2010 2006). Glede na veliko izvajalcev sistema socialnega varstva se je pojavila tudi potreba po koordinaciji socialnovarstvenih programov. Ta je bila med delovne naloge centrov za socialno delo umeščena z nacionalnim programom socialnega varstva do leta 2005.

Naloge centra za socialno delo v vlogi koordinatorja v lokalni mreži pluralnih programov socialnega varstva so zastavljene na več ravneh, z namenom, da center za socialno delo postane stičišče različnih izvajalcev in usmerjevalec v različne programe pomoči.

Številni izvajalci socialnovarstvenih programov in vedno večje potrebe po pomoči zahtevajo medsebojno povezovanje, dopolnjevanje, načrtovanje in pomoč, z namenom, da posamezniku, družini ali širši skupnosti ponudimo tiste storitve in programe, ki jih na podlagi ugotovljenih potreb le ti potrebujejo (Kuzmanič Korva 2003).

AKTULNA MREŽA SOCIALNO VARSTVENIH PROGRAMOV S POBUDAMI IN PREDLOGI

Na Centru za socialno delo Murska Sobota smo leta 2012 ažurirali in dopolnili zbornik pluralne mreže socialnovarstvenih programov v Upravni enoti Murska Sobota (prvič je bil izdelan leta 2004) in tako tudi zbrali ponudbo obstoječih socialnovarstvenih programov. Iz interne evalvacije socialnovarstvenih programov in predvsem potreb našega dela izhaja, da socialnovarstvenih storitev in programov v Prekmurju primanjkuje ali niso na voljo.

Evalvacija Resolucije o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006–2010 (2006) je pokazala, da je realizacija programov in storitev na državni ravni sicer uspešna, so pa opozorili na regijsko razpršenost, saj so programi koncentrirani v urbanih središčih. To dodatno potrjuje naše ugotovitve (Nacionalni program socialnega varstva za obdobje 2013–2020 2012).

Upravno enoto Murska Sobota sestavlja 12 občin na skupni površini 692 km^2. Zanjo sta značilni še dodatna geografska razčlenjenost in težja dostopnost storitev uporabnikom. Zaradi visoke stopnje brezposelnosti in s tem povezanih nizkih dohodkov naši uporabniki nimajo finančnih sredstev za pokritje prevoznih stroškov do Murske Sobote – tu se izvaja več programov kot v preostalih lokalnih skupnostih.

V okviru evalvacije socialnovarstvenih programov smo v našem centru za socialno delo zbrali predloge in pobude glede na potrebe, ki jih ugotavljamo pri svojem delu. Za uspešno razreševanje socialnih stisk posameznikov, družin in skupin prebivalstva bi bilo v našem okolju nujno treba uvesti več programov. Opisani so v nadaljevanju.

1. Programi za otroke, mladostnike in družine

Otroci so ena najranljivejših skupin v družbi. Gospodarska in finančna kriza povečuje stopnjo revščine prebivalcev, to pa vpliva tudi na življenje otrok. Otrokom in njihovim družinam smo dolžni zagotavljati podporo in pomoč, otrokom zagotoviti kakovostno življenje in razvoj ter zmanjševati socialno izključenost. Na področju varstva otrok in družine ugotavljamo največje pomanjkanje programov. Predvsem bi bilo treba vzpostaviti tole:

- Družinski center. V njem bi se izvajala psihosocialna pomoč otrokom in družinam, ki se srečujejo z različnimi stiskami in težavami, še posebej bi poudarili potrebo po programu za otroke in mladostnike, prikrajšane za normalno družinsko življenje, in programe, namenjene otrokom in mladostnikom s težavami v odraščanju.
- Dnevni center. V njem bi se izvajale preventivne dejavnosti, namenjene otrokom in mladostnikom, učna pomoč, urjenje socialnih spretnosti in druge dejavnosti, namenjene mladim. Spremembe, ki jih prinaša sodobna družba, se namreč izrazito kažejo tudi na mladih in njihovem razvoju. Današnja mladina ima precej več težav pri odraščanju in veliko pogosteje potrebuje pomoč za izhod iz njih.
- Mladinski dom. Ugotavljamo, da bi lahko veliko otrok in mladostnikov umaknili iz domačega okolja, če bi imeli možnost ostati v regiji in obiskovati iste šole. Tudi ko

nameščamo v mladinska domova v Mariboru in Ljubljani, pogosto ni prostih zmogljivosti, zato kljub motivaciji otrok in mladostnikov po namestitvi ti ostajajo v domačem okolju.
- Programi, namenjeni otrokom in mladostnikom po izhodu iz rejništva ali zavodskega varstva. Ti ob vrnitvi v domače okolje najbolj potrebujejo pomoč.

2. Programi za starejše osebe, ki so socialno izključene ali potrebujejo podporo in pomoč v vsakdanjem življenju

Starejši imajo na voljo domove za starejše in socialnovarstveno storitev pomoč na domu, a vsem našim uporabnikom cenovno ni dostopna in so v primeru neobstoja neformalne mreže popolnoma socialno izolirani. Za pomoč starejšim bi potrebovali programe družabništva in pomoč starejšim, kot so košnja trave, priprava drv, dostava živil iz trgovine ipd.

3. Programi, ki omogočajo neodvisno življenje gibalno oviranim, in drugi programi pomoči tem osebam

Programi, namenjeni gibalno oviranim, so razmeroma dobro zastopani, potrebna bi bila razširitev mreže. Povečati bi bilo treba zmogljivost v bivanjskih enotah varstveno-delovnih centrov.

4. Programi za etnično skupino Romov

V naši regiji živi največji odstotek Romov v Sloveniji. Obstoječe programe bi bilo treba razširiti in pozornost nameniti predvsem področju izobraževanja.

5. Mreža programov na področju zasvojenosti, na primer z alkoholom

V našem okolju zaznavamo velik, za Slovenijo nadpovprečen delež alkoholizma. To problematiko je obravnaval tudi Zavod za zdravstveno varstvo Murska Sobota na konferenci junija 2012; tudi tam so poudarili pomen preventivnih programov in skupnostnega reševanja problematike. Podobna situacija je tudi pri drugih zasvojenostih, najpogosteje gre za zasvojenost s prepovedanimi drogami. Potrebovali bi dnevni in pripravljalni center za odvisnike, terensko delo z odvisniki, preventivne programe in programe, ki bi omogočali vključitev uporabnikom ob izhodu iz komune ali zdravstvenih ustanov.

6. Programi za brezdomce

Število brezdomcev se v Prekmurju povečuje. Poleg prostih mest v zavetišču za brezdomce nujno potrebujemo dnevni center. V njem bi jim lahko zagotovili topel obrok, oblačila, prhanje, pomoč pri reševanju socialnih in zdravstvenih težav. Na cesti se zaradi številnih deložacij znajdejo celotne družine, tudi z mladoletnimi otroci, za katere ni možnosti namestitve.

7. Programi za odrasle osebe po prestani zaporni kazni

Programi po prestani zaporni kazni so eden od uspešnejših načinov, ki pripomore k uspešni reintegraciji. Nekdanji obsojenci potrebujejo pomoč pri vključevanju v vsakdanje življenje, takšnih programov pa v Prekmurju ni.

8. Programi za osebe s težavami z duševnim zdravjem

Programi, ki omogočajo vključitev v skupnost osebam z duševnimi težavami, so npr.: dnevni center za ljudi v duševni stiski, skupine za samopomoč, preventivne delavnice.

9. Programi za preprečevanje nasilja v družini, pomoč žrtvam nasilja in za delo s povzročitelji nasilja

10. Razvoj prostovoljnega dela in medgeneracijskega sodelovanja na vseh ravneh družbenega življenja

Oktobra 2012 smo v okviru nalog koordinacije sklicali delovni sestanek. Na njem so bili navzoči predstavniki pristojnega ministrstva, lokalne skupnosti ter ustanov in organizacij, ki bi lahko pripomogle k razširitvi mreže socialnovarstvenih programov. Ugotovili smo vsesplošno pomanjkanje programov. Predstavnica Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve Marjeta Ferlan Istinič je potrdila, da je v Prekmurju občutno pomanjkanje socialnovarstvenih

programov, in poudarila predvsem pomanjkanje programov, namenjenih preprečevanju nasilja v družini, programov za žrtve nasilja, programov za delo s povzročitelji nasilja, programov s področja varstva otrok in družine ter mreže programov na področju zasvojenosti.

Sami smo se na ugotovitev predstavnice Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve odzvali s pripravami na ustanovitev dnevnega centra za otroke in mladostnike. Deloval bo v Murski Soboti. Z vključitvijo otrok v dnevni center bomo s pomočjo svetovalnega dela in individualne obravnave celotne družine preprečevali razvoj tveganih oblik vedenja in osebnostnih motenj. S celostnim pristopom k obravnavanju družinske problematike bomo pripomogli k izboljšanju kakovosti življenja, to pa se bo pokazalo v njihovem neposrednem okolju.

Vzpostavili smo stik z Centrom za preprečevanje odvisnosti, ki deluje v okviru Zavoda za zdravstveno varstvo Maribor. Center izvaja različne programe pomoči zasvojencem s prepovedanimi drogami. Dogovorili smo se, da bo začel od 5. novembra 2012 dvakrat na teden delovati na področju Prekmurja. To je za regijo pomemben dogodek, saj takšnega programa tu še ni bilo.

Na pomanjkanje programov s področja preprečevanja nasilja v družini smo se odzvali s programom v okviru akcijskega načrta za preprečevanja nasilja 2012–2013 in pripravili smernice za delo. Prizadevamo si, da bi v prihodnosti vsaj štiri ure na dan deloval Center za preprečevanje nasilja. Predvsem pa bomo v sodelovanju s koordinatorko za obravnavo nasilja delovali v smeri ozaveščanja in preventive. Številne raziskave potrjujejo, da sta preventiva in ozaveščanje o problematiki nasilja najboljša načina odpravljanja nasilja. V projekt preventive bi želeli vključiti tudi osnovne šole. Otroci so po podatkih policije še vedno pogosto žrtve telesnega ali psihičnega nasilja v družini ali med vrstniki. Izvajanje vseh navedenih programov zahteva sodelovanje različnih akterjev in le s skupnim sodelovanjem bomo omogočili ljudem v stiski pestro izbiro programov pomoči, kot jo predvidevajo krovni programi socialnega varstva.

SKLEP

Razvoj pluralizma izvajalcev v socialnem varstvu je prinesel tudi pluralizem storitev in večjo izbiro uporabniku. Žal na našem območju še vedno ugotavljamo pomanjkanje socialnovarstvenih programov. To je delno tudi posledica koncentracije socialnovarstvenih programov v urbanih središčih in značilnosti pokrajine. Predvsem so potrebne spremembe v obstoječih programih in uvedba novih programov. Ugotavljamo, da se bo treba odzvati na trenutne gospodarske razmere in s tem povezano revščino in stisko ljudi. V Prekmurje se je socialna problematika zaostrila. Le s skupnim sodelovanjem bomo izboljšali kakovost življenja in povečali vključenost ranljivih in socialno izključenih skupin.

Sandra Zemljak

VIRI

Ferlan Istinič, M. (2003), Odnos nevladni sektor – država: Sodelovanje z nevladnimi organizacijami na področju socialnega varstva. Prepletanja, 8: 8–10.

Kolarič, Z. (2008), Socialna politika in neprofitni sektor. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kuzmanič Korva, D. (2003). Strategija oblikovanja mreže pluralnih izvajalcev. Socialno delo, 42, 3: 169–182.

Nacionalni program socialnega varstva za obdobje 2013–2020 (2012). Gradivo za javno razpravo, 11. 10. 2012. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/sociala/NPSV_2013-2020_121012.pdf (9. 12. 2012).

Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006–2010 (2006), *Ur. l. RS*, št. 39/2006.

Zakon o socialnem varstvu (2007), *Ur. l. RS*, št. 3/2007-UPB2 (23/2007 popr., 41/2007 popr.), 122/2007 Odl.US: U-I-11/07-45, 61/2010-ZSVarPre, 62/2010-ZUPJS, 57/2012.

DELOVNA TERAPIJA V TERAPEVTSKI SKUPNOSTI SPRING LAKE RANCH

UVOD

Avgusta in septembra 2001 sem mesec in pol kot prostovoljec delal v terapevtski skupnosti Spring Lake Ranch (izvirno Spring Lake Ranch Therapeutic Community)[1] v zvezni državi Vermont v ZDA. Ranč leži ob približno kvadraten kilometer velikem jezeru, 3 km od glavne ceste. Obsega približno 240 ha večinoma javorovih gozdov in pašnikov, manjši del površine pa je namenjen visokemu sadovnjaku in zelenjavnemu vrtu ter seveda stavbnemu zemljišču in zemljišču, namenjenemu gibanju ljudi in živali.

Opisujem stanje, ki sem ga zaznal v času mojega dela na ranču – opazovanje z udeležbo torej. V zadnjih dneh mojega bivanja v skupnosti sem tudi izvedel strukturiran pogovor z 18 stanovalci. Zbral sem tiste, ki so privolili v pogovor in ki so bili v tistem času navzoči v skupnosti. Iz pogovora sem želel ugotoviti socialno ozadje stanovalcev in razloge, ki so jih privedli v skupnost na ranču. Pripomnim naj, da sem moral od vsakega sodelujočega v pogovoru prej pridobiti pisno privolitev, besedilo zanj pa so mi sestavili v vodstvu skupnosti. Vodstvu sem moral predstaviti namen pogovora, predložiti pripravo za vodenje pogovora in vprašanja, ki jih bom postavil sogovornikom. Namen poročila je predstaviti terapevtsko skupnost, njeno organizacijo in metode delovanja slovenski in morda še drugi strokovni javnosti.

OPIS

Namen

Analiziram stanje v času mojega bivanja v skupnosti, zato uporabljam preteklik, čeprav je skupnost še aktivna. Terapevtska skupnost se je takrat deklarirala na spletu kot skupnost, ki si prizadeva ustvariti ugodno okolje za povečevanje sposobnosti za samostojno življenje oseb, ki so zaradi različnih razlogov izpadli iz družbe. Skupnost je sestavljalo približno 60 stanovalcev in kakšnih 25 redno zaposlenih. Osebe, ki so se zdravile, imenujem stanovalci, pač v skladu s filozofijo skupnosti, ki si je prizadevala za individualni terapevtski pristop.

Zaposleno osebje

Zaposleno osebje so sestavljali: direktor (bil je imenovan za določeno obdobje in je imel zadnjo besedo pri vseh pomembnejših zadevah), nekaj strokovnjakov oziroma ljudi, ki so na različnih usposabljanjih pridobili znanje o bolezenskih stanjih stanovalcev, a niso nujno imeli strokovnih nazivov, kakih osem članov osebja, zaposlenih v skupnosti dalj časa (več od 3 let), ki so po parih (različnega spola) živeli v zakonski ali zunajzakonski skupnosti – oba partnerja sta bila zaposlena v skupnosti na ranču – in še do deset mlajših članov osebja (starih med 20 in 30 let), zaposlenih v skupnosti na ranču za krajši čas (ti so ostali v skupnosti v povprečju od enega do dveh let, potem pa so si iskali drugih priložnosti v ZDA in drugih delih sveta). Zaposlena je bila tudi ena nekdanja stanovalka.

Razen nekaj članov zaposlenega osebja je imela večina preostalih srednješolsko izobrazbo, bili pa so razmeroma razgledani in so imeli praktična znanja, predvsem pa so bili

[1] Več o skupnosti je na voljo na spletni strani: http://www.springlakeranch.org (12. 12. 2012).

zdravorazumske socializirane osebe, takšne, ki so videle v življenju smisel in so si za prihodnost določale svoje cilje. Razen dveh ali treh profesionalcev, ki so živeli v naseljih nedaleč od ranča, so drugi z direktorjem na čelu živeli na ranču. Po navadi so bili tisti, ki niso živeli s svojim partnerjem, razporejeni na dva stanovalca, to pomeni, da so živeli v samostojni hiši z dvema stanovalcema, bili so jima tudi osebni svetovalci. Za delovanje skupnosti je skrbel in jo nadzoroval neplačani odbor zaupnikov (strokovno zunanje telo). Odločal je o pomembnejših strateških odločitvah, verjetno je v njegovo pristojnost sodilo tudi imenovanje direktorja.

Zgradbe na ranču

Na ranču sta stali dve večji in več manjših zgradb, vse lesene in pritlične, raztresene po ranču, značilne za ta del ZDA, v katerem gozdovi pokrivajo okoli 90 % površine. V eni od večjih zgradb v osrednjem delu ranča so imeli svoje mesto kuhinja, jedilnica, pralnica in še drugi skupni prostori. Druga večja nova zgradba je bila namenjena bivalnim sobam stanovalcev – vsak stanovalec je imel svojo sobo, po dva ali trije so si po navadi delili WC in kopalnico, zgradba pa je imela še zračen in pregleden skupni prostor. V nekaj manjših, praviloma trisobnih hišah so bivali po en zaposleni in dva stanovalca. Na ranču je bila še samostojna zgradba, namenjena različnim delavnicam in dejavnostim (majhna knjižnica, lončarska delavnica ipd.), ter več gospodarskih poslopij: nekaj hlevov za domače živali, ledenica za shranjevanje leda, manjši obrat za zgoščevanje javorjevega sirupa, shramba za živila in shramba za športne rekvizite.

Zdravstveno/duševno stanje stanovalcev

Stanovalci ranča so trpeli za različnimi boleznimi in bili v stanjih, ki jim niso omogočala samostojnega in neodvisnega delovanja v vsakdanjem svetu. Imeli so različne oblike depresij, stanja, ki so bila posledica na primer prometnih nesreč, stanja, ki so bila posledica odvisnosti od različnih opojnih sredstev (alkohol, droge, tablete).

Temeljni pogoj za sprejem stanovalca v skupnost je bil, da je oseba prišla prostovoljno. To je morala s podpisom tudi potrditi, po drugi strani pa je lahko kadarkoli prostovoljno zapustila skupnost. Drugi pogoji so bili, da je oseba v času prihoda v skupnost nehala uživati opojna sredstva, da s svojim ravnanjem ni ogrožala sebe in drugih stanovalcev ter zaposlencev, da je bila polnoletna[2] in da je bila sposobna plačevati 4200 dolarjev, kolikor je znašala takrat polna mesečna oskrba. Mesečno oskrbo so lahko na individualno prošnjo zmanjšali, če je vodstvo pri katerem od stanovalcev spoznalo delno finančno nezmožnost plačevanja in hkrati velik napredek pri izboljšanju stanja.

Kritje stroškov

Ameriške zavarovalnice stroškov bivanja v skupnosti navadno niso pokrivale, ker v skupnosti niso bili zaposleni strokovnjaki terapevti. To je svojevrsten paradoks, saj so bili stroški oskrbe v takšni odprti skupnosti prav zaradi tega za 50 % nižji od stroškov v primerljivih zaprtih skupnostih, ki so zaposlovale strokovnjake. Stroški so bili tako v celoti na ramenih stanovalcev oziroma njihovih družin. Bivanje v skupnosti so stanovalcem priporočili njihovi osebni zdravniki, ki so skupnost poznali, vanjo pa je prihodnje stanovalce pritegnila precej svobodna življenjska organiziranost – stanovalci so živeli popolnoma vsakdanje življenje, niso bili zaprti med štiri stene in so se lahko udeleževali povsem vsakdanjih življenjskih dogodkov.

Osebni svetovalci

Stanovalec je ob prihodu v skupnost dobil svojega osebnega svetovalca. Z njim se je dobival na pogovoru dvakrat do trikrat na teden, po potrebi pogosteje. Pogovarjala sta se o stanovalčevem osebnem stanju. Svetovalci

[2] O tem, koliko je bila ta starost, nimam podatkov.

so si podatke o stanjih stanovalcev zapisovali, ker so to potrebovali za tedenska poročila in za spremljanje sprememb stanja v času bivanja. Svetovalec in stanovalec sta se po navadi usedla za eno izmed miz na prostrani livadi pred skupno jedilnico, drugi pa ju niso motili. Prostovoljci in zaposlenci za krajši čas največkrat niso imeli vloge svetovalcev. V času mojega bivanja v skupnosti sva bila prostovoljca dva, jaz in kolegica iz Nemčije. Bivala sva v eni izmed samostojnih pritličnih lesenih hiš, raztresenih po ranču.

V skupnosti je veljalo načelo enakopravnosti med vsemi člani skupnosti – stanovalci in zaposlenimi osebami. Tudi opravil niso delili na ženska in moška. Vsi smo opravljali vsa dela, celo direktor je opravljal dežurstvo v kuhinji kakor vsi drugi. Pri prihodu mi niso predstavili skupine zaposlenega osebja in skupine stanovalcev, temveč smo se spoznavali, kakor je naneslo (samo z imeni). Tako sem bil zares gotov glede vseh članov skupnosti, ali so zaposlenci ali stanovalci, šele po enem mesecu bivanja v skupnosti.[3]

Dnevni urnik

Vsakdanje življenje v skupnosti je temeljilo na delu. Skupnost je bila organizirana s posrednim ciljem, da stanovalcem na ranču zagotavlja celodnevno smiselno zaposlitev, pri kateri se bodo počutili koristne, in druge dnevne rutine in dejavnosti v prostem času. Zjutraj je bil skupni zajtrk, ob 8.30 je bil sestanek vseh stanovalcev. Na njem so posamezni vodje skupin na kratko poročali in razporedili stanovalce za različna dela in opravila. Dopoldan se je delalo od 9. do 12. ure, potem je bil čas za kosilo, po njem pa spet delo od 14. do 17. ure. Večerja je bila od 18.30. Ves preostali čas so imeli stanovalci prosto, razen tistih, ki so bili dežurni (npr. pomoč pri pomivanju posode). Vrsta delovnih opravil je bila v marsičem odvisna od letnega časa – treba je bilo opraviti vse delo na ranču: nega in hranjenje domačih živali na ranču (kokoši, koze, lami, prašiči), košenje trave, obiranje jabolk in drugih sadežev, skrb za bivalni prostor okoli zgradb, najrazličnejša popravila, cepljenje in spravilo drv za kurjavo in kurjenje pri zgoščevanju javorjevega sirupa, zbiranje javorjevega soka, žaganje leda pozimi na bližnjem jezeru in spravilo ledu v ledenico, prodajanje pridelkov na mestni tržnici vsako soboto in še veliko drugih drobnih opravil. Nedelja je bila dela prost dan in tudi čas za odhod v mesto.

Smisel dela

Pri organizaciji dela je bil vedno poudarek na smiselnosti in sodelovanju. Živali so potrebovale hrano in jo rade sprejemale, zgradbe na ranču je bilo treba vzdrževati, dograjevalo se je tudi kaj novega, prav tako je bilo treba pridelati hrano za skupnost[4], kurjava za zimo je bila nujna, dva zaposlena v kuhinji sta potrebovala pomoč pri pripravi in postrežbi hrane ter pomivanju. Pri izbiri načinov opravljanja posameznih del so dobivali mesto takšni, pri katerih je morala skupina sodelovati (npr. drva smo prenašali s podajanjem iz rok v roke, posamezno opravilo je opravljala majhna skupina namesto posameznik) – pomembnejše je bilo sodelovanje pri delu kot pa hitrost opravljanja dela. Pomembno je bilo, da so stanovalci sami opravljali delo, čeprav z napakami – boljše je bilo na primer, če je stanovalec zabil tri žeblje postrani, kot pa da bi zaposleni dobro zabil enega. Prav tako je imelo sodelovanje prednost pred časovno komponento – marsikdaj bi hitreje opravilo delo manj oseb, vendar smo vključevali še osebe, ki so bile manj uspešne pri opravljanju nekega

[3] Resnici na ljubo sem za številne člane skupnosti kmalu ugotovil, kam sodijo, pri nekaterih pa dokaj pozno, ker se stanovalci in zaposlenci na zunaj niso v ničemer razlikovali. Po podatkih bi lahko vprašal tudi katerega od vodilnih v skupnosti ali kolegico prostovoljko, saj mi je tudi ponujala informacije, vendar sem želel status članov skupnosti ugotoviti brez zunanje pomoči.

[4] Nekaj lastnih potreb po hrani smo pokrili sami, drugo pa je skupnost kupovala. Poudarek je bil na ekološko pridelanih živilih. Vsi obroki so bili samopostrežni, postreženi na veliki ovalni mizi. Jedi so bile sestavljene predvsem iz zelenjave, žit, stročnic, sadja; meso je bilo redko in žilavo, ker je bilo od živali v prosti reji. Hamburgerja, pečenega krompirčka in podobnih živil ni bilo na jedilniku.

dela. Te osebe niso bile nujno samo stanovalci, pač pa tudi člani zaposlenega osebja. Stanovalci so prinesli v skupnost individualno oblikovane sposobnosti za opravljanje različnih del. Te so izkoriščali in skušali delati z drugimi, tudi z zaposlenim osebjem.

Oblikovanje skupin

Vodje skupin so pri oblikovanju delovne skupine upoštevali naravo in količino dela, sposobnosti posameznikov za opravljanje dela (voljo do opravljanja določenega opravila štejem med sposobnosti) in ne nazadnje osebnostno ujemanje med stanovalci. Načelo, da niso nikogar v nič silili, je bilo čutiti na vsakem koraku. Posamezniki (stanovalci in zaposleni) so se po svojih željah vključevali v posamezne dejavnosti, ki so bile na voljo. Lahko so predlagali tudi svoje, ker je bila samoiniciativnost pričakovana. Tako so stanovalce občasno povprašali, kaj jim je v skupnosti všeč in kaj ne, povprašali so jih tudi o njihovi naklonjenosti do drugih stanovalcev in zaposlenega osebja. Spomnim se dogodka, ko so me s stanovalcem, starim kakšnih 19 let, dodeli za prekritje neke lope z ivernimi ploščami. Fant je bil redkobeseden, sam pa tudi nisem rinil vanj z vprašanji. Popoldan je vrgel žago iz rok in me nekam poslal. Delo sva kljub temu opravila, sam pa sem v poročilo zapisal željo, da me v skupino s tistim stanovalcem ne bi več dodelili. In res, nihče od vodilnih me ni o tem ničesar več spraševal, pa tudi s fantom nisva od tistega dne nikoli več delala v isti skupini.

Primera dveh stanovalcev

Prvi primer je moški, star okoli 40 let, po poklicu pravnik, brez otrok in razvezan, ki je zapadel v hudo alkoholno odvisnost.[5] Stanovalec je bil v skupnosti že približno mesec dni pred mojim prihodom in se je vsak dan udeleževal vseh del. Očitno je izrazil željo po delu in druženju z mano, zato so me večkrat dodelili z njim – cepila sva drva v gozdu, kopala jamo ob ribniku, enkrat sva šla celo na tridnevno planinsko turo[6] po planinski poti, ki je vodila mimo. V času, ki sva ga preživela skupaj, sva se pogovarjala o vseh mogočih rečeh, med drugim je beseda nanesla tudi na odnos do alkohola. Pomembno se mi zdi, da mu je neobremenjena oseba na neformalen način (ko sva sedela sredi gozda na štorih) pravila o svojem odnosu do alkohola – povedal sem mu svojo realnost, da prihajam iz vinorodne dežele in da tam popijemo razmeroma veliko alkohola in da sem tudi sam kdaj opit, vendar s tem nimam težav. Dodal sem, da se mi zdi vzdrževanje primernega ravnotežja v življenju ključno. Pri sestopu s planinske poti sva prišla do obcestne gostilne. Prvič od svojega prihoda v skupnost je mož sedel v javnem lokalu, sam sem si po svoji navadi naročil pivo, on pa je pil gazirano nealkoholno pijačo. Medtem sva se pogovarjala o doživetjih s planinskega izleta.

Drugi primer je ženska, stara okoli 30 let, učiteljica španščine v nižjih razredih osnovne šole. Skupnosti se je pridružila 14 dni po mojem prihodu. Trpela je za nekakšno depresijo.[7] To je bilo mogoče sklepati po tem, da po besedah njene zaupnice ni skrbela niti za minimalno higieno – umazano perilo se je kopičilo v kotu njene sobe. V pogovore na družabnem prostoru pred jedilnico se je rada vključevala in se »lepila« na posamezne osebe. Bila je kadilka[8], svojih cigaret pa si redno ni kupovala, pogosto jih je tudi pozabila vzeti s sabo. Sčasoma je njeno vedenje nekaterim stanovalcem začelo postajati zoprno, zato so ji odklonili prošnjo za cigareto. Po štirinajstih dneh je spoznala, da ji s svojo strategijo ne uspeva, zato jo je začela spreminjati. Počasi je začela bolje skrbeti

5 V skupnosti stanovalci niso smeli prinašati in uživati alkoholnih pijač, zaposleno osebje pa si jih je lahko po želji prinašalo iz trgovine, vendar je bilo uživanje na javnem mestu nezaželeno.

6 Turo sva izvedla na mojo pobudo zunaj rednega delovnega programa s posebnim dovoljenjem direktorja skupnosti.

7 Moje ugibanje o njenem stanju glede na njeno vedenje. Zdravniške diagnoze njenega stanja nisem nikoli izvedel niti nisem zanjo nikogar vprašal.

8 Kajenje je bilo prepovedano v vseh zgradbah, tudi v bivalnih sobah. Kadilci smo (takrat sem še kadil) lahko kadili zunaj pred hišami.

za svoje potrebe: v družbo je prinašala svoje cigarete, ni več sledila določenim osebam, opazno bolje si je urejala zunanjost, pa tudi svojo sobo je začela pospravljati.[9]

Pomembna okoliščina, ki je pripomogla k njeni spremembi vedenja, je bila, da je prišla v skupnost ljudi, ki jih prej ni poznala. Ob prihodu in v času nekajdnevne preizkusne dobe so jo vodilni gotovo seznanili s pravili življenja v skupnosti, o spreminjanju njenega vedenja pa je niso učili neposredno. Namesto tega je bila prepuščena vplivu interakcij s prebivalci skupnosti. Na primer, dva od stanovalcev sta ji neposredno odklonila dajanje cigaret, en stanovalec jo je vprašal, kako to, da si nič ne pere. Neko popoldne, ko sem se namenil k jezeru, sem jo videl sedeti na neki klopi. Ker je imela tudi težave s telesno težo, se je zelo malo gibala. Povprašal sem jo, kako je kaj, ji povedal, kam grem, in jo povabil, naj gre z mano tistih 15 minut. Pri tem sem se vedel kot prijatelj ali znanec, ne pa kot učitelj, ki jo želi naučiti zdravega življenja, pogovarjala pa sva se o vsem mogočih rečeh, samo o debelosti ne. Na naslednjem tedenskem sestanku vseh zaposlencev se je pokazalo, da je bil njen izlet k jezeru prva gibalna dejavnost v njenem prostem času do takrat.

SKLEP

Skupnost je ustvarjala razmere za čim bolj vsakdanje bivanje stanovalcev in zaposlenih. To ni bilo podobno zdravljenju. Vsakdanje bivanje je vključevalo zagotavljanje dejavnosti (poudarek je predvsem na delovnih) ves dan. V času svojega bivanja v skupnosti so stanovalci prihajali v stik z drugimi stanovalci, zaposlenimi in nekaj prostovoljci. Po zaslugi neformalne komunikacije so se stanovalci seznanjali z vsakdanjimi življenjskimi praksami in s pogledi na svet posameznikov in nekatere od teh praks, ki so pomembne za samostojno življenje, tudi usvajali in potem spreminjali svoja ravnanja. Postopno so postajali sposobni za samostojno življenje zunaj skupnosti, v prvi fazi v zunanjih enotah skupnosti v mestu, na koncu pa popolnoma samostojno. Pri tem je ključno vlogo igrala izbira zaposlenih nestrokovnjakov in prostovoljcev, ki so s svojim uravnoteženim odnosom do življenja vnašali v skupnost pestrost in druge navduševali za dejavnosti.

Tomo Kadilnik

[9] Prinesla je svoje perilo v pranje. Na ranču je bila pralnica z nekaj večjimi pralno-sušilnimi stroji. Vsak član skupnosti je moral svoje umazano perilo prinesti v pralnico. Tam ga je sam opral in posušil.

KONFERENCA »BREAKING THE MOULD: HUMANITARIAN AID AND EMPOWERING LOCAL COMMUNITIES« (RAZBIJANJE KALUPA: HUMANITARNA POMOČ IN KREPITEV LOKALNIH SKUPNOSTI)

UNIVERZA DURHAM, 1.–3. APRIL 2012

V starem univerzitetnem mestu Durham v severni Angliji na eni prvih britanskih univerz (1072) je potekalo nadaljevanje ali nadgradnja konference o katastrofah leta 2009, ki se je v veliki meri opirala na naš projekt na Šrilanki (gl. spletno stran Fakultete za socialno delo, povezavo »mednarodno sodelovanje«, povezava »vzpostavitev študija socialnega dela na Univerzi v Colombu«), hkrati pa je poskušala premisliti durhamski lastni, precej bolj zapleteni projekt na Šrilanki. Toda če so prejšnjo konferenco še zaznamovale humanitarne organizacije, so bile tukaj v manjšini. Prevladovale so izkušnje z najrazličnejšimi projekti, pri katerih so sodelovali akademiki in akademičarke z vsega sveta, kakšnih 100 vsega skupaj. Konferenca je bila mogoče prelomna. Fokus se je od »upravljavskih« tem premestil k praktičnim in kritičnim. Sam sem imel dokaj kritičen prispevek, o katerem sem mislil (glede na prejšnjo konferenco), da bo izjema, a je bilo kritičnih prispevkov še zelo veliko in je prišlo do sijajne, čeprav ne povsem reflektirane konvergence.

Konferenco je odlično organizirala in vodila naša sodelavka Lena Dominelli. Odprla (čeprav ne na začetku) jo je generalna podsekretarka za humanitarne zadeve in koordinatorica Združenih narodov za nujno pomoč baronica Valerie Amos z dokaj simpatičnim govorom, v katerem je pohvalila vse in vsakogar, zlasti pa iskanje novega modela. Tako imenovani *key note speakers* (»ključni govorci«) so bili vsi po vrsti zelo zanimivi, posebej pa dolgoletni delavec v nevladnih ustanovah Vinja Ariyaratne s Šrilanke, ki je govoril o »prožnosti do katastrof« s pomočjo socialne krepitve skupnosti, etiopski socialni delavec in mislec Abye Tassé, ki dela v Mavretaniji in je govoril o odzivih na sušo v Etiopiji, strokovnjak za plazove David Petley z gostiteljske univerze, ki je predstavil nekaj fascinantnih opažanj iz geologije. Vsi so pokazali na protislovja, v katerih deluje humanitarna pomoč. O »izgradnji prožnosti« je govorila Annamaria Capanini z univerze Milano Bicocca in še številni drugi.

Ni mi čisto jasno, ali je bil izraz *resilience* vedno rabljen v izvirnem pomenu prožnosti, elastičnosti (in kvečjemu še prilagodljivosti) ali pa je pridobil kakšne nove pomene; vsekakor je postal ena ključnih besed v nečem, za kar bi lahko izumili izraz »socialna katastrofologija«. Sam ga razumem kot zmožnost skupnosti, da si opomore, analogno feminističnemu konceptu »okrevanja«.

Druga naša sodelavka Shula Ramon je govorila o socialnem delu v kontekstu oboroženega konflikta. Edina je neposredno obravnavala to vedno aktualno temo, ki je bila implicitno navzoča še v drugih prispevkih, in se je upravičeno vedno jezila, kadar je bila obravnavana površno.

Izvrstne prispevke so pripravili univerzitetni učitelji iz Bangladeša, med drugim (Ayesha Akter in sod.) o proticiklonskih zaščitnih stavbah, ki so se izkazale za smrtno nevarne pasti. Indijka Ratchana Patni z univerze Brunel je kritično predstavila neokolonialistične prakse mednarodnih nevladnih organizacij. Osemdesetletni Suman Fernando z londonske metropolitanske univerze, Šrilančan, je potrdil naša opažanja o izjemnem pomenu solidarnosti takoj po cunamiju, ki se je končala s prihodom organizirane pomoči. Naomi Pendle z bristolske univerze je opozorila na vključenost humanitarnih projektov v južnosudansko zemljiško reformo, pri čemer je omenjala tudi Darfur

in Nubijsko višavje. Na vprašanje, ali kaj ve o delu Toma Križnarja, je odgovorila, da ne. Med odmorom pa je pristopil k meni nekoliko skrivnosten gospod in povedal, da je prav on rešil Toma iz darfurskega zapora (takrat je delal v misiji Združenih narodov), česar Tomo najbrž niti ne ve. Zahvalil sem se mu in zvedel še nekaj podrobnosti, ne pa njegovega imena.

Več prispevkov je obravnavalo sečuansko in druge katastrofe na Kitajskem. Kai Zhu z oddelka za socialno delo zhejiangške normalne univerze (tako se univerza imenuje) je na vprašanje, kako se je na njihovo akcijo v šolah odzvala lokalna oblast, odgovorila, da so bili premajhni, da bi jih lokalna oblast sploh opazila.

Če povzamem, konferenca je bila vredna obiska in je ponudila dovolj nastavkov za nadaljnji kritični razmislek tako v teoriji kakor v praksi. Najprej bo treba najbrž premisliti odvisnost modela, ki mu rečemo humanitarna pomoč, od različnih interesov v ozadju, in se mu mogoče kar odreči. A s čim ga lahko nadomestimo v sedanjem kontekstu financiranja? Ali, natančneje, s čim lahko nadomestimo sedanji kontekst financiranja, ki niti ne skriva svojih prioritet? Ključno vprašanje pa je povsem praktično. Kako, če sploh, lahko pomoč deluje emancipacijsko ali v interesu emancipacije? Tu mednarodna perspektiva pravzaprav na novo odpira temeljna konceptualna vprašanja sodobnega socialnega dela.

Bogdan Lešnik

Darja Zaviršek (2012)

OD KRVI DO SKRBI

Socialno starševstvo
v globalnem svetu

Maribor: Aristej, zbirka Scripta. 171 strani.
ISBN 978-961-220-082-4.

Knjiga *Od krvi do skrbi: Socialno starševstvo v globalnem svetu* je novo kritičnorefleksivno in angažirano delo ugledne, tudi v tujini uveljavljene profesorice Darje Zaviršek s Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani. Zanimivo je, da je to delo prvo v Sloveniji, ki se celovito in poglobljeno loteva vselej aktualne, v sodobnosti pa še posebej žgoče tematike socialnega starševstva.

Izjemno zaželeno bi bilo, da bi ta(ka) knjiga izšla že veliko prej! Sama sem recimo pred slabimi tridesetimi leti odraščala v družini, ki je sistem ni znal umestiti, in sem imela zato množico administrativnih težav, toda nikakor ne zgolj teh; posebej pa se mi je vtisnilo v spomin, da nobeden izmed strokovnih vprašalnikov, ki smo jih reševali med osnovnim in srednjim šolanjem, ni predvidel kategorije družinske oblike, v katero bi se mi uspelo umestiti.

Brez dvoma pa se njena vrednost ob sodobnih spremembah družinskih oblik, intimnih partnerstev, sorodniških razmerij, starševskih praks v smeri vse večje pluralizacije še povečuje. In nedavni neuspel poskus sprejetja družinskega zakonika (marec 2012) lepo ponazarja, da kljub morda nekoliko večjemu sprejemanju in manjši stigmatizaciji pluralnih družinskih oblik še vedno (in zaradi vse večjega obsega različic socialnega starševstva še bolj) obstaja izjemna potreba po takem delu. Zato izjemoma že na začetku recenzije apeliram na čim več Slovencev in Slovenk – ne samo na člane družin, v katerih je starševstvo (bilo tudi) socialne narave, strokovnjake/-nje iz skrbstvenih, pedagoških, sodniških poklicev, snovalce/-ke in izvrševalce/-ke politik, študente/-ke – da vzamejo to dragoceno knjigo v roke. Tudi diskurz je kljub znanstvenosti dostopen širšemu bralstvu.

Knjiga je sestavljena iz šestih osrednjih poglavij. V prvem (*Starševstvo v dobi zatona zakonske zveze*) avtorica umesti starševstvo v trende, ki jih prinaša sodobna transformacija družinskega življenja. Pri tem predstavi in komentira veliko relevantnih statističnih in formalnopravnih (zakonskih) podatkov – in to v longitudinalni in mestoma tudi v mednarodno primerjalni (nekajkrat celo antropološki) perspektivi. Poleg tega začne že v tem poglavju analizo različnih dejavnikov teh sprememb v gospodarsko razvitih družbah (ekonomskih, tehnoloških, družbenih ipd. – npr. vse manjše število norm in sankcij v zvezi s poroko, razpad rigidnih spolnih norm in dihotomij, razvoj tehnologij na področju človeške reprodukcije). Družina, starševstvo, sorodstvo so predstavljeni kot vse bolj fluidni, dinamični, individualni, procesualni koncepti.

V drugem poglavju (*Od krvi do skrbi*) Darja Zaviršek poglobljeno tematizira sam osrednji koncept in razpravlja o razlogih za glorificiranje biološkega starševstva. Socialno starševstvo definira kot

razmerje med otrokom in staršem, ki temelji na dolgotrajnem, socialnem, ekonomskem in čustvenem odnosu skrbi in navezanosti, znotraj katerega odrasli opravlja starševske funkcije ter ima starševske dolžnosti in pravice. (Str. 31.)

To starševstvo nastane kot formalnopravni odnos, ki ga regulira država (poroka, posvojitev), kot razmerje do otrok, ki izhaja iz intimnega razmerja med odraslimi in je brez formalnopravne povezave (ponekod mavrične družine, ponekod zunajzakonske skupnosti), in kot samodefiniranje doživetega odnosa iz perspektive otroka, ki odraslega občuti in doživlja kot starša (babice, služkinje, varuške, druge osebe v skupnosti) (str. 32). Slovenska zakonodaja

v celoti gledano ne daje povsem enakih pravic staršem, ki z otrokom niso genetsko oz. biološko povezani. Avtorica opozori, da je to starševstvo obstajalo in obstaja v vseh znanih kulturah (tako v nižjih kot višjih družbenih slojih – seveda zaradi različnih razlogov), dandanes pa je obseg tega starševstva zelo povečan (združene družine, posvojeni otroci, mavrične družine ipd.).

V tem poglavju je posebej zanimiva avtoričina razprava o razlogih za manjvrednost oz. nevidnost tega starševstva v sodobni Evropi, čeprav nobena študija ne kaže, da je biološko starševstvo *a priori* kakovostnejše od socialnega. S sklicevanjem na Goodyja pojasni uveljavljen normativni status zakonske zveze in mitifikacijo biološke zveze med odraslim in otrokom z utrjevanjem krščanske ideologije. Ta je kot odklonske označila družinske oblike, ki ji ekonomsko niso koristile, da bi lahko prišla do družinskega premoženja in imela večji nadzor nad prebivalstvom. Tako je npr. v Evropi prepoved posvojitev veljala vse do 20. stoletja; ponovna poroka je dovoljena le v primeru smrti enega od zakoncev, pri tem pa je bila socialna mati »projekcijsko platno negativnih človeških lastnosti« (str. 42) – da se je ohranjal primat krvne družine pred socialno. Zaviršek hkrati kot »zanimivo« (str. 45) označi krščansko obredno prakso botrstva kot prav tako primera socialnega starševstva – v primeru smrti ali pomanjkanja staršev sta skrb za otroka prevzela boter oziroma botra.

Preostala štiri osrednja poglavja (*Mednarodne posvojitve kot posledica liberalizacije vsakdanjega življenja*, *Socialno starševstvo v globalnih družinah* – to je poglavje o plačanih gospodinjskih in skrbstvenih delavkah iz revnih držav, ki so del globalnih tokov neoliberalnega gospodarstva, *Pripovedi otrok in mladih iz mavričnih družin*, *Ko se pomešajo tekočine: medicinska reprodukcija in socialno starševstvo*) prinašajo sistematične in natančne vpoglede v posamezne vrste socialnega starševstva. Avtorica je predstavila razsežnosti posameznih oblik ter zakonodajne okvire v slovenski in primerjalni perspektivi, predvsem pa velja pohvaliti njeno pronicljivo, subtilno analizo različnih vprašanj, dilem, problemov, ki jih posamezne vrste socialnega starševstva prinašajo.

Posebej bi poudarila opozarjanje, da slovenska zakonodaja ne spodbuja »pravice vedeti« v primeru posvojitev in v primeru medicinske reproduktivne tehnologije oz. je vse prepuščeno presoji konkretnega strokovnjaka oziroma strokovnjakinje. V tem delu je precejšen poudarek tudi na predstavitvi stereotipizacije, stigmatizacije, patologizacije, nevidnosti, ki so jih (lahko) deležni ti otroci, socialni starši, varuške ipd. – in na ranljivosti. Ta poglavja so na več mestih ganljiva, sploh ker so v njih pogoste dobesedne izjave in pripovedi različnih oseb, na katere se preučevani fenomen nanaša. Citati izhajajo iz avtoričinih že opravljenih raziskav (nekateri podatki so bili tudi že objavljeni, nekateri so prvič podrobno predstavljeni v tej knjigi – intervjuji z otroki iz slovenskih mavričnih družin), iz raziskav drugih (recimo pričevanja otrok aleksandrink iz knjige Katje Škrlj), iz njenih etnografskih zapisov o vsakdanjem življenju, s spletnih forumov. Knjigo popestrijo tudi objavljene fotografije in oglasi.

Naj posebej izrazim navdušenje tudi nad pozornostjo, ki jo avtorica namenja kritični refleksiji o jeziku, in sicer o različnih poimenovanjih, ki kažejo družbeno konstruirano večvrednost biološkega starševstva nad socialnim. Pri tem pa nekoliko preseneča, da knjiga ne afirmira izraza starševanje, ki smo ga v svoja znanstvena in poljudna dela po zgledu angleške besede *parenting* (nasproti *parenthood*) kljub negodovanju lektorjev in lektoric že uvajale nekatere avtorice (recimo Mirjana Ule, Tanja Rener). To delo bi lahko dodatno pripomoglo k uveljavitvi tega, po mojem mnenju za stroko potrebnega izraza. Prav tako je presenetljivo, da avtorica poudari teorijo navezanosti zgolj v poglavju o posvojitvah, v okviru razprave o institucionaliziranih otrocih – pri tem omeni feministične kritike pionirja Bolwbyja, pohvali njegov izjemno pomemben prispevek h kritiki škodljivih učinkov institucionalnega zavodskega sistema – ne pa tudi postbowlbyjevskih dognanj o tem, da otroci vzpostavljajo (za razvoj ključno) varno navezanost z različnimi (dostopnimi in odzivnimi) osebami (nikakor ni nujno, da gre za enega skrbnika/-co oz. biološko mater, kot so namigovale začetne raziskave). Te ugotovitve za nejeverne tomaže ponujajo še dodatne znanstvene dokaze za »neoporečnost« socialnega starševstva. Vendar pa avtorica v sklepu žal ocenjuje, da bo v Sloveniji kljub pestrosti družinskih konstelacij potrebnega še veliko časa, da se bomo približali pluralnemu konceptu starševstva. (Str. 155.)

Želim si, da bi ta knjiga pomagala k skrajšanju tega časa in da bi naše politike čim prej v celoti podprle prakse, ki jih ljudje živijo.

Metka Kuhar

Kim Strom-Gottfried (2007)

STRAIGHT TALK ABOUT PROFESSIONAL ETHICS

Chicago, Ill: Lyceum Books. 237 strani.
ISBN 1-93347-803-9.

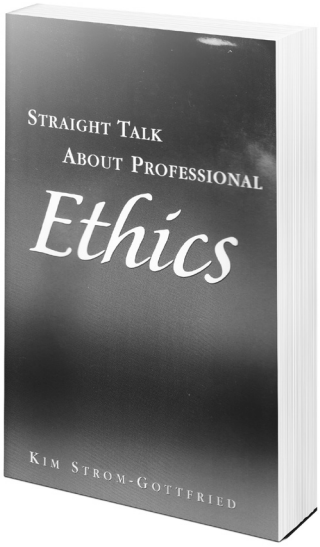

Etika je eno od področij, za katera se pogosto zdi, da ve o njih vsak nekaj povedati, hkrati pa takrat, ko je treba o njih povedati kaj kanček bolj poglobljenega, večinoma presodimo, da nismo dovolj kompetentni, da bi o njih govorili. Vsakdo se v svojem življenju gotovo kdaj sreča s težavnimi odločitvami, strokovni delavci na področjih, ki vključujejo (človeška) življenja, pa morda še pogosteje. Najpogosteje pa se znajdejo v etičnih dilemah tisti, ki poznajo svoje notranje oziroma strokovne vrednote in jih hočejo upoštevati; tisti, ki so glede teh bolj »površinski«, morda določenih situacij sploh ne prepoznajo kot problemskih, predvsem v situacijah, v katerih ni nekaj prav in nekaj narobe (to so pravzaprav preproste situacije – vsaj z vidika odločanja, če že ne ravnanja), ampak se je treba odločiti med ravnanji, ki imajo vsako svoje opravičljivo ozadje, ali med posledicami, ki so vse enako negativne. Takšnih situacij je zagotovo veliko tudi na področju socialnega dela: zato so recimo v Združenih državah Amerike predavanja iz etike na področju dodiplomskega študija socialnega dela obvezna. Tudi produkcija literature o tej temi je v ZDA velika, etični kodeks v socialnem delu pa izjemno obsežen.

Avtorica knjige, ki bi se v slovenskem prevodu morda imenovala *Povsem odkrito o strokovni etiki*, delo začne z najbolj osnovnimi vprašanji: kaj je etika, kaj pomeni biti etičen (in ali je biti etičen kot oseba enako kot biti etičen kot strokovna/socialna delavka), kaj je etična dilema, kako ravnati, da bo prav? Prav za zadnje vprašanje ugotovi, da je za socialne delavke in delavce najbolj relevantno, in ko med njimi poišče tudi odgovore nanj, ugotovi, da so razdeljeni v dva tabora. Eden od njiju enoglasno sporoča: povej mi, kaj je prav, in bom tako naredil/a; drugi pa zatrjuje: etika je popolnoma odvisna od vsake situacije, vse je relativno in vsako dejanje je mogoče opravičiti. Prvi tabor zahteva natančna navodila za delo v vsaki situaciji (a to seveda ni mogoče), drugi se sklicuje na to, da pomanjkanje takšnih navodil pomeni, da je vse relativno (to pa seveda ne more biti res).

Avtorica sicer socialno delo poimenuje za poklic »it depends«, se pravi: odločitev je odvisna od konteksta, v katerem nastaja. Kako bomo ravnali, je odvisno od številnih okoliščin, pa vendar: znotraj razpona situacij in kontekstov je mogoče vedno znova izluščiti tisto, kar je mogoče prepoznati kot etično, in tisto, kar ni. Prav kontekstualizirani dejavniki, ki jih je treba prepoznati in pretehtati, pomenijo pot do odločitev, ki so dobre (»pravilne«).

Hkrati Strom-Gottfried opozarja, da sta prepoznavanje etične dileme in odločitev o ravnanju le dva dela sestavljanke: tretji del obsegajo ukrepanje, delovanje, uresničitev odločitve. Pogosto ni dovolj vedeti, kaj je prav, ampak predvsem imeti dovolj moralnega poguma, da to tudi naredimo. Pokaže, da je odločanje proces, predvsem pa, da šteje etično ravnanje, kadar je odločitve treba uresničiti. Dobra odločitev, ki je uresničena na slab način, se lahko sprevrže v slabo odločitev.

Avtorica tako v obsežnem drugem delu knjige na primerih prikaže procese odločanja in ravnanja in kako so ti povezani z različnimi standardi v socialnem delu (kako jih je mogoče upoštevati in kako jih

strokovni delavci kršijo s svojim ravnanjem). Bralec in bralka lahko v njenem besedilu in ob svojem lastnem kritičnem razmišljanju bereta o različnih primerih; avtorica jih predstavi iz perspektive področij samoodločanja, obveščenosti, konfliktov interesov, meja v strokovnem delu, zaupnosti, kompetentnosti, strokovnosti in kulturnih kompetenc.

V vseh primerih predstavi tudi uporabo modela za etično odločanje. Razvije ga v prvem delu knjige in je zastavljen v obliki sedmih vprašanj, ki jih po navadi povezujemo z oblikovanjem zgodb in pripovedi. Vprašanja, ki jih avtorica predlaga za raziskovanje vseh plasti poklicnih situacij, so: *kdo* lahko pomaga (pri odločitvi), *kdo* bi bil lahko koristen sogovornik, *kaj* lahko izberem (kakšne možnosti imam na voljo), *kdaj* sem se že srečala s podobno dilemo, *kam* me vodijo etične in strokovne usmeritve, *zakaj* nameravam izbrati prav to pot, *kako* naj udejanjim svojo odločitev? Ob uporabi vprašanj na posameznih primerih iz socialnega dela avtorica pokaže, kako lahko postanejo naravni del odločanja v težavnih situacijah odločanja, in poziva, naj sprejmemo kompleksnost odločitev v socialnem delu, hkrati pa tudi, naj se ne izogibamo tveganjem, ampak jim pripišemo pravi pomen pri odločanju.

Kim Strom-Gottfried knjigo sklene s poglavjem o vzdrževanju etičnih navad: poudari, da se etično ravnanje krepi, čim večkrat ravnamo etično, in slabi, če nanj pozabljamo. S tem zagovarja razvijanje »etičnih navad«. Zanje meni, da jih je treba prakticirati vsak dan, na podlagi lastnih odločitev in opazovanja in ocene odločitev, ki jih sprejemajo ljudje okoli nas, na osebni in strokovni ravni. Raziskovanje in premislek o etičnih dilemah, odločitvah in praksi socialnega dela ob knjigi bosta dragocena za strokovne delavke in delavce na področju socialnega dela in drugih poklicev pomoči, pa tudi za študentke in študente, ki se šele začenjajo kaliti na področju strokovnega dela in odločitev, ki so del njega.

Ana M. Sobočan

Elsabeth Jensen, Helle Jensen (2011)

DIALOG S STARŠI

Ljubljana: Inštitut za družino Manami. 191 strani.
ISBN 978-961-92870-2-6

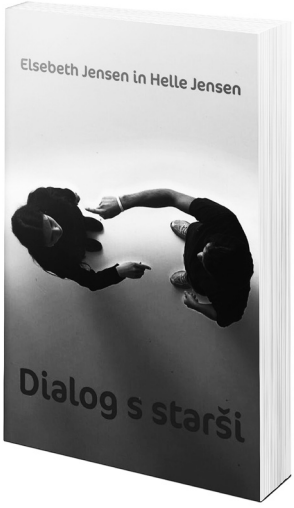

Knjiga o sodelovanju med pedagoškimi delavci v vrtcih in šolah ter starši prinaša nova spoznanja o interakcijah, odnosih in otrokovem razvoju. Nastala je na podlagi praktičnih izkušenj, ki sta si jih avtorici pridobili pri delu v razredu in s starši.

Knjiga vsebuje veliko konkretnih idej, kako lahko delo s starši postane vir za boljše in učinkovitejše delo z otroki tako v vrtcu kot v šoli.

Preberemo lahko, da so otroci danes bolj kompetentni, da več razmišljajo o sebi in svojih dejanjih, bolje argumentirajo in so samostojnejši kot nekdaj. Tudi to, da veliko otrok ob vstopu v vrtec ali šolo pričakuje, da se bo njihovo mnenje upoštevalo in da se bodo lahko o vsem pogovarjali in tehtno argumentirali. To je morda za pedagoške delavce zelo pomembno, saj lahko to vzamejo kot pomemben vir. Zakaj? Ker otroci gledajo nase kot na kompetentne in kooperativne partnerje. Je pa to, da nismo bili vzgajani v tem duhu, lahko velik izziv za delo z otroki ali pa ovira.

Prav tako avtorici odločno zapišeta svoj pogled na individualizacijo. Trdita, da jo pogosto vrednotimo negativno, predvsem zato, ker individualizem enačimo z egoizmom. Zato na otroke, ki neradi sodelujejo v projektnih nalogah, prepogosto gledamo kot na egoiste oziroma, kot se izrazita avtorici, zahtevne in asocialne zločince. Strinjam pa se z njima, da različnost otrok odpira veliko možnosti razumevanja in tolmačenja v šolskem vsakdanu.

Avtorici se sprašujeta o vlogi učiteljice v današnjem času. Pravita, da smo v prelomnem času, ko vloge učitelja ali vzgojiteljice ne moremo več samoumevno povezovati z avtoriteto. To seveda pomeni, da si morajo pedagogi za izvajanje svojega poklica pridobiti povsem nove kompetence. Avtorici omenjata osebno avtoriteto, ki si naj bi jo pridobila pedagoginja. Tako v knjigi zelo uspešno pokažeta, tako teoretsko kot praktično, kako lahko v današnjem času razvijamo osebno avtoriteto in kompetence za medčloveške odnose. Menita, da mora imeti v današnjem času profesionalna vzgojiteljica oziroma učiteljica, če hoče biti kos izzivom današnjega časa, kompetence predvsem na treh področjih: pri navezovanju odnosov, dajanju smernic in refleksiji.

Avtorici nazorno podajata svoja znanja o delu s starši. Pri tem ne skoparita s konkretnimi primeri in spodbudami, ves čas z opozorilom, da se to nanaša na danski šolski sistem. A kljub temu lahko pri prebiranju najdemo veliko vzporednic z začetki sprememb tudi v slovenskem šolskem sistemu. Menim, da prinaša knjiga veliko odgovorov na to, kako delati, še zlasti o participacijski vlogi učenca in starša v učnem procesu pomoči.

Vsako poglavje se konča z vprašanji v razmislek. Kot rdečo nit pa si avtorici pri vsakem poglavju postavljata vprašanja: zakaj je delo s starši tako pomembno, kaj je pri delu s starši bistveno in kako lahko to delo izpeljemo.

Avtorici tudi jasno razmejita pojem otrok in učenec. Kadar govorita o otrocih, imata v mislih otroke v vrtcih, ko pa govorita o učencih, mislita na šoloobvezne otroke.

V prvem poglavju pišeta o vzgojiteljicah in učiteljih kot sodelujočih partnerjih v dialogu. Menita namreč, da je temelj za dobro delo s starši sposobnost pedagoginje, da ustvari enakovredne odnose in o strokovnih vprašanjih govori jasno in

nedvoumno. Ključne so njene splošne vrednote in osebne lastnosti, pripravljenost za osebnostni in poklicni razvoj ter način, kako navezuje odnose. Avtorici se zavedata, da taka vloga dialoškega partnerja za pedagoge ni samoumevna. Zavedata se, da mora imeti učiteljica ali vzgojitelj, ki želi delati v okviru te nove paradigme, dovolj poguma, da se loti svojih temnih strani in negativnih lastnostih. Ob tem opozarjata, da pri tem ne mislita na psihoterapijo za pedagoge, da pa se morajo ukvarjati s svojo osebno rastjo oz. morajo dobro poznati sebe, saj le tako lahko predvidijo svoje reakcije.

V tem poglavju pišeta tudi o pomenu priznanja konfliktov. Prav v tem vidita gonilno silo, saj v skupnost, v kateri živimo, prinašajo dinamiko in razvoj. Menita, da morajo pedagoginje in pedagogi tvegati in biti dovolj odkriti, da pokažejo sami sebe, da bi lahko staršem jasno, s profesionalno in osebnostno integriteto povedali, kako se počutijo, kaj hočejo in česa ne. Integriteto avtorici razumeta kot celovitost in skladnost med notranjo in zunanjo odgovornostjo. Notranja odgovornost je, po besedah avtoric, odgovornost, kakršno ima posameznik do sebe, zunanja pa tista, ki jo ima človek v razmerju do socialnih in kulturnih vrednot, vladajočih v družbi.

Zelo se strinjam z mislijo avtoric, da mora vsaka pedagoginja in vsak pedagog (socialna delavka, psihoterapevt, delovna terapevtka ipd.) znati usmeriti pogled tudi nase kot na enega od partnerjev v odnosu, sicer se znajde v položaju, ki ne omogoča prav veliko možnosti za spremembo.

Avtorici se zavedata, da bomo kljub menjavi paradigme in kljub zavedanju, da so odnosi za otrokov razvoj zelo pomembni, potrebovali še veliko časa, da bomo svoje znanje prenesli tudi v prakso. Namreč, najprej moramo razviti tako medsebojno kulturo, ki nam bo omogočala, da bomo lahko brez škode pokazali svoje ranljive plati – ne da bi nam pri tem očitali, da povsem brez potrebe raziskujemo svojo notranjost. Zato so v nekaterih danskih vrtcih in šolah začeli uvajati intervizijo, v nekaterih pa celo pošljejo nekaj svojih učiteljic ali vzgojiteljic na supervizijsko izobraževanje, tako da ti lahko potem poučujejo svoje sodelavce.

V drugem poglavju avtorici pišeta o starših kot sodelujočih partnerjih. V ospredje postavljata predvsem starše. Njihovi pogledi na otroka se zelo razlikujejo od mnenja učiteljice oziroma vzgojiteljice. Pišeta o delu s starši v postmoderni družbi. Tako sta pozornost namenili trem značilnostim, ki danes, po njunem mnenju, pomembno zaznamujejo odnos med starši in pedagogi: demokratizacija v vzgoji, trženje javnega sektorja in multikulturna družba. Pišeta tudi o kolektivistični družini in individualizirani družini, o štirih vzgojnih tipih, o starših iz druge kulture in različnih strategijah integracije ter kulturnih razlikah.

V tretjem poglavju opisujeta, kaj je pri delu s starši ključno. Za lažje razumevanje, kako poteka delo s starši v vrtcu in šoli, najprej podata podrobni pogled na cilje obeh institucij. Pri tem je za slovenski prostor zelo zanimiv danski zakon o socialnem delu. V njem je zapisano, da občina in lokalna skupnost poskrbita za to, da se naloge in ponudbe, ki zadevajo otroke, mladostnike in njihove družine, izvajajo v sodelovanju s starši, in sicer tako, da to spodbuja razvoj, napredek in samostojnost otrok in mladostnikov. Pri delu v osnovni šoli je zanimivo, da imajo poleg »nacionalnih« kurikularnih smernic še t. i. lokalni kurikul. Tega določijo lokalne oblasti, prav tako pa je predvideno sodelovanje s centri za socialno delo.

V četrtem poglavju avtorici osvetlita različne oblike in potek sodelovanja v šoli in vrtcu, tako vsakodnevne stike in roditeljske sestanke kot prireditve za starše in s starši. Opomnita nas, da že na prvem srečanju tako učiteljice kot starši vnesejo v dialog neizgovorjene predstave in pričakovanja. Zato pravita, da je smotrno, da jih čim prej odkrito tematiziramo in si jih pri sebi razjasnimo, da bi se izognili morebitnim predsodkom. V tem poglavju tudi izvemo, da na Danskem poznajo 0. razred oziroma t. i. malo šolo (v Sloveniji smo jo poznali pred uvedbo devetletke), ki traja leto dni in otroka pripravlja na šolo. Izvemo tudi, da se starši opirajo na pisne informacije iz šole oziroma podaljšanega bivanja ter na tedenska pisma, ki jih otroci praviloma dobivajo v prvih letih šolanja. Večina učiteljic priloži tedenskim pismom še tedensko učno pripravo in praktične informacije (domače naloge, načrtovani izleti ipd.). V nadaljevanju avtorici podata primer vodenja prvega roditeljskega sestanka. Tukaj avtorici opozorita na to, da se s starši ne pogajamo in dogovarjamo o vsem, pač pa moramo omogočiti možnost za dialog in skupno sodelovanje s starši. Da skupaj sooblikujemo oziroma si razjasnimo nekatera pravila in splošna načela. Da si damo priložnost slišati drug drugega.

V petem poglavju analizirata pojma sodelovanje in dialog kot osrednja profesionalna pristopa. Opozorita, da imajo ne glede na vse učitelji večjo moč, ker imajo na svoji strani strokovne kompetence kot tudi sistem. Posledica tega je, da s tem, ko imajo v nekem odnosu moč, prevzamejo tudi odgovornost za njegovo kakovost. V nadaljevanju menita, da odnos med učitelji in starši ni le odnos med strokovnjakom in laikom, temveč tudi odnos med odraslimi ljudmi, zato strokovnjak ni v celoti odgovoren za kakovost odnosa. Izhajata iz tega, da ima vsak dialog uvod, jedro in zaključek ter da naj se učiteljica zaveda, da prevzame tudi vlogo gostiteljice, da bi tako zagotovila dobro razpoloženje in ustvarila čim boljši odnos. Kot gostitelj mora biti učitelj pozoren tudi na počutje staršev in paziti, da pridejo vsi do besede in da lahko vsak predstavi svoje stališče. Jasno poudarita: pogoj za dober dialog je vzpostavitev dobrega stika (izjemno pomembno načelo v socialnem delu). Opozarjata na razliko med monologom in dialogom ter med usmerjenostjo v proces in usmerjenostjo v rezultate. Pišeta tudi o kritiki in konstruktivnem konfliktu.

V šestem poglavju pišeta o običajnih pogovornih urah v vrtcu in šoli. Osrednjo pozornost sta avtorici namenili strukturi pogovorov s starši in načinu, kako naj vzgojiteljice opisujejo otroke. V poglavju o pogovornih urah v šoli pa sta se posvetili predvsem evalvaciji, učenčevemu načrtu in srečanjem, na katerih sodelujejo tudi otroci. V tem poglavju izvemo, da na Danskem običajne pogovorne ure v šoli potekajo dvakrat na leto in da se pri tem upošteva zakon o osnovni šoli. Sklene se namreč t. i. učenčev načrt, ki ga lahko razumemo kot sporazum med učitelji, učenci in starši. Hkrati je v omenjenem zakonu zapisano, da otrok pride na pogovorne ure.

V sedmem poglavju z naslovom Problemsko zasnovani pogovori s starši podata praktične primere obravnave, kakor se izražata avtorici, težavnih in kompleksnih pogovorov s starši. Poskušata odgovoriti na vprašanje, kako naj se pedagogi pripravijo na tažavnejše pogovore.

V osmem poglavju z naslovom Razreševanje konfliktov v skupini razgrinjata možnosti, kako voditi in strukturirati težaven sestanek s skupino staršev, v kateri zastopajo starši povsem različna mnenja. Tu se mi zdi pomembno, da avtorici opišeta delo s skupino in ne samo s posameznikom in socialno klimo. Menita, da so pedagoginje soodgovorne za kakovost sodelovanja. Trdita, da morajo biti pedagogi veliko bolj kot prej pripravljeni na to, da temeljito opazujejo sami sebe in svoje vedenje, da se zavedajo, kako nagovarjajo otroke, v kakšnem tonu in s kakšnimi besedami. Šele tako bodo morda izsledili situacije, v katerih so nezavedno prizadeli otroke in poškodovali njihovo integriteto (etika udeleženosti).

V devetem poglavju izvemo, kako ravnati in delati s starši v kriznih obdobjih, kot so smrt v družini, razveze in izgube. Poglavje, ki ga je vredno prebrati, saj poda konkretne praktične nasvete, kako ravnati v takih situacijah.

Deseto poglavje je namenjeno staršem. Predhodna poglavja so bila namreč namenjena temu, na kaj morajo biti pozorni učitelji in vzgojiteljice pri delu s starši, tukaj pa izvemo, kaj morajo upoštevati starši, da bi pripomogli h konstruktivnemu sodelovanju. Avtorici menita, da so za ustvarjanje čim bolj spodbudnega učnega in razvojnega okolja potrebni predvsem angažma staršev, njihovo zanimanje, skrb in ljubezen do njihovega otroka. V tem poglavju avtorici spregovorita tudi o starših kot o enakovrednih partnerjih v dialogu.

V enajstem poglavju zelo jasno in nazorno podata vse teoretske osnove, ki so ju vodile pri njunem razumevanju odnosov v šoli, vrtcu, družini in družbi.

Knjiga, ki jo je vredno prebrati in vzeti v roke večkrat.

Klavdija Kustec

Metka Kuhar

PODALJŠANO SOBIVANJE STARŠEV IN MLADIH ODRASLIH V SLOVENIJI

RAZSEŽNOSTI, DEJAVNIKI IN IMPLIKACIJE

Prispevek predstavlja in analizira podaljšano sobivanje staršev in otrok (mladih odraslih) v Sloveniji, državi, ki je glede tega med vodilnimi v Evropi. Na osnovi obstoječih sekundarnih virov in analize podatkovne baze European Social Survey 2006 so predstavljeni in analizirani: razsežnosti podaljševanja bivanja s starši v mednarodni primerjavi; povezanost tega fenomena z drugimi statusnimi prehodi; dejavniki, ki pripomorejo k podaljšanemu sobivanju. Članek z nekaterimi parcialnimi analizami pripomore k bolj poglobljenemu in sistematičnemu razumevanju podaljšanega sobivanja, hkrati pa opozarja na potencialno relevantne, toda empirično še nepreverjene vidike tempiranja odseljevanja in poziva k celovitejši, večdimenzionalni analizi.

KLJUČNE BESEDE: mladi odrasli, starši, odseljevanje.

Metka Kuhar je doktorica komunikologije, izredna profesorica za področje socialne psihologije, predavateljica in raziskovalka na Fakulteti za družbene vede ter na Fakulteti za socialno delo. Ukvarja se s psihologijo medosebnega komuniciranja in odnosov ter študijami mladine. Kontakt: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Ksenija Domiter Protner

TEŽAVNOST OPREDELITEV RAZLIČNIH OBLIK ZLORABE OTROK V DRUŽINI

Članek prikazuje različne vidike in oblike zlorab otrok v družinskem okolju ter problematiko opredeljevanja zlorabe otrok v družini. Avtorica ugotavlja, da so v zvezi z opredeljevanjem zlorabe otrok v družini in opredeljevanjem posameznih oblik te zlorabe izoblikovane številne definicije. Zloraba otrok v družini in nasilje v družini pa sta zelo kompleksna fenomena s različnimi specifičnostmi. To je nujno upoštevati pri opredeljevanju različnih oblik zlorabe otrok v družini. Te se med seboj pogosto prepletajo. Avtorica kot izhodišče pri opredeljevanju zlorabe otrok v družini poudarja predvsem upoštevanje tega, kar se dogaja z otrokom, in zavedanje, da je zloraba otrok v družini družbeni in ne samo individualni problem.

KLJUČNE BESEDE: otroci, nasilje, družina, oblike zlorabe, vidiki zlorabe.

Ksenija Domiter Protner je doktorica znanosti na področju sociologije. Zaposlena je na Prvi gimnaziji Maribor. Kontakt: ksenija.protner@guest.arnes .si.

Barbara Novak

BOLEČINA ZARADI ZAVRŽENOSTI

AFEKTIVNA DINAMIKA NEZVESTOBE IN RELACIJSKA DRUŽINSKA PARADIGMA

Namen članka je predstaviti afektivno ozadje zakonske nezvestobe v kontekstu relacijske družinske terapije. Rezultati raziskave, izvedene z vidika terapevtskega procesa zakonskega para, prikazujejo ovrednotenje pomena afektov in afektivnih psihičnih konstruktov, ki zakonca varujejo pred njuno najglobljo bolečino iz otroštva. Glede na domnevo, da gre pri aferi za nezavedno odigravanje zanikanih čutenj in bolečine, je bilo treba preverili, kaj se je med terapijo dogajalo z občutkoma strahu in sramu ter ali so afere namišljeni stik z materjo iz zgodnjega otroštva, ki se v zdajšnjem odnosu ponovi v obliki afektivnega hrepenenja po bližini z žensko. Transkripte pogovorov zakoncev s terapij smo analizirali s pomočjo modificirane različice instrumenta SPAFF, ki kodira specifična čustva v različnih odnosih. Ugotovitve so pokazale, da je bil vznik žalosti ključni preobrat v terapiji, saj je sprostil odnose in odprl pot občutkoma strahu in sramu ter ranljivosti zakoncev. Prav razkrivanje zakoncev o njunih bolečinah in strahovih gradi odnos na varnejših temeljih za življenje brez afer.

KLJUČNE BESEDE: afera, strah, sram, relacijska družinska terapija, afekt.

Barbara Novak, univ. dipl. ped., je doktorska kandidatka zakonske in družinske terapije. Zaposlena je na Centru za družinsko terapijo Kamnik. Interesna področja: zakonska in družinska terapija, svetovanje, pedagoško delo. Kontakt: barbara.novak6@gmail.com.

Gašper Krstulović

DRUŽBENA KONSTRUKCIJA STARŠEVSTVA IN SKRB ZA OTROKE Z OVIRAMI

Članek temelji na pripovedih staršev, vključenih v dolgotrajno intenzivno skrb za svoje otroke, ki imajo različne ovire. Analiziramo njihove pripovedi in v njihovem zaznavanju ugotavljamo bistvena odstopanja od družbeno konstruirane podobe »normalnega« starševstva. Družbena konstrukcija namreč ne predvideva otrok z ovirami. Temu primeren je tudi odziv okolja, saj te starše zaradi njihove nevidnosti izključuje na več ravneh. Na simbolni ravni so starši izključeni iz idealizirane podobe starševstva in »lepih« otrok, na konkretni pa iz šol in vrtcev, pa tudi z medicinskih obravnav svojih otrok. Večina staršev ugotavlja tudi, da je skrb za otroka z oviro korenito spremenila njihov pogled na starševstvo. Zdaj živijo popolnoma drugače, kot so si družinsko življenje predstavljali prej. Pogosto skrb za otroka z ovirami pomeni tudi odpoved delovnega razmerja vsaj enega izmed staršev; ta ostane doma. Tako se celotni družini občutno zmanjša socialna mreža, čeprav je staršem hkrati največja pomoč pri skrbi za otroka. Razmislimo tudi o nekaterih potrebnih ukrepih in programih, ki v Sloveniji ne obstajajo ali pa se ne izvajajo v dovolj velikem obsegu.

KLJUČNE BESEDE: konstrukcija oviranosti, otroci z oviro, invalidi, družbena pluralnost, hendikep.

Gašper Krstulović je pripravnik na področju socialnega varstva in podiplomski študent na Fakulteti za socialno delo. Kontakt: gasper.krstulovic@gmail.com.

Metka Kuhar

PROLONGED CORESIDENCE OF PARENTS AND YOUND ADULTS IN SLOVENIA

DIMENSIONS, FACTORS AND IMPLICATIONS

The article presents and analyses the prolonged coresidence of parents and their young adult children in Slovenia – one of the leading countries in this regard in Europe. On the basis of existing secondary sources and analysis of the database European Social Survey 2006, it analyzes and debates: dimensions of prolonged coresidence in an international perspective; interconnectedness of this phenomenon with other status passages; and factors that contribute to prolonged coresidence. On the basis of partial analyses the article contributes to a more in-depth and systematic understanding of prolonged coresidence, and at the same time points out potentially relevant and yet empirically untested aspects of leaving parental home timing and calls toward a more holistic, multi-dimensional analysis.

KEY WORDS: young adults, parents, leaving home.

Metka Kuhar, Ph.D. in Communication Studies, is an associate professor of social psychology; lecturer and researcher at the Faculty of social sciences and Faculty of social work, University of Ljubljana. Her work focuses on the psychology of interpersonal communication and relationships, as well as on youth studies. Contact: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Ksenija Domiter Protner

DIFFICULTY WITH DEFINING VARIOUS FORMS OF DOMESTIC CHILD ABUSE

Different aspects and forms of child abuse in a family environment are presented together with the issue of defining domestic child abuse. The author has found that several definitions have been established which define domestic child abuse and individual forms of this abuse. However, domestic child abuse and domestic violence are very complex phenomena with numerous and different specifics, which must be taken into account while defining different intervolving forms of domestic child abuse. What is happening with a child should be taken as the starting-point in defining domestic child abuse. In addition, she points out the awareness that domestic child abuse is not only an individual but also a social problem.

KEY WORDS: children, violence, family, forms of violence, aspects of abuse.

Ksenija Domiter Protner is employed at the secondary school Prva gimnazija Maribor and has a PhD in sociology. Contact: ksenija.protner@guest.arnes.si.

Barbara Novak

PAIN OF REJECTION

AFFECTIVE DYNAMICS OF INFIDELITY AND RELATIONAL FAMILY PARADIGM

Affective background of marital infidelity in the context of family therapy is presented. The results of this analysis from the point of view of the therapeutic process of a married couple show the values attributed to the meaning of affects and affective psychical constructs that protect the married couple from their deepest childhood traumas. Based on the assumption that the affair happens because of unconscious playing out of denied feelings and pain, it was examined what happened with the affects of fear and shame during therapy and if the affairs is an imagined relationship with a mother from early childhood that repeats in the present relationship in the form of affective yearning for closeness with a woman. Discourse therapy transcripts of married couple were analyzed with the SPAFF instrument, which encodes specific emotions in different relationships. Studies have shown that the onset of sadness was the essential turning point in the therapy, in that it freed the relationships and opened the way for the affects of fear and shame, as well as the vulnerability of the married couple. Especially the mutual revelations of pain and fear build a relationship on a more secure basis for a life without affairs.

KEY WORDS: affair, fear, shame, relational family therapy, affect.

Barbara Novak, a university graduate pedagogue, is a marriage and family therapy doctoral candidate. She is employed in Family therapy center in Kamnik. Fields of interests: marriage and family therapy, counselling, pedagogics. Contact: barbara.novak6@gmail.com.

Gašper Krstulović

SOCIAL CONSTRUCTION OF PARENTHOOD AND TAKING CARE OF CHILDREN WITH DISABILITIES

ČThe paper highlights parent perspective of care for a child with severe disabilities. The research investigates the lives of parents involved in long-term care for a child with handicaps. It presents a holistic view on understanding their life system and gives the reflections on the quality of their lives. Parents often have to redefine the term “normal parenthood” that is socially conditioned. They are faced with a completely new role that society does not predict as a part of the norm. It is shown that taking care of a child with severe handicaps usually means that at least one of the parents must quit full time employment. It becomes impossible due to the time consuming care work. This also hinders the social network of a family. The paper also discusses systems of exclusion from schools and kindergartens and possible steps towards full inclusion and lessening the parents’ burden of care.

KEY WORDS: construction of handicap, children with handicaps, disabled children, plurality of society, handicap.

Gašper Krstulović is an intern in the field of social welfare and a postgraduate student at the Faculty for social work, University of Ljubljana. Kontakt: gasper.krstulovic@gmail.com.

NAJAVA

5. kongres socialnega dela

Socialno delo in pomen državljanstva za socialno državo

25.–27. september 2013

Teme kongresa:

- Socialno delo in izzivi državljanstva
- Ustvarjanje skupnosti
- Socialno delo, socialna država in strategije preživetja

Lokacija: Ljubljana
Organizatorja: FSD in DSDDZ
Soorganizatorji: MDDSZ, SZ, SSZ, SCSD

Publisher
University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved

Editor
Bogdan Lešnik

Editorial Board
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Assistant Editor
Borut Petrović Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Advisory Board
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Rener
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Address
Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 2809260, fax 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd/eng

Subventions
Slovenian Book Agency

The Journal is issued bimonthly.

Instructions and information to foreign authors may be found on the Journal's web pages (www.fsd.uni-lj.si/sd/eng – To authors).

SOCIALNO DELO, Vol. 51, Issue 6
(December 2012)

SELECTED CONTENTS

365 Metka Kuhar — Prolonged coresidence of parents and yound adults in Slovenia: Dimensions, factors and implications
379 Ksenija Domiter Protner — Difficulty with defining various forms of domestic child abuse
389 Barbara Novak — Pain of rejection: Affective dynamics of infidelity and relational family paradigm
405 Gašper Krstulović — Social construction of parenthood and taking care of children with disabilities
437 English abstracts

SOCIALNO DELO
LETNIK 51
DECEMBER 2012
ŠTEVILKA 6

ISSN 0352-7956
UDK 304+36

ISSN 0352-7956

ČLANKI

Metka Kuhar – **PODALJŠANO SOBIVANJE STARŠEV IN MLADIH ODRASLIH V SLOVENIJI: RAZSEŽNOSTI, DEJAVNIKI IN IMPLIKACIJE** – 365

Ksenija Domiter Protner – **TEŽAVNOST OPREDELITEV RAZLIČNIH OBLIK ZLORABE OTROK V DRUŽINI** – 379

Barbara Novak – **BOLEČINA ZARADI ZAVRŽENOSTI: AFEKTIVNA DINAMIKA NEZVESTOBE IN RELACIJSKA DRUŽINSKA PARADIGMA** – 389

Gašper Krstulović – **DRUŽBENA KONSTRUKCIJA STARŠEVSTVA IN SKRB ZA OTROKE Z OVIRAMI** – 405

POROČILI IZ PRAKSE

Sandra Zemljak – **VLOGA KOORDINATORJA V LOKALNI MREŽI PROGRAMOV SOCIALNEGA VARSTVA V PREKMURJU** – 415

Tomo Kadilnik – **DELOVNA TERAPIJA V TERAPEVTSKI SKUPNOSTI SPRING LAKE RANCH** – 419

POROČILO S POTI

Bogdan Lešnik – **KONFERENCA »BREAKING THE MOULD: HUMANITARIAN AID AND EMPOWERING LOCAL COMMUNITIES« (RAZBIJANJE KALUPA: HUMANITARNA POMOČ IN KREPITEV LOKALNIH SKUPNOSTI)** – 425

RECENZIJE

Metka Kuhar – **Darja Zaviršek (2012), *Od krvi do skrbi: Socialno starševstvo v globalnem svetu*** – 427

Ana M. Sobočan – **Kim Strom-Gottfried (2007), *Straight talk about professional ethics*** – 429

Klavdija Kustec – **Elsabeth Jensen, Helle Jensen (2011), *Dialog s starši*** – 431

POVZETKI

SLOVENSKI – 435

ANGLEŠKI – 437